

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Αικατερίνης Κ. Τσερκέζογλου
Α.Μ.: 7340010717018

**Η θεσμική προστασία του δικαιώματος της απεργίας και η
πραγματικότητα υλοποίησής της**

Επιβλέπων καθηγητής: Δημήτρης Α. Τραυλός-Τζανετάτος

Αθήνα, 2018

Copyright © *Αικατερίνη Τσερκέζογλου, 2018*

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>Πρόλογος</u>	1
-----------------------	---

Μέρος Πρώτο:

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας του δικαιώματος της απεργίας	2-46
--	------

A. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε συνταγματικό επίπεδο – Προβληματισμοί	2-8
--	-----

1. Το άρθρο 23 Σ και οι περιορισμοί του δικαιώματος της απεργίας	2-3
2. Ο σκοπός και τα αιτήματα του απεργιακού δικαιώματος από συνταγματική και νομοθετική σκοπιά	3-7
3. Η σχέση του απεργιακού δικαιώματος με τη συλλογική συνδικαλιστική ελευθερία	7-8

B. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε υπερνομοθετικό επίπεδο	8-12
---	------

1. Απεργία και Διεθνές Δίκαιο	8-11
i. Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 87/1948	
ii. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	
iii. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	
iv. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα	
v. Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 105/1957	
vi. Σύσταση 92 για την εκούσια μεσολάβηση και διαιτησία	
vii. Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	

2. Απεργία και Ενωσιακό Δίκαιο	11-12
--------------------------------------	-------

Γ. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε νομοθετικό επίπεδο	12-46
---	-------

1. Νομοθετικές Απαγορεύσεις	12-19
i. Η απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών (άρθρο 22 § 1 ν. 1264/1982).....	12-15
• Έκταση και διάρκεια της απαγόρευσης	
• Συνταγματικότητα της απαγόρευσης	
ii. Η απαγόρευση της ανταπεργίας (άρθρο 22 § 2 ν. 1264/1982).....	15-18
• Η ανταπεργία κατά τη διάρκεια ισχύος του ν. 330/1976	

• Η αντιμετώπιση της ανταπεργίας μετά τη θέση σε ισχύ του ν. 1264/1982 – Συνταγματικότητα της απαγόρευσης	
iii. Η απαγόρευση των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρο 22 § 3 ν. 1264/1982).....	18-19
• Έκταση της απαγόρευσης	
• Συνταγματικότητα της απαγόρευσης	
2. Προϋποθέσεις κήρυξης και άσκησης του απεργιακού δικαιώματος	19-36
i. Κήρυξη της απεργίας από αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση.....	19-23
ii. Κήρυξη της απεργίας από το αρμόδιο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης.....	23-24
iii. Λήψη της απόφασης	24-27
• Ψηφοφορία	
• Πλειοψηφία και Απαρτία – Η νέα ρύθμιση του ν. 4512/2018	
iv. Προειδοποίηση του εργοδότη	27-30
• Κοινές επιχειρήσεις	
• Επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας	
v. Διάθεση προσωπικού ασφαλείας και, εφόσον πρόκειται για επιχείρηση κοινής ωφέλειας, προσωπικού για την αντιμετώπιση στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου κατά τη διάρκεια της απεργίας	30-34
• Κοινές επιχειρήσεις	
• Επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας	
vi. Διαδικασία δημόσιου διαλόγου	34-36
3. Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας και οι συνέπειες αυτής στις ατομικές εργασιακές σχέσεις των απεργών	36-46
i. Συνέπειες νόμιμης απεργίας	36-37
ii. Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας και η θεμελιώδης απόφαση 27/2004 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου	38-44
• Το τεκμήριο νομιμότητας στη θεωρία	
• Η θεμελιώδης απόφαση 27/2004 της Ολομέλειας του ΑΠ	
• Κριτική επισκόπηση της απόφασης	
iii. Συνέπειες παράνομης απεργίας	44-46

Μέρος Δεύτερο:

Η νομολογιακή απορρύθμιση του δικαιώματος της απεργίας σε επίπεδο ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου και οι νομοθετικές παρεμβάσεις προς την ίδια κατεύθυνση.....46-114

A. Η νομολογιακή αποσταθεροποίηση του απεργιακού δικαιώματος σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου.....46-92

1. Ο έλεγχος της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος - Η νομική θεμελίωση της καταχρηστικότητας από τη θεωρία και τη νομολογία46-50

2. Περιπτώσεις νομολογιακής αξιολόγησης της απεργίας ως καταχρηστικής.....50-83

i. Η επιλογή του χρόνου της απεργίας51-53

ii. Τα αιτήματα και ο δέκτης της απεργίας: ειδικότερα τα ζητήματα της πολιτικής απεργίας και της απεργίας κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής.....53-62

• Η πολιτική απεργία53-59

• Απεργία κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής59-62

iii. Η μορφή και ο τρόπος διεξαγωγής της απεργίας63-65

iv. Πρόκληση ζημίας στον εργοδότη, στο κοινωνικό σύνολο και οικονομική καταστροφή της επιχείρησης65-68

v. Η δυσαναλογία απεργιακής ωφέλειας των εργαζομένων και ζημίας του εργοδότη ή τρίτου68-70

vi. Απεργία με κατάληψη των χώρων εργασίας70-74

vii. Συνύπαρξη νόμιμων και παράνομων απεργιακών αιτημάτων74-75

viii. Η υποχρέωση ειρήνης75-79

ix. Η απεργία ως έσχατο μέσο79-83

3. Περιπτώσεις νομολογιακής αξιολόγησης της απεργίας ως παράνομης – Η ευκολία με την οποία τα δικαστήρια ανευρίσκουν την έλλειψη κάποιας από τις τυπικές προϋποθέσεις νομιμότητας.....83-87

4. Η εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 656 και η de facto επαναφορά της ανταπεργίας.....87-92

Β. Η νομολογιακή αποσταθεροποίηση του απεργιακού δικαιώματος σε επίπεδο δικονομικού δικαίου.....	92-108
1. Η διακοπή της παράνομης απεργίας – Η ουσιαστική επαναφορά των ασφαλιστικών μέτρων.....	92-100
2. Ενεργητική νομιμοποίηση τρίτων στη δίκη της απεργίας.....	100-108
Γ. Οι απορρυθμιστικές του απεργιακού δικαιώματος παρεμβάσεις του εθνικού νομοθέτη.....	108-114
1. Οι «παρενέργειες» της νέας ρύθμισης του ν. 4512/2018 για την απαρτία και το ερμηνευτικό εγχείρημα περιορισμού τους.....	108-111
2. Η διαλεκτική απορρύθμιση των δικαιωμάτων της συλλογικής αυτονομίας και της απεργίας κατά τη μνημονιακή και μεταμνημονιακή εποχή.....	111-114
<u>Επιλογικές παρατηρήσεις</u>.....	115-116
<u>Βιβλιογραφία/ Αρθρογραφία/ Ηλεκτρονικές πηγές</u>.....	117-123

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει το βασικό θεσμικό πλαίσιο προστασίας του απεργιακού δικαιώματος και συγχρόνως να καταδείξει την πραγματικότητα της υλοποίησής του. Μια πραγματικότητα που θέλει το απεργιακό δικαίωμα τυπικά κατοχυρωμένο στα νομοθετικά κείμενα, στην πράξη όμως πλήρως καταργημένο από μία συντονισμένη προσπάθεια «στραγγαλισμού»¹ του, νομοθετικής και νομολογιακής προέλευσης. Ο νομοθέτης, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια, αφενός με τα μνημονιακά απορρυθμιστικά της συλλογικής αυτονομίας μέτρα πέτυχε σοβαρό πλήγμα και στο εύρος των νόμιμων απεργιακών αιτημάτων, αφετέρου, ακόμα και μετά την «επιτυχή» περαίωση του τρίτου μνημονίου, οι «μνημονιακοί καταναγκασμοί» καλά κρατούν². Και μπορεί μεν με τον πρόσφατο ν. 4512/2018 να αποτράπηκε η τυπική επαναφορά της ανταπεργίας, ωστόσο πραγματοποιήθηκε μία άλλη απορρυθμιστική παρέμβαση, αυτή της πρόβλεψης αυξημένης απαρτίας για τη σύγκληση των γενικών συνελεύσεων των πρωτοβάθμιων συνδικάτων με στόχο τη λήψη απόφασης για κήρυξη απεργίας³. Την ίδια στιγμή, ο εθνικός δικαστής, όπως αποτυπώνει η έρευνα του Προέδρου της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων Χρ. Σεβαστίδη στα Πρωτοδικεία Αθηνών και Θεσσαλονίκης για τα έτη 2009 – 2014, από τις 300 αποφάσεις με αντικείμενο απεργιακές διαφορές στις 264 αποφαινεται υπέρ του παράνομου ή καταχρηστικού χαρακτήρα της απεργίας, στις 10 απορρίπτει τις αγωγές για τυπικούς λόγους, ενώ μόλις στις 26 κρίνει τις απεργίες νόμιμες⁴. Δεν είναι τυχαία, άλλωστε, και η παρατήρηση του πρώην Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Δ. Λινού ότι η απεργία, εξαιτίας του αποπνικτικού δικαστικού ελέγχου που επιχειρείται σε βάρος της, αποτελεί «το πιο κακοποιημένο κοινωνικό δικαίωμα»⁵. Συνοψίζοντας, νομίζουμε ότι η προσπάθεια του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος «να πνίξει με τόσο απροκάλυπτο τρόπο ένα δικαίωμα»⁶ κατά τα άλλα νομοθετικά ή και συνταγματικά εθνικώς προστατευόμενο και σε κάθε περίπτωση διεθνώς αναγνωρισμένο, είτε αυτή παίρνει τη μορφή της νομοθετικής είτε της δικαστικής παρέμβασης, είναι αναντίρρητα άξια ενασχόλησης και έρευνας κι αυτή θα επιχειρήσουμε να αναπτύξουμε στις επόμενες ενότητες.

¹ Βλ. Σεβαστίδη, Το δικαίωμα απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος της άσκησής του, 2015, σελ. 5 επ..

² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Μνημονιακών προσταγμάτων συνέχεια – Η απεργία και η «ψυχή» της κυβερνώσας αριστεράς, άρθρο δημοσιευμένο στο «Δρόμο της Αριστεράς» <https://www.e-dromos.gr/mnimoniakon-prostagmaton-synecheia/>, 3.2.2018.

³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π..

⁴ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 9.

⁵ Βλ. Καζάκο, Σε τι χρησιμεύει ένας καλός δικαστής, ΕΕργΔ 2015, σελ. 521.

⁶ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 13.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Α. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε συνταγματικό επίπεδο – Προβληματισμοί

1. Το άρθρο 23 Σ και οι περιορισμοί του δικαιώματος της απεργίας

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει ρητά τα συνδικαλιστικά δικαιώματα, το μεν βασικό συνδικαλιστικό δικαίωμα με το άρθρο 23 § 1 Σ, τα δε ειδικά συνδικαλιστικά δικαιώματα της συλλογικής αυτονομίας και της απεργίας με τα άρθρα 22 § 2 και 3 και με το άρθρο 23 § 2 αντίστοιχα⁷. Το τελευταίο άρθρο στο πρώτο εδάφιο δίνει τον ορισμό της απεργίας και αναλαμβάνει το ίδιο τον καθορισμό των περιορισμών του απεργιακού δικαιώματος που του φαίνονται απαραίτητοι⁸. Πράγματι, στο επίμαχο άρθρο το ίδιο το Σύνταγμα ρυθμίζει τα δύο βασικότερα ζητήματα που ανακύπτουν σε κάθε απεργιακή κινητοποίηση, το ποιος δηλαδή έχει την αρμοδιότητα κήρυξης μιας απεργίας και το ποιοι μπορούν να είναι οι επιδιωκόμενοι μ' αυτήν σκοποί⁹. Και στο μεν πρώτο, η απάντηση είναι οι νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, στο δε δεύτερο τα οικονομικά και εν γένει εργασιακά συμφέροντα των τελευταίων. Έτσι, αφού το ίδιο το Σύνταγμα αναλαμβάνει τον προσδιορισμό των περιορισμών που κρίνει αναγκαίους στα δύο αυτά βασικά ζητήματα κάθε απεργιακής κινητοποίησης, απαγορεύεται στα ίδια θέματα να προστεθούν κι άλλοι περιορισμοί είτε νομοθετικοί είτε δικαστικοί¹⁰. Κατά συνέπεια, ο κοινός νομοθέτης, δεν επιτρέπεται ούτε να διευρύνει ούτε να συρρικνώσει το συνταγματικά προσδιορισμένο απεργιακό σκοπό, ενώ οποιοσδήποτε νομοθετικός περιορισμός ή απόπειρα διεύρυνσης των συμφερόντων που μπορούν να διεκδικηθούν με την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας βαίνει αντίθετα προς τις συνταγματικές προδιαγραφές¹¹. Με άλλα λόγια, η κατοχύρωση του απεργιακού δικαιώματος στο άρθρο 23 § 2 γίνεται χωρίς καμία επιφύλαξη υπέρ του νόμου¹².

Εντούτοις, το άρθρο 23 § 1 Σ προβλέπει ότι «το κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτήν δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου». Το ερώτημα που γεννάται, επομένως, είναι αν αυτή η επιφύλαξη υπέρ του νόμου που επιφυλάσσει στη συνδικαλιστική ελευθερία η πρώτη παράγραφος του άρθρου 23 «επεκτείνεται» και στη δεύτερη

⁷ Βλ. Καζάκο, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2013, σελ. 659.

⁸ Βλ. Δαβερώνα, Το δικαίωμα της απεργίας σε κρίσιμη καμπή, 2009, σελ. 29.

⁹ Βλ. Αλιπράντη, Απεργία και αντιδράσεις του εργοδότη σε αυτήν, ΔκΠ 8/1984, σελ. 217, Δαβερώνα, ό.π., σ. 29.

¹⁰ Βλ. Αλιπράντη, ό.π., σελ. 217.

¹¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 30.

¹² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 659, Δαβερώνα ό.π., σελ. 30, ο οποίος παραθέτει και τις εξής δικαστικές αποφάσεις ΜονΠρΖακ 23/86, ΕΕργΔ 45, σελ. 782 και ΜονΠρΚαλ 61/83, ΤοΣ 10, σελ. 406, σύμφωνα με τις οποίες το δικαίωμα της απεργίας αναγνωρίζεται χωρίς καμία επιφύλαξη για τη ρύθμισή του από το νόμο.

παράγραφο του ίδιου άρθρου, ήτοι στο δικαίωμα της απεργίας¹³. Εν προκειμένω, έχουν υποστηριχθεί δύο απόψεις¹⁴. Σύμφωνα με την πρώτη¹⁵, η επιφύλαξη υπέρ του νόμου του άρθρου 23 § 1 Σ εκτείνεται αυτόματα και στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου. Ωστόσο, με βάση τη δεύτερη - κατά τη γνώμη μας πειστικότερη - άποψη¹⁶, μια αυτόματη επέκταση της επιφύλαξης της § 1 του άρθρου 23 Σ στο περιεχόμενο της δεύτερης παραγράφου και του δικαιώματος της απεργίας δεν θα μπορούσε να συμβιβαστεί με την επιλογή που έκανε ο συνταγματικός νομοθέτης να αναλάβει ο ίδιος τον προσδιορισμό των δύο βασικών περιορισμών του επίμαχου δικαιώματος. Αυτό σημαίνει ότι το απεργιακό δικαίωμα μπορεί να ανεχθεί αυστηρά ρυθμιστική νομοθετική παρέμβαση μόνο στο μέτρο που δεν θίγονται και δεν αλλοιώνονται οι βασικές συνταγματικές επιλογές του α' εδαφίου της § 2 του άρθρου 23 Σ, καθώς και ότι δεν επιδέχεται άλλους περιορισμούς εκτός από αυτούς που το ίδιο το Σύνταγμα έχει προκρίνει και επιβάλει¹⁷. Άλλωστε, η σιωπή του συντακτικού νομοθέτη στη δεύτερη παράγραφο του εν λόγω άρθρου δεν είναι τυχαία, ενώ αν ο ίδιος ήθελε να εξομοιώσει τις δύο παραγράφους ως προς την επιφύλαξη του κοινού νομοθέτη θα το έπραττε ρητά και στις δύο διατάξεις¹⁸. Το γεγονός ότι μόνο στην πρώτη παράγραφο επιφυλάχθηκε υπέρ του νόμου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν μπορεί ο κοινός νομοθέτης, αν δεν υφίσταται συνταγματική πρόβλεψη, να απαγορεύσει ή να περιορίσει την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος με τη θέσπιση πρόσθετων διαδικαστικών ή άλλων προϋποθέσεων¹⁹. Μόνο ό,τι αποτελεί απλή εξειδίκευση, κι όχι διεύρυνση αυτών των περιορισμών, θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης σύμφωνα με το Σύνταγμα²⁰.

2. Ο σκοπός και τα αιτήματα του απεργιακού δικαιώματος από συνταγματική και νομοθετική σκοπιά

Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας προσδιορίζεται στο άρθρο 23 § 2 Σ και συνίσταται στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων. Συγχρόνως, όμως, το άρθρο 19 § 1 ν. 1264/1982 προσθέτει στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα και τα συνδικαλιστικά και τα ασφαλιστικά²¹.

Το πρώτο ζήτημα, εν προκειμένω, που ανακύπτει είναι αν οι έννοιες των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων ταυτίζονται ή διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Ομοφωνία επικρατεί

¹³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 30-31.

¹⁴ Βλ. αναλυτικά Δαβερώνα, ό.π., σελ. 31.

¹⁵ Βλ. Καλομοίρη, ΔΕΝ 1983, σελ. 350, Σπυρόπουλο, Η απεργία των δικηγόρων, 1993, σελ. 17 επ..

¹⁶ Βλ. Ληξουριώτη, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, 1987, σελ. 118-120.

¹⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 32, Ληξουριώτη, ό.π. σελ. 121.

¹⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 32.

¹⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 32-33.

²⁰ Βλ. Αλιπράντη, ό.π., σελ. 217-218, ο οποίος δέχεται ότι η συνταγματική προστασία του απεργιακού δικαιώματος θα μπορούσε να ονομαστεί θεωρία της ακέραιας (ή ολικής) εγγύησης του δικαιώματος απεργίας.

²¹ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 639.

ως προς την εννοιολογική σημασία των πρώτων. Έτσι, ως εργασιακά νοούνται τα συμφέροντα που συνδέονται με τη ρύθμιση των όρων της εξαρτημένης εργασίας, δηλαδή με την πρόσληψη, τους όρους, τις συνθήκες παροχής της εργασίας, την αμοιβή και τη λύση της εργασίας²². Με άλλα λόγια, τα αιτήματα της απεργίας είναι εργασιακά εφόσον συνδέονται κατά τρόπο άμεσο ή τουλάχιστον έμμεσο, αλλά πάντως κατά τρόπο ορατό και σαφή, με τη ρύθμιση των όρων εργασίας²³.

Διχογνωμία, ωστόσο, υφίσταται ως προς την έννοια των οικονομικών συμφερόντων. Σύμφωνα με μία πρώτη υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη, ως οικονομικά συμφέροντα των εργαζομένων, που μπορούν να επιδιωχθούν νόμιμα με την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος, λογαριάζονται μόνο όσα αναφέρονται στην αμοιβή της παρεχόμενης εργασίας ή έστω συνδέονται με τους όρους και τις συνθήκες εργασίας κατά έμμεσο τουλάχιστον τρόπο²⁴. Συνεπώς, πάντα κατά τη θεώρηση αυτή, οι έννοιες των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων ταυτίζονται και κατ' επέκταση η αναφορά της συνταγματικής διάταξης σωρευτικά και στις δύο είναι ατυχής, γιατί δημιουργείται η εντύπωση ότι πρόκειται για δύο διακεκριμένες κατηγορίες συμφερόντων²⁵.

Κατ' αντίθετη, και ορθή φρονούμε, άποψη, η συνταγματική αναφορά και στα οικονομικά συμφέροντα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πλεοναστική και τυχαία²⁶. Ο συντακτικός νομοθέτης σκόπιμα προέβη στην αναφορά και των δύο, ακριβώς για να σηματοδοτήσει δύο έννοιες που δεν είναι εντελώς όμοιες μεταξύ τους²⁷. Με τον όρο «οικονομικά συμφέροντα» θέλησε να αποφύγει να θεωρούνται προστατευτέα από το Σύνταγμα και κατ' αποτέλεσμα νόμιμα απεργιακά αιτήματα μόνο όσα συνδέονται στενά με τη σχέση εξαρτημένης εργασίας. Θέλησε, δηλαδή, να διευρύνει τα νόμιμα αιτήματα μιας απεργίας και να συμπεριλάβει και τα ζητήματα που αφορούν γενικά την οικονομική θέση των εργαζομένων μέσα στο κοινωνικό και οικονομικό μας σύστημα και τους επηρεάζουν περισσότερο ως κοινωνική ομάδα²⁸. Θέλησε, με άλλα λόγια, να καταστήσει νόμιμες απεργιακές επιδιώξεις και τα ευρύτερα αυτά οικονομικά - κοινωνικά συμφέροντα²⁹ των εργαζομένων. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τη διάταξη του άρθρου 4 § 1

²² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 639.

²³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 639.

²⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 640-642, Μπακόπουλο, Η νομιμότητα της απεργίας από την άποψη των αιτημάτων, σε: Συμβολές στο Εργατικό Δίκαιο, 2017, σελ. 357, ο οποίος παραθέτει και τη συναφή άποψη ότι το κέντρο βάρους βρίσκεται στα εργασιακά συμφέροντα, τα οποία λειτουργούν προσδιοριστικά και περιοριστικά για το περιεχόμενο των οικονομικών συμφερόντων, με αποτέλεσμα τα τελευταία να πρέπει να έχουν άμεση σχέση με τους όρους εργασίας, ώστε να είναι νομίμως επιδιώξιμα με απεργία.

²⁵ Βλ. Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, σελ. 48.

²⁶ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 59-60, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 33.

²⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 33.

²⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 640.

²⁹ Στα ευρύτερα οικονομικά – κοινωνικά αιτήματα υπάγονται η κυβερνητική πολιτική τιμών, χρηματοδοτήσεως των επιχειρήσεων, επενδύσεων για την αύξηση των θέσεων εργασίας, η φορολογική πολιτική, η κοινωνικοποίηση των

ν. 1264/1982, σύμφωνα με την οποία νόμιμος σκοπός των συνδικαλιστικών οργανώσεων είναι και η προαγωγή των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων των εργαζομένων. Εφόσον, λοιπόν, η προάσπιση των ευρύτερων αυτών συμφερόντων είναι νόμιμος σκοπός της συνδικαλιστικής δράσης, άμεσο επακόλουθο είναι και ότι η προαγωγή των συμφερόντων αυτών μπορεί να επιδιωχθεί με οποιοδήποτε νόμιμο μέσο, άρα και με απεργία³⁰. Άλλωστε, και η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων σταδιακά προέβη σε διεύρυνση της έννοιας των σκοπών του απεργιακού δικαιώματος³¹. Χαρακτηριστική είναι η ΜονΠρΑθ 920/83³² η οποία δέχεται ότι η απεργία που υποστηρίζει αιτήματα σχετικά με τα εργασιακά ή οικονομικά συμφέροντα των μισθωτών, τα οποία μόνο από το κράτος μπορούν να ικανοποιηθούν είτε με τη θέσπιση νέων κανόνων δικαίου είτε με την τροποποίηση των ισχυόντων, είναι καταρχήν νόμιμη³³. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι και η νομολογία της Επιτροπής Συνδικαλιστικής Ελευθερίας της Δ.Ο.Ε. κάνει δεκτό ότι τα συμφέροντα των εργαζομένων δεν αναφέρονται μόνο στην επίτευξη καλύτερων συνθηκών εργασίας, αλλά ταυτόχρονα συμπεριλαμβάνουν και την αναζήτηση λύσεων σε ζητήματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, γεγονός που συνεπάγεται ότι και οι κοινωνικοοικονομικές απεργίες εμπίπτουν στις προστατευόμενες απεργιακές κινητοποιήσεις³⁴.

Ένα δεύτερο ζήτημα που ανακύπτει αφορά στο εάν η νομοθετική διεύρυνση του απεργιακού σκοπού με την κάλυψη των συνδικαλιστικών και των ασφαλιστικών συμφερόντων λειτουργεί προς όφελος των εργαζομένων ή είναι απλώς φαινομενική³⁵.

Για να προσεγγίσουμε τον επίμαχο προβληματισμό πρέπει πρώτα να αναχθούμε στις έννοιες των συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων. Ως συνδικαλιστικά νοούνται όλα εκείνα τα συμφέροντα που σχετίζονται με τη συνδικαλιστική ελευθερία, ενισχύουν και διευκολύνουν τη συνδικαλιστική δράση των εργαζομένων και της συνδικαλιστικής

επιχειρήσεων κ.ά. Βλ. αναλυτικότερα, Ντάσιο, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο, τ. Β/II, Απεργία και δικαστική επίλυση διαφορών, 1984, σελ. 775, Λεβέντη, ό.π., σελ. 641-642.

³⁰ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 775-776. Αντίθετος ο Λεβέντης, ό.π., σελ. 641, ο οποίος υποστηρίζει ότι ενώ το άρθρο 19 § 1 του Σχεδίου του ν. 1264/1982 ανέφερε αρχικά την προαγωγή και των κοινωνικών συμφερόντων ως νόμιμο σκοπό της απεργίας, κατά την ψήφιση του εν λόγω άρθρου στην Ολομέλεια της Βουλής ο Υπουργός Εργασίας πρότεινε με τροπολογία του τη διαγραφή των λέξεων «κοινωνικά συμφέροντα» για να μην προκύψουν ερμηνευτικές δυσχέρειες σχετικά με την έννοιά τους. Κατά συνέπεια, η στενότερη διατύπωση του άρθρου 19 § 1 σε σχέση με αυτή του άρθρου 4 § 1 είναι ενσυνείδητη απόφαση του νομοθέτη κι έτσι μόνο τα οικονομικά συμφέροντα που συνδέονται με τους όρους εργασίας έστω και κατά έμμεσο τρόπο μπορούν να αποτελέσουν νόμιμα αιτήματα απεργίας, ενώ τα ευρύτερα οικονομικά – κοινωνικά συμφέροντα δεν ανήκουν στα νόμιμα απεργιακά αιτήματα.

³¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 35.

³² Βλ. ΕΕργΔ 42, σελ. 235.

³³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 35.

³⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 35, Ληξουριώτη, Διεθνές Εργατικό Δίκαιο, 2005, σελ. 116, Ewing/Hendy/Jones, Ένα Μανιφέστο για το Εργατικό Δίκαιο – Προς μια συνολική αναθεώρηση των εργασιακών δικαιωμάτων, ΕΕργΔ 2018, σελ. 129, όπου και αναφέρεται ότι «... Σύμφωνα με τη νομολογία της Δ.Ο.Ε., η έννομη προστασία δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε περιπτώσεις συλλογικής δράσης που αφορούν εξ ολοκλήρου ή κατά βάσιν τους όρους και τις συνθήκες παροχής της εργασίας, και τούτο διότι σε μια Δημοκρατία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί το να αρνείται κανείς στους εργαζομένους να χρησιμοποιούν την αποχή από την εργασία τους ως μέσο πολιτικής διαμαρτυρίας για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους...».

³⁵ Βλ. Ληξουριώτη, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, 1987, σελ. 71 επ., Δαβερώνα, ό.π., σελ. 38.

οργάνωσης³⁶. Πρόβλημα, από την άλλη πλευρά, δημιουργεί η έννοια των ασφαλιστικών συμφερόντων κι αυτό διότι σύμφωνα με το άρθρο 22 § 5 Σ η ρύθμιση της υποχρεωτικής ασφάλισης ανάγεται στην αποκλειστική εξουσία του κράτους ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου³⁷. Έτσι, κατά μία άποψη³⁸, η απεργία για τη διαφύλαξη των ασφαλιστικών συμφερόντων έχει αμιγώς πολιτικό χαρακτήρα και βρίσκεται έξω από το πλαίσιο της ανεκτής απεργίας κατά το Σύνταγμα³⁹, εκτός εάν η πολιτική αυτή απεργία έχει τη μορφή μιας βραχυχρόνιας απεργίας διαμαρτυρίας. Κατ' άλλη, όμως, αντίθετη γνώμη, μπορεί τα απεργιακά αιτήματα που αφορούν την προστασία ή την προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων να απευθύνονται κατά κανόνα κατά του κράτους, ωστόσο δεν αποκλείεται και η ύπαρξη αιτημάτων κοινωνικών παροχών με αποδέκτη τον εργοδότη⁴⁰. Κατά τη δεύτερη, λοιπόν, αυτή υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη⁴¹, και συνεπέστερη με τη συνταγματική και νομοθετική κατοχύρωση του απεργιακού δικαιώματος, και τα τελευταία αυτά αιτήματα αποτελούν νόμιμες απεργιακές επιδιώξεις.

Επιστρέφοντας στον αρχικό μας προβληματισμό, χρήσιμες μας φαίνονται οι ακόλουθες σκέψεις. Με μία πρώτη πρόχειρη ματιά, η νομοθετική διεύρυνση των νόμιμων απεργιακών αιτημάτων με τη συμπερίληψη των συνδικαλιστικών και των ασφαλιστικών συμφερόντων δίνει την εντύπωση της παροχής μεγαλύτερης προστασίας στους εργαζομένους. Εντούτοις, αν και η γραμματική διατύπωση του ν. 1264/1982 φαίνεται πλουσιότερη σε σχέση με αυτή του Συντάγματος, στην πραγματικότητα δεν συνεισφέρει τίποτα καινούριο, αφού τα συνδικαλιστικά και ασφαλιστικά συμφέροντα των εργαζομένων σαφώς και υπάγονται στα εργασιακά και οικονομικά συμφέροντα που ορίζει το Σύνταγμα⁴². Συν τοις άλλοις, το συντακτικό σχήμα που χρησιμοποιεί ο εν λόγω νόμος καλλιεργεί ερμηνευτικές προσεγγίσεις που κάνουν λόγο για γραμματική αναντιστοιχία νόμου και Συντάγματος και κατ' επέκταση και για αντισυνταγματική διευρυντική πρωτοβουλία του νομοθέτη⁴³. Οι θεωρητικές αυτές τάσεις εγκυμονούν περαιτέρω τον κίνδυνο να υποστηριχθεί και η επακόλουθη γνώμη, ότι δηλαδή επιβάλλεται ο μελλοντικός νομοθετικός περιορισμός του ex lege σκοπού του δικαιώματος της απεργίας στα δήθεν

³⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 642.

³⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 37.

³⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 642-643, 663-665.

³⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 38.

⁴⁰ Βλ. αναλυτικότερα Ντάσιο, ό.π., σελ. 778, όπου αναφέρεται ότι σύμφωνα με το άρθρο 4 § 2 ν. 1264/1982 οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δικαιούνται να δημιουργούν ειδικά κεφάλαια για την εξυπηρέτηση ορισμένων έκτακτων σκοπών αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας των μελών τους. Κατά το άρθρο δε 5 § 4 του ίδιου νόμου επιτρέπονται κατ' εξαίρεση παροχές του εργοδότη για την εξυπηρέτηση κοινωφελών σκοπών της μοναδικής πρωτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης. Επομένως, αν η οργάνωση δημιουργήσει κάποιο λογαριασμό για την παροχή ειδικών υπηρεσιών ή άλλων παροχών αλληλοβοήθειας στα μέλη της, κοινωνικού χαρακτήρα, το αίτημα για την επιχορήγηση του λογαριασμού αυτού είναι νόμιμο.

⁴¹ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 778, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 38.

⁴² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 38, Ντάσιο, Νόμιμα και παράνομα απεργιακά αιτήματα – Η θεωρία της «Ομελέττας», ΕΕργΔ 1994, σελ. 110.

⁴³ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 78, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 39.

περιορισμένα όρια της συνταγματικής αναγνώρισης⁴⁴. Απάντηση στις ως άνω διατυπώσεις δίνει, κατά τη γνώμη μας, η ερμηνευτική εκδοχή σύμφωνα με την οποία η βερμπαλιστική διάθεση και έκφραση του νομοθέτη στη διάταξη του άρθρου 19 § 1 ν. 1264/1982 δεν διευρύνει τους σκοπούς της απεργίας σε σχέση με το Σύνταγμα, αλλά απλώς συμπληρώνει το άρθρο 23 § 2 Σ με διευκρινιστικούς – ερμηνευτικούς όρους⁴⁵. Κι αυτό διότι τα συνταγματικώς οριζόμενα «οικονομικά και εργασιακά γενικά συμφέροντα» καλύπτουν όλες τις επιμέρους μορφές συμφερόντων που αφορούν τους εργαζομένους με την ιδιότητά τους ως μισθωτών και προκύπτουν από την παραγωγική, οικονομική και κοινωνική διάσταση της θέσης τους αυτής⁴⁶, με αποτέλεσμα να μην τίθεται κανένα θέμα αντισυνταγματικότητας της συγκεκριμένης νομοθετικής διάταξης.

3. Η σχέση του απεργιακού δικαιώματος με τη συλλογική συνδικαλιστική ελευθερία

Η συνδικαλιστική ελευθερία, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 23 § 1 Σ, προστατεύεται τόσο ως ατομικό όσο και ως συλλογικό δικαίωμα. Στην παρούσα ανάπτυξη μας ενδιαφέρει η εννοιολογική αποκρυστάλλωση της συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας και η αντιπαράβολή της με το δικαίωμα της απεργίας.

Η συνδικαλιστική ελευθερία ως συλλογικό δικαίωμα συνίσταται στο δικαίωμα υποστάσεως και λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων και πιο συγκεκριμένα στο δικαίωμα οργανωτικής αυτονομίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων, στο δικαίωμα συνενώσεως και στην ελευθερία δράσεως των συνδικαλιστικών οργανώσεων με σκοπό τη διατήρηση και προαγωγή των όρων εργασίας⁴⁷. Εδώ ανήκει αφενός η συλλογική αυτονομία, το δικαίωμα δηλαδή των συνδικαλιστικών οργανώσεων να διεξάγουν ελεύθερες διαπραγματεύσεις προς σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας και αφετέρου η διεξαγωγή απεργιακών αγώνων⁴⁸. Καθίσταται έτσι, σαφέστατα, εμφανές ότι το δικαίωμα της απεργίας, αν και απολαμβάνει αυτόνομης συνταγματικής κατοχύρωσης στο άρθρο 23 § 2 Σ, αποτελεί ειδικότερη έκφανση της συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας.

Το ίδιο το Σύνταγμα, ωστόσο, θέλοντας να επισημάνει τον ιστορικό αλλά και τον αποφασιστικά λειτουργικό χαρακτήρα που έχει η απεργία σαν «ελευθερία – μητέρα»⁴⁹ των άλλων μορφών έκφρασης της συνδικαλιστικής ελευθερίας, προέκρινε σαν χώρο προσδιορισμού των σκοπών της άσκησης της γενικότερης συνδικαλιστικής δραστηριότητας, όχι τη γενική

⁴⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 39.

⁴⁵ Βλ. Βενιζέλο, Η καταχρηστική άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρθρ. 23 και 25 § 3 Σ)· ένα πρόβλημα που αφήνει ανοιχτό ο ν. 1264/82, ΔκΠ 3/1982, σελ. 248, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 39.

⁴⁶ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 77, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 39.

⁴⁷ Βλ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, 2012, σελ. 669-670.

⁴⁸ Βλ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 670.

⁴⁹ Βλ. Ληξουριώτη, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, 1987, σελ. 98.

διάταξη με την οποία αναγνωρίζει και προστατεύει τη συνδικαλιστική ελευθερία, αλλά την ειδικότερη διάταξη με την οποία κατοχυρώνεται η απεργία, η βασικότερη και δυναμικότερη έκφραση της εξωτερικής αυτόνομης δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων⁵⁰. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι αφού το ελληνικό Σύνταγμα δεν αναφέρεται ρητά στο σκοπό που εξυπηρετεί η άσκηση του γενικότερου συνδικαλιστικού δικαιώματος στο άρθρο 23 § 1 Σ, ο σκοπός αυτός μπορεί να συναχθεί από την περιγραφή των επιδιώξεων του απεργιακού δικαιώματος στο άρθρο 23 § 2 Σ, καθώς το τελευταίο αυτό δικαίωμα αποτελεί μερικότερη εκδήλωση της συλλογικής συνδικαλιστικής δράσης⁵¹. Κατ' επέκταση, από την παραπάνω σύνδεση και αναζήτηση του σκοπού της γενικότερης συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας στο σκοπό του δικαιώματος της απεργίας προκύπτει αφενός ότι, μολονότι το τελευταίο συνιστά ειδικότερη έκφραση του πρώτου, η απεργία είναι τελολογικά ισοδύναμο δικαίωμα με τη συλλογική συνδικαλιστική ελευθερία⁵² και αφετέρου ότι η απεργία δεν μπορεί να αποτελεί απλό παρακολούθημα ή συνοδευτικό μέσο της συλλογικής αυτονομίας της εργατικής πλευράς, αλλά αναπτύσσει μια δυναμική λειτουργία ανεξάρτητα από το εάν διεξάγονται ή όχι διαπραγματεύσεις για τη σύναψη μιας συλλογικής σύμβασης⁵³. Απεργία και συλλογική αυτονομία αποτελούν θεσμούς συμπληρωματικούς, καθώς ο ένας συμπληρώνει τον άλλο μέσα στα πλαίσια της πραγματοποίησης του κοινού και για τις δύο σκοπού της συνδικαλιστικής ελευθερίας⁵⁴, που δεν είναι άλλος από την προαγωγή και διαφύλαξη των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων.

B. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε υπερνομοθετικό επίπεδο

1. Απεργία και Διεθνές Δίκαιο

i. Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 87/1948

Εισαγωγικά, πρέπει να ειπωθεί ότι καμία διεθνής σύμβαση εργασίας δεν αναφέρεται ρητά στο δικαίωμα της απεργίας. Στο πλαίσιο, όμως, της Σύμβασης 87/1948 για τη συνδικαλιστική ελευθερία και την προστασία του δικαιώματος οργάνωσης, δημιουργήθηκε σταδιακά νομολογία από τα διάφορα όργανα ελέγχου της Δ.Ο.Ε.⁵⁵. Πρώτη, με βάση τα άρθρα 2,

⁵⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 44.

⁵¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 43, Τραυλό-Τζανετάτο, Η συνταγματική προστασία της συνδικαλιστικής δράσης στην επιχείρηση, ΔκΠ 8/1984, σελ. 33-34.

⁵² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 44.

⁵³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 656.

⁵⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 45.

⁵⁵ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 46.

3, 8 και 10 της Σύμβασης⁵⁶, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της Δ.Ο.Ε. διατύπωσε τη γνώμη ότι η απεργία αποτελεί ένα θεμελιώδες θεμιτό μέσο των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών τους οργανώσεων κι ότι μια γενική απαγόρευση των απεργιών θα συνιστούσε σημαντικό περιορισμό των δυνατοτήτων που παρέχονται στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων για την προαγωγή και την προάσπιση των συμφερόντων των μελών τους, καθώς και του δικαιώματος των εν λόγω οργανώσεων να οργανώνουν τη δράση τους⁵⁷, ενώ και η Επιτροπή Συνδικαλιστικών Ελευθεριών επισημαίνει επανειλημμένως ότι το δικαίωμα της απεργίας των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών τους οργανώσεων αναγνωρίζεται γενικά ως ένας νόμιμος τρόπος υπεράσπισης των επαγγελματικών τους συμφερόντων⁵⁸.

Η ως άνω Διεθνής Σύμβαση έχει επικυρωθεί από τη χώρα μας με το ν.δ. 4204/1961 κι έτσι σύμφωνα με το άρθρο 28 § 1 Σ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού δικαίου και έχει υπερνομοθετική ισχύ υπερισχύοντας κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου. Ωστόσο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η εν λόγω σύμβαση έχει περιορισμένη κανονιστική εμβέλεια, καθώς δεν δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις στους εργαζόμενους και εργοδότες αλλά απευθύνεται στους εθνικούς νομοθέτες, οι οποίοι πρέπει να δραστηριοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της⁵⁹.

ii. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Στο άρθρο 11 αυτής⁶⁰ κατοχυρώνεται το δικαίωμα του ανθρώπου να συνιστά μαζί με άλλους συνδικαλιστικές οργανώσεις ή να προσχωρεί σε συνδικαλιστική οργάνωση για την προστασία των συμφερόντων του⁶¹. Από τη διάταξη αυτή το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο

⁵⁶ Άρθρο 2: «Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες δικαιούνται άνευ οιασδήποτε διακρίσεως και άνευ προηγουμένης αδείας να συνιστούν οργανώσεις της εκλογής των και να καθίστανται μέλη των οργανώσεων τούτων υπό μόνο τον όρον να συμμορφούνται προς τα καταστατικά των εν λόγω οργανώσεων.»

Άρθρο 3: «1. Αι οργανώσεις εργαζομένων και εργοδοτών δικαιούνται να εκπονούν τα καταστατικά και τους διοικητικούς αυτών κανονισμούς, να εκλέγουν ελεύθερως τους αντιπροσώπους των, να οργανώνουν τα της διαχειρίσεως και δράσεως αυτών και να καταστρώνουν το πρόγραμμα των ενεργειών των. 2. Αι δημόσιαι Αρχαί δέον όπως απέχουν πάσης επεμβάσεως δυνάμενης να περιορίση το δικαίωμα τούτο ή να παρακωλύση την νόμιμον άσκησιν αυτού.»

Άρθρο 8: «1. Οι εργαζόμενοι, οι εργοδότες και αι οικείαι οργανώσεις υποχρεούνται όπως, κατά την άσκησιν των δικαιωμάτων τα οποία αναγνωρίζονται εις αυτούς δυνάμει της παρούσης συμβάσεως, σέβωνται την νομιμότητα και τα λοιπά πρόσωπα ή οργανωμένοι ομάδες. 2. Η Εθνική νομοθεσία δέον να μη προσβάλη ή να μην εφαρμόζεται κατά τρόπον προσβάλλοντα τας υπό της παρούσης Συμβάσεως προβλεπομένας διασφαλίσεις.»

Άρθρο 10: «Εις την παρούσαν Σύμβασιν, ο όρος «οργάνωσις» σημαίνει πάσαν οργάνωσιν εργοδοτών ή εργαζομένων σκοπός της οποίας είναι η προαγωγή και προάσπισις των συμφερόντων των εργαζομένων και των εργοδοτών.»

⁵⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 46, Ληξουριώτη, Διεθνές Εργατικό Δίκαιο, 2005, σελ. 116.

⁵⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 46-47.

⁵⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 661.

⁶⁰ «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και εις την ελευθερίαν συνεταιρισμού συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ιδρύσεως μετ' άλλων συνδικάτων και προσχωρήσεως εις συνδικάτα επί σκοπώ προασπίσεως των συμφερόντων του.»

⁶¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 638.

Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνάγει ένα γενικό δικαίωμα απεργίας⁶², με την έννοια ότι η παραπάνω διάταξη δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά αλλά η σχετική με το σκοπό της συνδικαλιστικής συμμετοχής αναφορά της διάταξης πρέπει να θεωρείται ότι εντάσσει στα πλαίσια των προβλέψεων της σύμβασης και τη συλλογική συνδικαλιστική δράση, δηλαδή την απεργία⁶³. Η χώρα μας έχει επικυρώσει την ΕΣΔΑ με το ν.δ. 53/1974 προσδίδοντας και σε αυτή υπερνομοθετική ισχύ.

iii. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Ρητή προστασία του δικαιώματος της απεργίας περιέχει το άρθρο 6 § 4 του Ε.Κ.Χ., ο οποίος επικυρώθηκε με το ν. 1426/1984. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύουν «το δικαίωμα των εργαζομένων και των εργοδοτών για συλλογικές ενέργειες σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος της απεργίας, με την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που θα μπορούσαν να προκύψουν από τις ισχύουσες συλλογικές συμβάσεις»⁶⁴. Επειδή, ωστόσο, το ως άνω άρθρο κατοχυρώνει εκτός από το δικαίωμα της απεργίας και το δικαίωμα της ανταπεργίας, η χώρα μας επιφυλάχθηκε κατά την υπογραφή και εξαίρεσε τη σχετική διάταξη⁶⁵, με αποτέλεσμα αυτή να μην μας δεσμεύει.

iv. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα

Στο άρθρο 8 προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν να εξασφαλίσουν «το δικαίωμα απεργίας που ασκείται σύμφωνα με τους νόμους κάθε χώρας». Το Διεθνές Σύμφωνο έχει κυρωθεί από το ελληνικό κράτος με το ν. 1532/1985.

v. Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 105/1957

Πρόκειται για τη σύμβαση που κατήργησε την αναγκαστική εργασία. Η σύμβαση αυτή δεν κατοχυρώνει ασφαλώς την απεργία, αλλά απαγορεύει κάθε μορφή αναγκαστικής εργασίας ως ποινή λόγω συμμετοχής σε απεργία⁶⁶. Κυρώθηκε από τη χώρα μας με το ν.δ. 4221/1961.

⁶² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 661.

⁶³ Βλ. Δαβερώνη, ό.π., σελ. 49, Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 123.

⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 638.

⁶⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 661.

⁶⁶ Βλ. Δαβερώνη, ό.π., σελ. 48.

vi. Σύσταση 92 για την εκούσια μεσολάβηση και διαιτησία

Στο άρθρο 1 § 4 της Σύστασης αυτής προτείνεται να μην γίνεται προσφυγή σε απεργία κατά τη διάρκεια της μεσολάβησης ή της διαιτησίας, εντούτοις στο άρθρο 7 υπογραμμίζεται ότι καμία από τις διατάξεις αυτές δεν περιορίζει με οποιονδήποτε τρόπο το δικαίωμα της απεργίας⁶⁷.

vii. Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Με το ν. 4359/2016 το ελληνικό κράτος κύρωσε τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Με το πρώτο άρθρο του επίμαχου νόμου δημιουργείται η εντύπωση ότι κυρώνεται σε όλη του την έκταση το άρθρο 6 του Α.Ε.Κ.Χ., το οποίο προβλέπει το δικαίωμα της απεργίας αλλά και της ανταπεργίας και το οποίο με παρόμοια διατύπωση είχε ρητά εξαιρεθεί κατά την κύρωση του Ε.Κ.Χ. Ωστόσο, με το δεύτερο άρθρο του ν. 4359/2016 διατυπώνεται εκ νέου επιφύλαξη, σύμφωνα με την οποία «οι διατάξεις του άρθρου 6 δεν δεσμεύουν την Ελλάδα ως προς τη ρύθμιση του δικαιώματος των εργοδοτών στη συλλογική δράση, ιδίως ως προς την απαγόρευση της ανταπεργίας». Στο κείμενο δε το οποίο κατέθεσε η χώρα μας στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης την 18.3.2016, ανακοινώνοντας τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνει ως προς την εφαρμογή των διατάξεων του Α.Ε.Κ.Χ., υπογραμμίζεται ότι η Ελλάδα θεωρεί ότι δεσμεύεται από το άρθρο 6 εκτός από το δικαίωμα των εργοδοτών σε συλλογική δράση και ιδίως το δικαίωμα για ανταπεργία⁶⁸. Από τα παραπάνω, λοιπόν, καθίσταται σαφές ότι η Ελληνική Πολιτεία και κατά την κύρωση του Α.Ε.Κ.Χ. δεν θέλει να αναλάβει την υποχρέωση να προσθέσει το δικαίωμα της ανταπεργίας στο οπλοστάσιο της εργοδοτικής πλευράς⁶⁹.

2. Απεργία και Ενωσιακό Δίκαιο

Νέα δεδομένα για την προστασία των συνδικαλιστικών ελευθεριών ως θεμελιωδών ελευθεριών της ΕΕ δημιουργεί ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο οποίος σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες⁷⁰. Το δικαίωμα της απεργίας ειδικότερα ρυθμίζεται στο άρθρο 28 του Χάρτη, το οποίο προβλέπει ότι «οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας».

⁶⁷ Βλ. Δαβερώνη, ό.π., σελ. 48.

⁶⁸ Βλ. Βάγια, Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, ΕΕργΔ 2016, σελ. 627, Γαβαλά, Τι αλλάζει στο εργατικό δίκαιο μετά την κύρωση του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ΕΕργΔ 2016, σελ. 162.

⁶⁹ Βλ. Βάγια, ό.π., σελ. 627.

⁷⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 662.

Ωστόσο, με το άρθρο 153 § 5 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο ορίζει ότι «οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται στις αμοιβές, στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, στο δικαίωμα για απεργία ή στο δικαίωμα για ανταπεργία», το απεργιακό δικαίωμα, εν τέλει, εξαιρείται από τη ρυθμιστική αρμοδιότητα της ΕΕ⁷¹. Έτσι, ενώ στο πρωτογενές δίκαιο φαίνεται ότι έχουμε την αναβάθμιση των συνδικαλιστικών ελευθεριών σε θεμελιώδεις ελευθερίες, από τα αντικείμενα του παράγωγου δικαίου ο ενωσιακός νομοθέτης εξαιρεί ρητά το δικαίωμα της απεργίας⁷². Το γεγονός αυτό αποτελεί σοβαρό έλλειμμα νομικής φύσης και δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η παράλειψη πλήρους κοινοτικοποίησης των συλλογικών δικαιωμάτων των εργαζομένων μεταξύ άλλων αφήνει ευρύ πεδίο για τη νομολογιακή μετέπειτα υπεροχή των αξιών του ελεύθερου ανταγωνισμού και των ατομικών ελευθεριών, ανατρέποντας τη βασική παραδοχή των ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων για την ισορροπία και την αλληλεξάρτηση οικονομικών και κοινωνικών προσεγγίσεων⁷³. Συνεπώς, ελλείψει ρυθμιστικής αρμοδιότητας της ΕΕ στα θέματα της απεργίας, το άρθρο 28 απευθύνεται εν τέλει, σύμφωνα και με το άρθρο 51 § 1 του Χάρτη⁷⁴, στα κράτη μέλη και στους εθνικούς νομοθέτες.

Γ. Η κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας σε νομοθετικό επίπεδο

1. Νομοθετικές Απαγορεύσεις

i. Η απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών (άρθρο 22 § 1 ν. 1264/1982)

Σύμφωνα με το επίμαχο άρθρο απαγορεύεται η πρόσληψη απεργοσπαστών κατά τη διάρκεια νόμιμης απεργίας. Ως απεργοσπαστές χαρακτηρίζονται οι εργαζόμενοι εκείνοι που δεν συμμετέχουν στην απεργία της επιχείρησης ή του επαγγέλματός τους, αλλά και οι εργαζόμενοι που προσλαμβάνονται από τον εργοδότη για να καλύψουν τις κενές θέσεις εργασίας των απεργών⁷⁵. Στη δεύτερη αυτή έννοια του όρου αναφέρεται και το ως άνω άρθρο.

⁷¹ Βλ. Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 268.

⁷² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 663.

⁷³ Βλ. Κουκιάδη, Εργατικό Δίκαιο – Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις, 2013, σελ. 528.

⁷⁴ Το άρθρο 51 § 1 ορίζει ότι «οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Βλ. αναλυτικότερα Καζάκο, ό.π., σελ. 662, ο οποίος επισημαίνει ότι με διασταλτική ερμηνεία της εν λόγω διάταξης στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη υπάγονται τα κράτη μέλη όχι μόνο όταν εφαρμόζουν άμεσα το δίκαιο της Ένωσης, αλλά και όταν ενεργούν εντός του πεδίου, του πλαισίου και του περιβάλλοντος της Ένωσης.

⁷⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 719, Τραυλό – Τζανετάτο, Η έννοια των απεργοσπαστών κατά το άρθρο 22 παρ. 1 του ν. 1264/1982, ΕΕργΔ 1983, σελ. 157.

- Έκταση και διάρκεια της απαγόρευσης

Η απαγόρευση του άρθρου 22 § 1 ν. 1264/1982, όπως προείπαμε, αφορά σε προσλήψεις απεργοσπαστών, δηλαδή εργαζομένων που θα καταλάβουν τις κενές θέσεις των απεργών και θα αναπληρώσουν την εργασία τους. Δεν απαγορεύεται, επομένως, κάθε είδους πρόσληψη προσωπικού, αλλά μόνο προσλήψεις που οδηγούν στην άμεση αναπλήρωση της εργασίας των απεργών⁷⁶. Από το σκοπό της συγκεκριμένης διάταξης, ωστόσο, συνάγεται ότι δεν επιτρέπονται προσλήψεις μισθωτών κατά τη διάρκεια της απεργίας που οδηγούν και σε έμμεση αντικατάσταση των απεργών⁷⁷. Έμμεση δε αντικατάσταση των απεργών υπάρχει όταν οι μισθωτοί της επιχείρησης που δεν απεργούν τοποθετούνται στις κενές θέσεις των απεργών και στις θέσεις των μετακινούμενων αυτών μισθωτών προσλαμβάνονται άλλοι⁷⁸.

Η ως άνω διάταξη απαγορεύει, κατά μία άποψη, μόνο την αναπλήρωση, άμεση και έμμεση όπως ειπώθηκε, της εργασίας των απεργών με τη μορφή της πρόσληψης άλλων μισθωτών. Αντίθετα, επιτρέπει και δεν αποκλείει την αναπλήρωση της εργασίας των απεργών με άλλους τρόπους, όπως με την τοποθέτηση στις θέσεις των απεργών άλλων εργαζομένων της επιχείρησης, δηλαδή με την εσωτερική μετακίνηση των τελευταίων, ή με την υπερωριακή εργασία ή υπερεργασία των εργαζομένων της ίδιας εκμετάλλευσης ή επιχείρησης που δεν απεργούν ή με την ανάθεση της εργασίας των απεργών σε άλλη ανεξάρτητη επιχείρηση (σύμβαση έργου)⁷⁹. Κατά άλλη αντίθετη, και πειστικότερη κατά τη γνώμη μας, άποψη⁸⁰, η οποία προβαίνει σε διασταλτική – διορθωτική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης, το άρθρο 22 § 1 απαγορεύει κάθε είδους αναπλήρωση της εργασίας των απεργών, με το σκεπτικό ότι τέτοιου είδους ενέργειες εξουδετερώνουν τη δραστικότητα της απεργίας. Έτσι, δεν επιτρέπεται η μετάθεση ή μετακίνηση προσωπικού του εργοδότη από άλλη εκμετάλλευση ή επιχείρηση του ομίλου για να παράσχει εργασία στη θέση των απεργών, η ανάθεση από τον εργοδότη στο προσωπικό που δεν απεργεί καθηκόντων διαφορετικών από τα συμβατικά καθήκοντα των τελευταίων ή των καθηκόντων που ανήκουν σε απεργούς, καθώς και η ανάθεση σε εργολάβο μιας υπηρεσίας ή ενός έργου που εκτελούνταν επίσης από τους απεργούς⁸¹. Ακόμη, αποκλείεται και η υπερωριακή απασχόληση ή η υπερεργασία των μισθωτών που δεν απεργούν, προς αναπλήρωση της εργασίας των απεργών, γιατί τότε οι μη απεργούντες γίνονται εσωτερικοί απεργοσπάστες⁸². Ζήτημα πάντως δεν τίθεται όσον αφορά στους εργαζομένους με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης, καθώς το άρθρο 116 ν. 4052/2012 προβλέπει ότι η απασχόληση σε

⁷⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 721.

⁷⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 722.

⁷⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 722.

⁷⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 722.

⁸⁰ Βλ. Ντάσιο, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο, τ. Β/II, Απεργία και δικαστική επίλυση διαφορών, 1984, σελ. 995, Καζάκο, ό.π., σελ. 683.

⁸¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 683.

⁸² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 61.

έμμεσο εργοδότη απαγορεύεται όταν με αυτή αντικαθίστανται εργαζόμενοι που ασκούν το δικαίωμα της απεργίας⁸³.

Όπως υπογραμμίζεται από το άρθρο 22 § 1 ν. 1264/1982, η πρόσληψη απεργοσπαστών απαγορεύεται κατά τη διάρκεια της απεργίας. Κατά καλή πίστη, όμως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν επιτρέπεται η πρόσληψη απεργοσπαστών και κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από την προειδοποίηση του εργοδότη για την επικείμενη απεργία μέχρι την έναρξη της απεργίας, γιατί διαφορετικά θα ήταν ευχερής η καταστρατήγηση της εν λόγω διάταξης⁸⁴. Για τον ίδιο λόγο δεν επιτρέπονται προσλήψεις απεργοσπαστών κατά τα χρονικά διαστήματα που μεσολαβούν μεταξύ των στάσεων εργασίας ή κατά τη διάρκεια μιας σύντομης αναστολής της απεργίας⁸⁵.

Επιπλέον, η απαγόρευση προσλήψεων απεργοσπαστών προϋποθέτει, σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο, νόμιμη απεργία κι έτσι αν η απεργία για οποιονδήποτε λόγο δεν είναι νόμιμη ή παύσει να είναι νόμιμη, τότε δεν ισχύει η απαγόρευση⁸⁶. Τέλος, η κατά παράβαση του άρθρου 22 § 1 ν. 1264/1982 πρόσληψη απεργοσπαστών είναι άκυρη (ΑΚ 174, 180) και η συνδικαλιστική οργάνωση που έχει κηρύξει και πραγματοποιεί την απεργία έχει έννομο συμφέρον να ζητήσει με αγωγή την αναγνώριση της ακυρότητας και του παράνομου χαρακτήρα των προσλήψεων, την άρση της προσβολής με τη διακοπή της απασχόλησης των απεργοσπαστών καθώς και την παράλειψή της στο μέλλον στο πλαίσιο μελλοντικών απεργιακών κινητοποιήσεων⁸⁷.

• Συνταγματικότητα της απαγόρευσης

Η απαγόρευση του άρθρου 22 § 1 ν. 1264/1982, αν και περιορίζει την επαγγελματική – οικονομική ελευθερία του εργοδότη (άρθρο 5 § 1, 3 Σ), την άσκηση των λειτουργικών εξουσιών του δικαιώματος της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 Σ) καθώς και το δικαίωμα εργασίας των τρίτων (άρθρο 22 § 1 Σ) κατά τη διάρκεια νόμιμης απεργίας, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί αντισυνταγματική⁸⁸. Κι αυτό διότι ναι μεν η επιλογή και η πρόσληψη των εργαζομένων ανήκει αναμφισβήτητα στις εξουσίες του εργοδότη που απορρέουν από την οικονομική – επαγγελματική του ελευθερία και την ιδιοκτησία του επί των μέσων παραγωγής, ωστόσο η προστασία των δικαιωμάτων αυτών δεν είναι απόλυτη, αλλά περιορίζεται από τα δικαιώματα των τρίτων και την προστασία του γενικού συμφέροντος (άρθρο 5 § 1 και 17 § 1 Σ)⁸⁹. Επίσης, η επίμαχη διάταξη είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και επειδή η προβλεπόμενη

⁸³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 325.

⁸⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 724.

⁸⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 724.

⁸⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 724.

⁸⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 326, Λεβέντη, ό.π., σελ. 724.

⁸⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 725.

⁸⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 725.

απαγόρευση είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας, καθώς ισχύει για όσο διαρκεί η νόμιμη απεργία, και δικαιολογείται από την προστασία ενός άλλου θεμελιώδους δικαιώματος, αυτού της απεργίας⁹⁰.

ii. Η απαγόρευση της ανταπεργίας (άρθρο 22 § 2 ν. 1264/1982)

Ανταπεργία (lock out) είναι η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών, η οποία ασκείται κατά τρόπο συλλογικό και με αγωνιστικό σκοπό⁹¹. Η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών πραγματοποιείται συνήθως με τον αποκλεισμό των μισθωτών από τις θέσεις εργασίας, με το κλείσιμο της επιχείρησης ή και με την άρνηση του εργοδότη να συμπράξει, όπου απαιτείται, για την προσφορά της εργασίας των μισθωτών⁹². Η χρησιμότητά της στην πράξη εμφανίζεται κυρίως όταν ο εργοδότης αντιμετωπίζει απεργίες ορισμένης μορφής, όπως η μερική απεργία, η κυκλική απεργία, η λευκή απεργία, η διαλείπουσα απεργία, οι στάσεις εργασίας, οι οποίες λόγω της ιδιομορφίας τους πλήττουν και αδρανοποιούν το σύνολο της παραγωγικής δραστηριότητας της επιχείρησης, προκαλώντας σ' αυτήν ιδιαίτερα μεγάλη ζημία⁹³. Με την άσκησή της, όπως και με την άσκηση της απεργίας, επέρχεται αναστολή των εργασιακών σχέσεων, καθώς ο εργοδότης αρνείται προσωρινά τις υπηρεσίες των εργαζομένων και παράλληλα απαλλάσσεται από την υποχρέωση καταβολής μισθού⁹⁴. Η ανταπεργία, συνεπώς, συνιστά τον εργατικό αγώνα της εργοδοτικής πλευράς⁹⁵ και διακρίνεται σε επιθετική και αμυντική. Επιθετική χαρακτηρίζεται η ανταπεργία, όταν στο πλαίσιο μιας συλλογικής διαφοράς προσφεύγει πρώτος ο εργοδότης σε αγωνιστικά μέσα, επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό να εξαναγκάσει την άλλη πλευρά να δεχθεί τα αιτήματά του, ενώ ως αμυντικό όπλο⁹⁶ της εργοδοτικής πλευράς εμφανίζεται η ανταπεργία όταν έχει κηρυχθεί ή βρίσκεται σε εξέλιξη εργασιακός αγώνας των μισθωτών⁹⁷. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο εργοδότης στρέφεται όχι μόνο κατά των απεργών αλλά και κατά των μη απεργών, αφού τους αποκλείει από την παροχή της εργασίας και δεν τους καταβάλλει το μισθό⁹⁸.

⁹⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 725-726.

⁹¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 726, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 49.

⁹² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 726, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 49-50.

⁹³ Βλ. Ζερδελή, ό.π. σελ. 323, Λεβέντη, ό.π., σελ. 727.

⁹⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 323.

⁹⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 727.

⁹⁶ Αντίθετος ο Αλιπράντης, Απεργία και αντιδράσεις του εργοδότη σε αυτήν, ΔκΠ 8/1984, σελ. 211, ο οποίος επισημαίνει ότι η αμυντική ανταπεργία «δεν έχει τίποτε το αμυντικό και πρόκειται μάλλον για αντεπίθεση του εργοδότη με σκοπό να σπάσει την απεργιακή κινητοποίηση».

⁹⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 323-324, Λεβέντη, ό.π., σελ. 728.

⁹⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 324.

- **Η ανταπεργία κατά τη διάρκεια ισχύος του ν. 330/1976**

Το άρθρο 32 § 3 του ν. 330/1976 προέβλεπε ότι οι διατάξεις που αναφέρονται στην απεργία εφαρμόζονται ανάλογα και στους εργοδότες ή στα εργοδοτικά σωματεία σε περίπτωση ανταπεργίας⁹⁹, καθιστώντας νόμιμο το δικαίωμα του εργοδότη στην ανταπεργία. Αν και η παραπάνω διάταξη δεν έκανε διάκριση, στη θεωρία επικρατούσε η άποψη ότι η αμυντική ανταπεργία είναι νόμιμη, ενώ η επιθετική παράνομη¹⁰⁰. Η θεμελίωση της νομιμότητας της αμυντικής ανταπεργίας και η συμφωνία της ως άνω διάταξης με το ελληνικό Σύνταγμα στηριζόταν κυρίως στην αρχή της ισότητας των όπλων, στη συνδικαλιστική ελευθερία¹⁰¹, στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και στο όλο σύστημα του Συντάγματος περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων¹⁰². Την παραπάνω θέση δεχόταν και η ελληνική νομολογία¹⁰³.

- **Η αντιμετώπιση της ανταπεργίας μετά τη θέση σε ισχύ του ν. 1264/1982 – Συνταγματικότητα της απαγόρευσης**

Το άρθρο 22 § 2 ν.1264/1982 ορίζει ρητά πλέον ότι απαγορεύεται η ανταπεργία. Με τη διάταξη αυτή απαγορεύεται εξ' ολοκλήρου η ανταπεργία, συνεπώς και η αμυντική της μορφή¹⁰⁴. Επιπλέον, η απαγόρευση του εν λόγω άρθρου ισχύει χωρίς εξαιρέσεις, κι έτσι απαγορεύεται η ανταπεργία έστω κι αν ασκείται προς απόκρουση παράνομης απεργίας¹⁰⁵. Το γεγονός, δηλαδή, ότι η απεργία είναι παράνομη δεν σημαίνει ότι και ο εργοδότης μπορεί για την αντιμετώπισή της να χρησιμοποιήσει ένα απαγορευμένο και επομένως παράνομο μέσο¹⁰⁶.

Η ρητή απαγόρευση από το νόμο έχει προκαλέσει αντιδράσεις από μέρος της θεωρίας που θεωρεί την επίμαχη διάταξη αντισυνταγματική¹⁰⁷. Τα επιχειρήματα που προβάλλει η συγκεκριμένη θεώρηση είναι συνοπτικά τα εξής¹⁰⁸: α) Η απόλυτη απαγόρευση της ανταπεργίας δεν συμβιβάζεται με τη ΔΣΕ 87/1948 η οποία κατοχυρώνει τη συνδικαλιστική ελευθερία και για τους εργαζόμενους και για τους εργοδότες, όταν μάλιστα ο ίδιος ο ν. 1264/1982 στο άρθρο 1 εισάγει τις ρυθμίσεις του με την επιφύλαξη της ισχύος διεθνών συμβάσεων εργασίας οι οποίες

⁹⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία, ανταπεργία και «ισότητα των όπλων», σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστράτηγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, 2018, σελ. 17.

¹⁰⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 732.

¹⁰¹ Βλ. αναλυτικότερα Τραυλό-Τζανετάτο, Ανταπεργία και εργατικός αγώνας στο φως του νέου Συντάγματος, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστράτηγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, 2018, σελ. 23 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 729-732.

¹⁰² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 51.

¹⁰³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 732, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 51 με εκεί παραπομπές σε ΑΠ 485/83, ΕΕργΔ 42, σελ. 849, ΑΠ 1740/80, ΕΕργΔ 40, σελ. 209.

¹⁰⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 732, Ζερδελή, ό.π., σελ. 324.

¹⁰⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 733.

¹⁰⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 733-734.

¹⁰⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 52-53 με εκεί παραπομπές σε Καρακατσάνη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 1992, αρ. 502-505, Παπασταύρου, Απεργία, 2002, § 399-404.

¹⁰⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 53 επ..

έχουν κυρωθεί¹⁰⁹. β) Με την απαγόρευση και της αμυντικής ανταπεργίας ανατρέπεται η ισορροπία των ελεύθερων διαπραγματεύσεων και εκμηδενίζεται η διαπραγματευτική ικανότητα της εργοδοτικής πλευράς, ενώ συγχρόνως συρρικνώνεται η εργοδοτική συνδικαλιστική ελευθερία, η οποία προστατεύεται ομοίως από το άρθρο 23 § 1 Σ¹¹⁰. γ) Η αποστέρηση του εργοδότη από κάθε αγωνιστικό μέσο είναι προϊόν αναχρονιστικών και ξεπερασμένων αντιλήψεων που έχουν αποδειχθεί στην πράξη ως σημαντικότερο αντικίνητρο για επενδύσεις¹¹¹.

Ωστόσο, η κρατούσα¹¹² - και ορθή κατά τη γνώμη μας - σήμερα άποψη στη θεωρία δέχεται ότι η απαγόρευση του άρθρου 22 § 2 ν. 1264/1982 είναι συνταγματική. Η γνώμη αυτή διατυπώνει τα εξής αντεπιχειρήματα¹¹³: α) Η Δ.Ο.Ε. αρνείται επανειλημμένως να ερμηνεύσει τη ΔΣΕ 87/1948 ως επιτρέπουσα ή απαγορεύουσα την ανταπεργία με σκοπό να αφήσει τη ρύθμιση του εν λόγω θέματος στην κρίση του εθνικού νομοθέτη κάθε χώρας¹¹⁴. β) Αυτό που αναζητείται σήμερα είναι η ουσιαστική ισότητα των όπλων, η οποία συμβιβάζεται περισσότερο με τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 4 § 1, 2 Σ και διασφαλίζει ότι και οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες θα έχουν τις ίδιες περίπου δυνατότητες να επηρεάσουν κατά τη διάρκεια του εργατικού αγώνα την έκβαση της συλλογικής διαφοράς¹¹⁵. Για να ερευνηθεί, περαιτέρω, αν υπάρχει αυτή η ουσιαστική ισότητα των όπλων θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και κοινωνικοοικονομικά δεδομένα, όπως η θέση του εργοδότη στην αγορά, οι δυνατότητές του να επηρεάζει το κόστος, να διαμορφώνει τις τιμές των αγαθών ή να αναπληρώνει την εργασία των απεργών με άλλο τρόπο¹¹⁶. Από αυτά γίνεται αντιληπτό ότι, ενώ ο μισθωτός είναι υπαρκτά εξαρτημένος από την απεργιακή του κινητοποίηση, ο εργοδότης, έχοντας στα χέρια του τους μηχανισμούς χειραγώγησης της πολιτικής τιμών και επενδύσεων που του δίνει η αδιαφιλονίκητη και μονοπωλιακή εξουσία των μέσων παραγωγής, διατηρεί την απόλυτη ισχύ διαμόρφωσης της δομής κατανομής χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει οπωσδήποτε στην ανταπεργία¹¹⁷. Επομένως, ο κοινός νομοθέτης, αναζητώντας την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας, κατά τη ρύθμιση του δικαίου της απεργίας δεν είναι υποχρεωμένος να εξισώσει τους κοινωνικούς αντιπάλους, αλλά μπορεί να κάνει διαφοροποιήσεις στην κατανομή των αγωνιστικών μέσων¹¹⁸. γ) Από την όλη δομή, τον προορισμό και τη συστηματική θέση του άρθρου 23 Σ προκύπτει αβίαστα η

¹⁰⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 53, Καρακατσάνη, ό.π., αρ. 502.

¹¹⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 53, Παπασταύρου, ό.π., σελ. 380-385.

¹¹¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 53, Παπασταύρου, ό.π., § 402.

¹¹² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Εργατικό Δίκαιο και Πολιτική, 1986, σελ. 129 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 733, Ζερδελή, ό.π., σελ. 325, Ντάσιο, ό.π., σελ. 1000 επ..

¹¹³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 54 επ..

¹¹⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 55.

¹¹⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 729.

¹¹⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 729-730, του ιδίου, Η απαγόρευση της ανταπεργίας από συνταγματική σκοπιά, ΔΕΝ 1982, σελ. 410-411.

¹¹⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Ανταπεργία και εργατικός αγώνας στο φως του νέου Συντάγματος, σε: ό.π., σελ. 38.

¹¹⁸ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 730.

διαπίστωση ότι η ανταπεργία ως δικαίωμα του εργοδότη δεν φέρεται σε καμία «σχέση αντιστοιχίας» με το δικαίωμα απεργίας υπό τη σκέπη μιας γενικά αναγνωρισμένης, αμφίπλευρα και καθολικά απονεμημένης συνδικαλιστικής ελευθερίας¹¹⁹. Ακόμη κι αν δεχθούμε το γεγονός ότι η κατοχύρωση του συνδικαλιστικού δικαιώματος στο άρθρο 23 § 1 Σ αφορά ενιαία μισθωτούς και εργοδότες, δεν μπορεί να συναχθεί προστασία της ανταπεργίας ως μορφής του συνδικαλιστικού δικαιώματος των εργοδοτών¹²⁰, κι αυτό διότι μία νομική διάταξη που θα επιχειρούσε να συμπίεσει μέσα σε μία κατηγορία – γένος (συνδικαλιστική ελευθερία) δύο διαδικασίες πραγμάτωσής της, αντιθετικές και εχθρικές μεταξύ τους (απεργία – ανταπεργία), θα έκρυβε μέσα της, ήδη από τη γέννησή της, το σπέρμα της αυτοαναίρεσης, και τον εκφυλισμό του δικαιώματος του ασθενέστερου μέρους, αυτού δηλαδή της απεργίας¹²¹. Αν πάλι δεχτούμε την – κατά τη γνώμη μας πειστικότερη – άποψη ότι το άρθρο 23 § 1 Σ προστατεύει αποκλειστικά και προνομιακά μόνο τη συνδικαλιστική ελευθερία των μισθωτών¹²², γίνεται ακόμα πιο ευκρινές ότι το Σύνταγμα επιλέγει σκοπίμως να αναγνωρίσει ρητά και κατηγορηματικά μόνο το δικαίωμα της απεργίας, ενώ για την ανταπεργία ηθελημένα σιωπά. δ) Ο εργοδότης κατά τη διάρκεια της απεργίας έχει ένα ευρύ φάσμα αντιδράσεων απέναντι σε αυτή, με την πιο σημαντική να είναι η άρνηση πληρωμής των μη απεργών με την επίκληση της ΑΚ 656¹²³.

iii. Η απαγόρευση των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρο 22 § 3 ν. 1264/1982)

Σύμφωνα με το άρθρο 22 § 3 ν. 1264/1982, δεν επιτρέπεται η δικαστική απαγόρευση της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα. Στο σημείο αυτό πρέπει να ειπωθεί ότι η στάση του νομοθέτη απέναντι στο εν λόγω ζήτημα δεν ήταν ανέκαθεν η ίδια. Υπό την ισχύ του ν. 330/1976 επανειλημμένα συνέβαινε να απαγορεύεται η έναρξη ή η συνέχιση απεργιών με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων¹²⁴. Οι κίνδυνοι, όμως, που δημιουργούνταν για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, όταν με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων ακόμη και με απλή πιθανολόγηση το δικαστήριο διέτασσε τη διακοπή μιας απεργίας, κρίθηκε με βάση την προηγούμενη εμπειρία ότι έπρεπε να αντιμετωπιστούν δραστικά¹²⁵, με την ρητή δηλαδή απαγόρευση της διακοπής της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα.

¹¹⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 53, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 54.

¹²⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 54-55.

¹²¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 52.

¹²² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απαγόρευση του lock-out και Σύνταγμα, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, 2018, σελ. 161.

¹²³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 55, Λεβέντη, ό.π., σελ. 733-734.

¹²⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 736.

¹²⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 684.

- **Έκταση της απαγόρευσης**

Η απαγόρευση του άρθρου 22 § 3 είναι γενική και ισχύει χωρίς εξαιρέσεις, με αποτέλεσμα να απαγορεύονται τα ασφαλιστικά μέτρα ανεξάρτητα από τους λόγους που προσδίδουν στην απεργία τον παράνομο χαρακτήρα της¹²⁶. Αποκλείονται, λοιπόν, τα ασφαλιστικά μέτρα, έστω και αν το παράνομο της απεργίας δεν οφείλεται στον τρόπο που ασκείται το δικαίωμα απεργίας, αλλά σε ελαττώματα της απόφασης του εργατικού σωματείου¹²⁷.

Με την απαγόρευση της επίμαχης διάταξης, επίσης, δεν είναι δυνατόν να ανασταλεί η εκτέλεση των αποφάσεων της συνδικαλιστικής οργάνωσης που αφορούν την κήρυξη απεργίας, γιατί σκοπός του άρθρου είναι να καταστήσει αδύνατη τη διακοπή της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα, χωρίς να έχει σημασία η μεθόδευση ή οι συγκεκριμένοι λόγοι που προβάλλονται στην αίτηση ασφαλιστικών μέτρων¹²⁸.

- **Συνταγματικότητα της απαγόρευσης**

Υποστηρίζεται στη θεωρία μεμονωμένα η άποψη¹²⁹ ότι η αποστέρηση του δικαιώματος προσωρινής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια προκαλεί πρόβλημα αντισυνταγματικότητας της επίμαχης διάταξης, γιατί το δικαίωμα έννομης προστασίας από τα δικαστήρια περιλαμβάνει και την προσωρινή έννομη προστασία¹³⁰. Ωστόσο, κατά την κρατούσα και ορθή υποστηριζόμενη στη θεωρία γνώμη, η απαγόρευση του άρθρου 22 § 3 ν. 1264/1982 ουδόλως προσκρούει στις εγγυήσεις του άρθρου 20 § 1 Σ, γιατί παρά την κατάργηση των ασφαλιστικών μέτρων, ο ν. 1264/1982 προβλέπει στην τέταρτη παράγραφο του ιδίου άρθρου την ταχεία εκδίκαση των δικών σχετικά με τη νομιμότητα της απεργίας, παρέχοντας τη δυνατότητα προσδιορισμού σύντομης δικασίμου και σύντμησης των προθεσμιών επίδοσης και άσκησης έφεσης, με αποτέλεσμα οι ρυθμίσεις αυτές να διασφαλίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το δικαίωμα του ατόμου για παροχή έννομης προστασίας¹³¹.

2. Προϋποθέσεις κήρυξης και άσκησης του απεργιακού δικαιώματος

i. Κήρυξη της απεργίας από αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση

Σύμφωνα με το άρθρο 23 § 2 Σ η απεργία ασκείται από νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Προϋπόθεση, επομένως, για τη νόμιμη άσκηση της απεργίας είναι

¹²⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 737.

¹²⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 737-738.

¹²⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 738.

¹²⁹ Βλ. Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, σελ. 387 επ..

¹³⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 65.

¹³¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 738-739.

η ανάληψη από κάποια συνδικαλιστική οργάνωση της ευθύνης για την πραγματοποίησή της (συνδικαλιστική απεργία)¹³², με αποτέλεσμα η αδέσποτη απεργία, αυτή δηλαδή που κηρύσσεται από μία ομάδα εργαζομένων οι οποίοι έχουν κοινά συμφέροντα και από κοινού αποφασίζουν αυθόρμητα την πραγματοποίηση απεργίας για αγωνιστικούς σκοπούς¹³³, να θεωρείται στον ελληνικό νομικό κόσμο παράνομη.

Η αδέσποτη απεργία μπορεί να νομιμοποιηθεί αν κάποια συνδικαλιστική οργάνωση αναλάβει με απόφασή της την ευθύνη για τη διεξαγωγή της¹³⁴. Η ανάληψη της ευθύνης ισοδυναμεί με κήρυξη απεργίας, επομένως η συνδικαλιστική οργάνωση που αναλαμβάνει την ευθύνη της αδέσποτης απεργίας πρέπει να είναι αρμόδια, σύμφωνα με το καταστατικό της και το νόμο, να κηρύξει την απεργία αυτή και πρέπει ακόμη να τηρηθούν όλες οι προϋποθέσεις για την κήρυξη και τη διεξαγωγή απεργίας¹³⁵.

Διαφωνία επικρατεί στη θεωρία όσον αφορά στο χρόνο στον οποίο ανατρέχει η νομιμοποίηση της αδέσποτης απεργίας από κάποια συνδικαλιστική οργάνωση. Σύμφωνα με μία πρώτη άποψη, η αδέσποτη απεργία νομιμοποιείται μόνο για το μέλλον κι όχι αναδρομικά¹³⁶. Η αναδρομική νομιμοποίηση της αδέσποτης απεργίας αντίκειται στο άρθρο 23 § 2 Σ, αν αναλογιστεί κανείς ότι η συνταγματική απαγόρευση της αδέσποτης απεργίας έχει σκοπό να διασφαλίσει την υπεύθυνη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας και την τήρηση, πριν και κατά τη διάρκεια της απεργίας, των καθιερωμένων αγωνιστικών κανόνων¹³⁷. Επιπλέον, σύμφωνα πάντα με την ίδια θεώρηση, οι διατάξεις των άρθρων 183 και 238 ΑΚ, τις οποίες επικαλείται η αντίθετη άποψη, δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής στη συγκεκριμένη περίπτωση, κι αυτό διότι αφενός μεν η ΑΚ 183 εφαρμόζεται όταν τα συμβαλλόμενα μέρη επικυρώνουν μία μεταξύ τους άκυρη δικαιοπραξία κι όχι όταν εγκρίνουν μία πράξη τρίτων, αφετέρου δε με την ΑΚ 238 δεν είναι δυνατόν να νομιμοποιείται αναδρομικά η αδέσποτη απεργία γιατί ούτε το Σύνταγμα ούτε ο ν. 1264/1982 παρέχουν την εξουσία στις συνδικαλιστικές οργανώσεις να διαθέτουν σε τρίτους το δικαίωμα κήρυξης απεργίας και η εκ των υστέρων έγκριση της απεργίας από τρίτους ισοδυναμεί αναμφίβολα με διάθεση του δικαιώματος κήρυξης της απεργίας¹³⁸.

Κατά την αντίθετη υποστηριζόμενη άποψη στη θεωρία, η αδέσποτη απεργία συνιστά μονομερή δικαιοπραξία της ομάδας των εργαζομένων που την αποφασίζουν, η οποία καταρτίζεται με τη δήλωση της βούλησής τους για την αποχή από την εργασία με αγωνιστικό

¹³² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 280.

¹³³ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 799.

¹³⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 662.

¹³⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 662.

¹³⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 662, Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, σελ. 42, ΑΠ 895/81, ΔΕΝ 1981, σελ. 1014, ΕφΑθ 268/77, ΕΕργΔ 1977, σελ. 231, ΕφΑθ 2467/79, ΕΕργΔ 1981, σελ. 513, ΜονΠρΑθ 3706/1991, ΕΕργΔ 1992, σελ. 323.

¹³⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 662.

¹³⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 662-663.

σκοπό και ισχύει από τη στιγμή που θα περιέλθει σε γνώση του εργοδότη κατά του οποίου στρέφεται, ανεξάρτητα από την ακυρότητά της που προκύπτει από την έλλειψη δικαιοπρακτικής ικανότητας¹³⁹. Συγχρόνως, με δεδομένο ότι στις μονομερείς δικαιοπραξίες έχει πλήρη εφαρμογή η ΑΚ 238 και ότι η έγκριση της άκυρης δικαιοπραξίας από το δικαιούχο του δικαιώματος καλύπτει και την ακυρότητα από την έλλειψη της δικαιοπρακτικής ικανότητας του δικαιοπρακτήσαντα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η έγκριση της αδέσποτης απεργίας ανατρέχει στο χρόνο της κήρυξής της, θεωρούμενη από την αρχή ως συνδικαλιστική απεργία¹⁴⁰. Κατά τη θεώρηση αυτή, δεν υπάρχει καμία αντίθεση της αναδρομικής νομιμοποίησης της αδέσποτης απεργίας ούτε με το άρθρο 23 § 2 Σ αλλά ούτε και με το άρθρο 19 § 1 ν. 1264/1982, γιατί και οι δύο αυτές διατάξεις αναφέρονται στην άσκηση του δικαιώματος από τη συνδικαλιστική οργάνωση χωρίς να απαιτούν προηγούμενη απόφασή της, με αποτέλεσμα η απόφαση που νομιμοποιεί την απεργία να μπορεί να ληφθεί και εκ των υστέρων είτε ως αυθύπαρκτη είτε ως έγκριση της ακύρως κηρυχθείσας απεργίας¹⁴¹.

Το κυριότερο ζήτημα που γεννάται είναι το ποιες κατά περίπτωση συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι αρμόδιες να κηρύζουν απεργία. Σύμφωνα με μία υποστηριζόμενη άποψη στη θεωρία¹⁴², αν υπάρχουν περισσότερες συνδικαλιστικές οργανώσεις που κατά το καταστατικό τους καλύπτουν τον ίδιο εργασιακό χώρο, κλάδο ή επάγγελμα, αρμόδια να κηρύξει απεργία στο συγκεκριμένο αυτό πεδίο είναι η συνδικαλιστική οργάνωση που βρίσκεται στην πραγματικότητα εγγύτερα προς τους καλούμενους να μετάσχουν στην απεργία μισθωτούς, αποκλειόμενων των λοιπών (αρχή της εγγύτητας ή θεωρία του συνδέσμου)¹⁴³. Με άλλα λόγια, με βάση πάντα την ως άνω άποψη, η απεργία κηρύσσεται κατά προτεραιότητα από το σωματείο το οποίο είναι πλησιέστερα στους εργαζομένους και συνδέεται άμεσα με τα προβλήματά τους, η δε ύπαρξη αυτού αποκλείει τις απεργιακές κινητοποιήσεις στο πεδίο αυτό των υπόλοιπων συνδικαλιστικών οργανώσεων¹⁴⁴. Έτσι, ένα κλαδικό σωματείο, για παράδειγμα, έχει επικουρική αρμοδιότητα και δεν επιτρέπεται να κηρύξει απεργία σε συγκεκριμένη επιχείρηση με αιτήματα που αφορούν το προσωπικό της, αν στην επιχείρηση αυτή υπάρχει επιχειρησιακό σωματείο, ενώ οι δευτεροβάθμιες και οι τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι αναρμόδιες να κηρύζουν απεργία σε μεμονωμένη επιχείρηση¹⁴⁵ και μόνο γενικές απεργίες μπορούν να διεξάγουν. Η άποψη αυτή επικαλείται ως δικαιολογητική βάση τη διάταξη του άρθρου 20 § 1 εδ. στ' του ν. 1264/1982, η οποία ορίζει ότι, στην περίπτωση που δεν υπάρχει ένωση προσώπων ή

¹³⁹ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 808.

¹⁴⁰ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 808.

¹⁴¹ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 808-809.

¹⁴² Βλ. Παπασταύρου, ό.π., § 197-198, Ληξουριώτη, Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις, 2015, σελ. 404.

¹⁴³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 281.

¹⁴⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 281.

¹⁴⁵ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 405.

επιχειρησιακό σωματείο ή κλαδικό σωματείο με μέλη τους περισσότερους από τους εργαζομένους σε εκμετάλλευση, επιχείρηση, δημόσια υπηρεσία, ΝΠΔΔ ή ΟΤΑ, την απόφαση για απεργία παίρνει το πιο αντιπροσωπευτικό Εργατικό Κέντρο της περιοχής που εργάζονται.

Αυτό, όμως, δεν σημαίνει, κατά αντίθετη και κατά τη γνώμη μας πειστικότερη άποψη, ότι μπορούν από μια τέτοια ρύθμιση να συναχθούν προτεραιότητες και αποκλεισμοί, ότι με άλλα λόγια η επικουρικότητα σημαίνει και αποκλειστικότητα υπέρ των εγγύτερων οργανώσεων, όταν υπάρχουν τέτοιες και έχουν μέλη τους περισσότερους από τους εργαζομένους¹⁴⁶. Ο βαθμός εγγύτητας της συνδικαλιστικής οργάνωσης που κηρύσσει μια απεργία με την επιχείρηση, τον κλάδο ή το επάγγελμα που αφορά η απεργία είναι αδιάφορος για το δικαίωμά της να κηρύσσει απεργία¹⁴⁷. Η εγγύτερη προς το πεδίο εργασιακών σχέσεων, που αφορά μια απεργία, συνδικαλιστική οργάνωση δεν αποκλείει το δικαίωμα της απώτερης, της λιγότερο αντιπροσωπευτικής ή της ανώτερης¹⁴⁸. Συνεπώς, κατά τη δεύτερη αυτή άποψη, αν σε μια επιχείρηση υπάρχουν δύο ή περισσότερα επιχειρησιακά σωματεία, τότε αρμόδιο να κηρύξει απεργία στη συγκεκριμένη επιχείρηση είναι κάθε σωματείο¹⁴⁹. Ως προς την απεργία, λοιπόν, δεν ισχύει η αρχή της αντιπροσωπευτικότητας¹⁵⁰. Η αντίθετη άποψη που υποστηρίζει τον αποκλεισμό του δικαιώματος κήρυξης απεργίας από την απώτερη συνδικαλιστική οργάνωση δεν βρίσκει έρεισμα ούτε στο άρθρο 23 § 2 Σ ούτε στον ν. 1264/1982¹⁵¹ και περιορίζει συνακόλουθα την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος με κριτήρια που δεν προκύπτουν ούτε από το Σύνταγμα ούτε από το νόμο¹⁵². Ο μόνος εύλογος περιορισμός συνάγεται από την ίδια τη φύση του πράγματος. Έτσι, ικανή και αναγκαία συνθήκη για την αρμοδιότητα κήρυξης μιας απεργίας είναι η συνδικαλιστική οργάνωση που λαμβάνει την απόφαση να εκπροσωπεί τα συμφέροντα των εργαζομένων στους οποίους απευθύνεται, ανεξάρτητα από το αν οι τελευταίοι είναι ή όχι μέλη της¹⁵³. Η εκπροσώπηση αυτή προκύπτει από το καταστατικό της οργάνωσης και ειδικότερα από τους όρους για το προσωπικό και επαγγελματικό πεδίο συνδικαλιστικής δράσης και τους σκοπούς της¹⁵⁴.

Σε δύο περιπτώσεις μόνο υπάρχει ρύθμιση της αρμοδιότητας στο νόμο: α) για την απεργία αλληλεγγύης σε πολυεθνικές επιχειρήσεις, όπου η αρμοδιότητα ανατίθεται στην πιο αντιπροσωπευτική τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση (άρθρο 19 § 1 εδ. β' ν. 1264/1982)¹⁵⁵

¹⁴⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 713.

¹⁴⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 713.

¹⁴⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 713.

¹⁴⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 281.

¹⁵⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 683, του ιδίου, Αρμοδιότητα για κήρυξη απεργίας, ΔΕΝ 1984, σελ. 130.

¹⁵¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 713.

¹⁵² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 282.

¹⁵³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 282-283.

¹⁵⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 713.

¹⁵⁵ Για κριτική της εν λόγω διάταξης βλ. αναλυτικότερα Τραυλό-Τζανετάτο, Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, 1995, σελ. 113 επ..

και β) για την απεργία δημοσίων υπαλλήλων, όπου η αρμοδιότητα ανατίθεται στις δευτεροβάθμιες ή τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις και κηρύσσεται μετά από απόφαση της γενικής συνέλευσης (άρθρο 30 § 8 εδ. β' ν. 1264/1982)¹⁵⁶. Οι εν λόγω ρυθμίσεις είναι αποκλειστικές με την έννοια ότι καμιά άλλη συνδικαλιστική οργάνωση δεν είναι αρμόδια να κηρύξει τα συγκεκριμένα είδη απεργιών¹⁵⁷.

ii. Κήρυξη της απεργίας από το αρμόδιο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 20 § 1 εδ. α' ν. 1264/1982 η απεργία στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις κηρύσσεται με απόφαση της γενικής συνέλευσης. Η διάταξη του ως άνω άρθρου είναι αναγκαστικού δικαίου και επομένως δεν επιτρέπεται με αντίθετη ρύθμιση του καταστατικού να μετατίθεται η αρμοδιότητα για κήρυξη απεργίας από τη γενική συνέλευση στο διοικητικό συμβούλιο¹⁵⁸.

Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί αμφιβολίες για τη συνταγματικότητα της διάταξης αυτής¹⁵⁹. Κατά την άποψη αυτή, η επίμαχη διάταξη είναι αντισυνταγματική γιατί αποτελεί διεύρυνση του περιορισμού του Συντάγματος, το οποίο στο άρθρο 23 § 2 εννοεί ότι απεργία μπορούν να κηρύξουν οι νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις με όποιον τρόπο αυτές εκδηλώνουν τη βούλησή τους¹⁶⁰. Με το πρόσχημα της δήθεν τήρησης της δημοκρατικής αρχής και της μεγαλύτερης κατά το δυνατόν εκπροσώπησης των εργαζομένων καθίσταται στην πράξη ιδιαίτερα δυσχερής η λήψη απόφασης απεργίας με τη σύγκληση ενός τόσο δυσκίνητου οργάνου, που οφείλει να αποφασίζει άμεσα και ακαριαία την κήρυξη απεργίας ως απάντηση σε εργοδοτικές αυθαιρεσίες¹⁶¹. Η αντίθετη, από την άλλη πλευρά, υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη επιμένει ότι ο ν. 1264/1982, απαιτώντας η απόφαση για την απεργία να έχει παρθεί από τη γενική συνέλευση της πρωτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης, έχει σκοπό να διασφαλίσει την υπεύθυνη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας και επειδή η κήρυξη απεργίας ανήκει στις κρίσιμες αποφάσεις της συνδικαλιστικής οργάνωσης, η αρμοδιότητα θα πρέπει να ανατίθεται στη γενική συνέλευση, η οποία είναι το ανώτατο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης και σε σύγκριση με το διοικητικό συμβούλιο εκφράζει πληρέστερα τη βούληση της συνδικαλιστικής οργάνωσης¹⁶².

¹⁵⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

¹⁵⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

¹⁵⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

¹⁵⁹ Βλ. αναλυτικότερα Δαβερώνα, ό.π., σελ. 91 επ. με εκεί παραπομπές σε Σεραφείμ, Συνδικαλιστικό και σωματειακό δίκαιο, 2006, σελ. 350 επ. και Ρήγο, Η δικαστική μεταχείριση της απεργίας, Δ 2006, σελ. 170.

¹⁶⁰ Βλ. Σεβαστίδη, Το δικαίωμα απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος της άσκησής του, 2015, σελ. 76, Αλιπράντη, Απεργία και αντιδράσεις του εργοδότη σε αυτήν, ΔκΠ 1984, σελ. 218, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 91.

¹⁶¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 74-75.

¹⁶² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

Η γενική συνέλευση, πάντως, που αποφασίζει την απεργία μπορεί να εξουσιοδοτήσει το διοικητικό συμβούλιο να εκτελέσει την απόφαση και να καθορίσει τις λεπτομέρειες για τη διεξαγωγή της απεργίας¹⁶³. Δεν επιτρέπεται όμως, κατά την κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη, η γενική συνέλευση να παρέχει στο διοικητικό συμβούλιο εξουσιοδότηση εν λευκώ, δηλαδή εξουσιοδότηση τέτοια ώστε η απόφαση για την απεργία να μεταφέρεται τελικά από τη γενική συνέλευση στο διοικητικό συμβούλιο¹⁶⁴. Απαγορευμένη εξουσιοδότηση εν λευκώ υφίσταται, για παράδειγμα, όταν ο προσδιορισμός των αιτημάτων της απεργίας αφήνεται στο διοικητικό συμβούλιο ή όταν η γενική συνέλευση αναθέτει στο διοικητικό συμβούλιο την κήρυξη απεργίας για μελλοντικά αιτήματα, αιτήματα δηλαδή που θα προκύψουν στο μέλλον¹⁶⁵.

Για τις ενώσεις προσώπων ο ν. 1264/1982 ορίζει ότι η απεργία κηρύσσεται με απόφαση όχι των μελών της ένωσης, αλλά της πλειοψηφίας των εργαζομένων στην επιχείρηση, εκμετάλλευση, δημόσια υπηρεσία, ΟΤΑ (άρθρο 20 § 1 εδ. ε')¹⁶⁶.

Στις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες, πάλι, συνδικαλιστικές οργανώσεις, καθώς και στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης, η απεργία κηρύσσεται με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου (άρθρο 20 § 1 εδ. γ' και δ'). Οι διατάξεις, πάντως, αυτές έχουν ενδοτικό χαρακτήρα και επιτρέπεται αντίθετη ρύθμιση με το καταστατικό¹⁶⁷.

Με απόφαση, επίσης, του διοικητικού συμβουλίου κηρύσσονται ολιγόωρες στάσεις εργασίας εφόσον δεν πραγματοποιούνται την ίδια μέρα ή μέσα στην ίδια εβδομάδα, εφόσον δηλαδή πραγματοποιούνται μία φορά ανά εβδομάδα (άρθρο 20 § 1 εδ. β'). Οι στάσεις εργασίας της παραπάνω μορφής αποτελούν ήπιας μορφής εργατικό αγώνα και γι' αυτό το λόγο εύλογη είναι και η ρύθμιση της διάταξης αυτής που αναθέτει την κήρυξη τέτοιων στάσεων εργασίας στο διοικητικό συμβούλιο κι όχι στη δυσκίνητη γενική συνέλευση¹⁶⁸.

iii. Λήψη της απόφασης

• Ψηφοφορία

Σύμφωνα με το άρθρο 8 § 3 εδ. β' ν. 1264/1982 η απόφαση της γενικής συνέλευσης για κήρυξη απεργίας λαμβάνεται με μυστική ψηφοφορία. Η μυστική ψηφοφορία αποτελεί θεμελιώδη διαδικαστική πράξη προς έγκυρη λήψη απόφασης για την κήρυξη απεργίας, διότι

¹⁶³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 284.

¹⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 674.

¹⁶⁵ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 284, Καζάκο, ό.π., σελ. 711, Τραυλό-Τζανετάτο, Ζητήματα από την κήρυξη διαδοχικών στάσεων εργασίας, ΝοΒ 1982, σελ. 1440-1441, ο οποίος, ωστόσο, υποστηρίζει ότι αν από την ερμηνεία του περιεχομένου της απόφασης του αρμόδιου οργάνου προκύπτει η θέληση για απεργία, τότε μπορεί να δίνεται εν λευκώ εξουσιοδότηση για την εκτέλεση της απόφασης, χωρίς ειδική αναφορά της εξουσιοδοτικής απόφασης σε λεπτομέρειες της απεργιακής εκδήλωσης.

¹⁶⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

¹⁶⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 283.

¹⁶⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 284.

διασφαλίζει περισσότερο από κάθε μορφή ψηφοφορίας την ελευθερία γνώμης και ψήφου των μελών¹⁶⁹. Με μυστική ψηφοφορία λαμβάνεται, με βάση το άρθρο 20 § 1 εδ. ε', και η απόφαση όταν η απεργία κηρύσσεται από ένωση προσώπων, με τη διαφορά ότι η απόφαση αυτή λαμβάνεται όχι από τα μέλη της ένωσης αλλά από την πλειοψηφία των εργαζομένων στην επιχείρηση ή εκμετάλλευση¹⁷⁰.

Κατά μία άποψη¹⁷¹, η διάταξη του άρθρου 8 § 3, που επιβάλλει η απόφαση της γενικής συνέλευσης για κήρυξη απεργίας να λαμβάνεται με μυστική ψηφοφορία, εφαρμόζεται κατ' αναλογία, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, και στην περίπτωση που η απεργία κηρύσσεται με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου¹⁷². Κατά άλλη αντίθετη άποψη, κατά τη γνώμη μας πειστικότερη, η παραπάνω διάταξη δεν εφαρμόζεται για τις απεργίες που κηρύσσει το διοικητικό συμβούλιο. Το διοικητικό συμβούλιο είναι ένα ολιγομελές όργανο που αποφασίζει για την απεργία μετά από διεξοδική συζήτηση, με αποτέλεσμα ήδη από αυτή τη συζήτηση να είναι γνωστή η θέση και η ψήφος κάθε μέλους¹⁷³. Επομένως, η μυστική ψηφοφορία στο διοικητικό συμβούλιο δεν υπηρετεί τον ίδιο δικαιολογητικό λόγο που υπηρετεί η μυστικότητα της ψηφοφορίας στη γενική συνέλευση, δηλαδή τη διασφάλιση της ελευθερίας γνώμης και ψήφου κάθε μέλους¹⁷⁴ κι αφού δεν συντρέχει ταυτότητα νομικού λόγου δεν δικαιολογείται και η ανάλογη εφαρμογή της διάταξης. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, η μυστική ψηφοφορία στο διοικητικό συμβούλιο να επιβάλλεται από το καταστατικό της συνδικαλιστικής οργάνωσης¹⁷⁵.

• Πλειοψηφία και Απαρτία - Η νέα ρύθμιση του ν. 4512/2018

Μέχρι τον πρόσφατο ν. 4512/2018, για την κήρυξη απεργίας με απόφαση της γενικής συνέλευσης ίσχυε το άρθρο 8 § 2 ν. 1264/1982, σύμφωνα με το οποίο «με την επιφύλαξη των άρθρων 99 και 100 ΑΚ όπως και κάθε άλλης διάταξης με την οποία προβλέπεται ειδική απαρτία και εφόσον το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, για να γίνει συζήτηση και να ληφθεί απόφαση, κατά τις Συνελεύσεις, απαιτείται η παρουσία τουλάχιστον του ενός τρίτου (1/3) των οικονομικά τακτοποιημένων μελών. Αν δεν υπάρχει απαρτία κατά την πρώτη συζήτηση συγκαλείται νέα συνέλευση μέσα σε δύο (2) μέχρι δεκαπέντε (15) μέρες κατά την οποία απαιτείται η παρουσία τουλάχιστον του ενός τετάρτου (1/4) των οικονομικά τακτοποιημένων μελών. Εάν δεν υπάρξει απαρτία κατά τη δεύτερη συνέλευση συγκαλείται μέσα σε δύο (2) μέχρι δεκαπέντε (15) μέρες τρίτη κατά την οποία είναι αρκετή η παρουσία του ενός πέμπτου (1/5) των

¹⁶⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 285.

¹⁷⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 285.

¹⁷¹ Βλ. Βάγια, Η νομική προπαρασκευή της απεργίας, ΕΕργΔ 1982, σελ. 709.

¹⁷² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 680, Ζερδελή, ό.π., σελ. 285.

¹⁷³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 680, Ζερδελή, ό.π., σελ. 285.

¹⁷⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 285, Λεβέντη, ό.π., σελ. 680, Ντάσιο, ό.π., σελ. 943.

¹⁷⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 680.

οικονομικά τακτοποιημένων μελών». Παράλληλα, η § 3 του ως άνω άρθρου όριζε ότι «οι αποφάσεις της γενικής συνέλευσης, αν δεν ορίζεται διαφορετικά στο καταστατικό, λαμβάνονται με σχετική πλειοψηφία των παρόντων» και ακόμη «σε κάθε περίπτωση μυστικής ψηφοφορίας, αν για την απαρτία της Συνέλευσης είναι αρκετή η παρουσία ως και του 1/4 των μελών, είναι δε παρόντα τόσα μέλη όσα να καλύπτουν τον ελάχιστο αυτό αριθμό, απαιτείται, πλειοψηφία των 3/4 των παρόντων». Αντίστοιχα, για την κήρυξη απεργίας με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου ισχύει το άρθρο 65 ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο «όταν η διοίκηση είναι πολυμελής, αν δεν ορίζεται κάτι άλλο στη συστατική πράξη ή στο καταστατικό, οι αποφάσεις λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων».

Με το άρθρο 211, όμως, του ν. 4512/2018 στο άρθρο 8 § 2 προστίθεται ως τέταρτο εδάφιο η εξής διάταξη: «Ειδικά για τη συζήτηση και τη λήψη απόφασης κήρυξης απεργίας απαιτείται η παρουσία τουλάχιστον του ενός δευτέρου (1/2) των οικονομικά τακτοποιημένων μελών». Η νέα αυτή ρύθμιση αναφέρεται ειδικώς και αποκλειστικώς στο ζήτημα της απαιτούμενης, για τη λήψη της απόφασης για κήρυξη της απεργίας, απαρτίας των γενικών συνελεύσεων¹⁷⁶. Είναι προφανές ότι με την προσθήκη της νέας ρύθμισης του άρθρου 211, για την ειδική απαρτία που απαιτείται για την απόφαση κήρυξης απεργίας, παύουν πλέον να έχουν οποιαδήποτε σημασία οι αριθμητικές προβλέψεις των προηγούμενων λοιπών εδαφίων της § 2 του άρθρου 8 ν. 1264/1982, δεδομένου ότι το εισαχθέν όριο του 1/2 των ταμειακώς εντάξει μελών συνιστά ειδική ρύθμιση ως προς την απαρτία που απαιτείται για τη λήψη της απόφασης για την κήρυξη απεργίας και ως εκ τούτου αποκλείει την εφαρμογή των λοιπών περί απαρτίας γενικών προβλέψεων¹⁷⁷. Συνεπώς, κατά τη νέα διάταξη, δεν νοούνται επανειλημμένες προσκλήσεις για την επίτευξη της παρουσίας του 1/2 των οικονομικώς τακτοποιημένων μελών, δεδομένου ότι, εάν κατά τη γενική συνέλευση επιτευχθεί απαρτία που καλύπτει το ποσοστό αυτό, δεν απαιτείται νέα πρόσκληση¹⁷⁸. Εάν, αντίθετα, δεν επιτευχθεί η παρουσία τουλάχιστον του 1/2 των μελών, τότε δεν υφίσταται απαρτία και δεν μπορεί να υπάρξει συνέχεια στο ζήτημα της λήψης απόφασης για την κήρυξη της συγκεκριμένης απεργίας¹⁷⁹. Επίσης, η διαπίστωση της ύπαρξης της ανωτέρω απαρτίας δεν αρκεί να γίνεται μόνο κατά την έναρξη της περί κήρυξης της απεργίας συζήτησης, αλλά θα πρέπει να επιβεβαιώνεται η ύπαρξή της μέχρι και την έναρξη της ψηφοφορίας¹⁸⁰.

Ακολούθως, πρέπει να επισημανθεί ότι η νέα πρόβλεψη περί της απαιτούμενης απαρτίας της γενικής συνέλευσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων για τη λήψη απόφασης κήρυξης

¹⁷⁶ Βλ. Ληξουριώτη, Η ασημαντότητα των νέων διατάξεων για την κήρυξη απεργίας, ΔΕΕ 2018, σελ. 145 επ. και ομοίως σε <http://www.academia.edu/36354866/>, σελ. 1.

¹⁷⁷ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 7.

¹⁷⁸ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 7.

¹⁷⁹ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 7.

¹⁸⁰ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 6.

απεργίας είναι αναμφισβήτητα αναγκαστικού δικαίου, υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπεται το καταστατικό να ορίσει μικρότερα ποσοστά απαρτίας, όπως αντίστοιχα η νομολογία θεωρεί ως αναγκαστικού δικαίου τις διατάξεις των άρθρων 99 και 100 ΑΚ που αφορούν αντίστοιχα στην απαιτούμενη απαρτία και πλειοψηφία για την τροποποίηση του καταστατικού ή τη διάλυση του σωματείου και για τη μεταβολή του σκοπού του σωματείου¹⁸¹.

iv. Προειδοποίηση του εργοδότη

• Κοινές επιχειρήσεις

Σύμφωνα με το άρθρο 19 § 1 εδ. γ' ν. 1264/1982 για τη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας απαιτείται προειδοποίηση του εργοδότη ή της συνδικαλιστικής του οργάνωσης 24 τουλάχιστον ώρες πριν την πραγματοποίησή της. Ως σκοπός της 24ωρης προειδοποίησης προβάλλεται η παροχή της δυνατότητας στον εργοδότη να λάβει τα στοιχειώδη μέτρα προς αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν για την επιχείρηση από την απεργία και η αποτροπή του πλήρους αιφνιδιασμού του τελευταίου¹⁸². Γι' αυτό, παρότι δεν το επιβάλλει ο νόμος, υποστηρίζεται ότι η συνδικαλιστική οργάνωση οφείλει, κατά την καλή πίστη, να γνωστοποιεί και τα αιτήματα της απεργίας, εκτός αν αυτά είναι γνωστά στον εργοδότη από τις προηγηθείσες διαπραγματεύσεις ή συνεννοήσεις των μερών¹⁸³. Με βάση, όμως, μια δεύτερη αντίθετη άποψη, τα αιτήματα της απεργίας δεν είναι απαραίτητο να αναφέρονται, δεδομένου ότι η γνωστοποίησή τους καθώς και η προειδοποίηση του εργοδότη μπορούν να γίνουν συγχρόνως και προφορικά, αρκεί να συνάγεται από όλη τη συμπεριφορά των απεργών ότι η απεργία γίνεται για ορισμένα αιτήματα¹⁸⁴.

Κατά μία υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη¹⁸⁵, η ως άνω διάταξη είναι αντισυνταγματική γιατί η 24ωρη προειδοποίηση περιορίζει τη δυνατότητα αιφνιδιαστικών απεργιών, δηλαδή περιορίζει κατ' επέκταση το ίδιο το δικαίωμα της απεργίας¹⁸⁶. Με αφετηρία τις ίδιες σκέψεις, υποστηρίζεται στη θεωρία και μία δεύτερη γνώμη¹⁸⁷ σύμφωνα με την οποία πρέπει να γίνει συσταλτική ερμηνεία του άρθρου 19 § 1 εδ. γ', ώστε να μην εφαρμόζεται η προειδοποίηση όταν οι συγκεκριμένες περιστάσεις δικαιολογούν αιφνιδιαστική απεργία. Αντίθετα, με βάση μία τρίτη γνώμη¹⁸⁸, η επίμαχη διάταξη είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα, καθώς ο αιφνιδιαστικός χαρακτήρας της απεργίας δεν αναιρείται από την 24ωρη προειδοποίηση, αφού κατά τη διάρκεια του 24ώρου ο εργοδότης δεν έχει, κατά την κοινή πείρα και λογική,

¹⁸¹ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 7.

¹⁸² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 688-689.

¹⁸³ Βλ. Παπασταύρου, ό.π., σελ. 118 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 691 επ..

¹⁸⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 96, Ντάσιο, ό.π., σελ. 959.

¹⁸⁵ Βλ. Ληξουριώτη, Η προειδοποίηση της απεργίας και το Σύνταγμα, ΕΕργΔ 1985, σελ. 319 επ..

¹⁸⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 689.

¹⁸⁷ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 957.

¹⁸⁸ Βλ. Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, § 95.

δυνατότητα να περιορίσει την αποτελεσματικότητα της απεργίας, αλλά μόνο την ευκαιρία να λάβει κάποια ελάχιστα στοιχειώδη μέτρα για να περιορίσει την έκταση των ζημιών του¹⁸⁹.

Στο ερώτημα ποια πρέπει να είναι η έκταση της προειδοποίησης δεν υπάρχει επίσης ομοφωνία στη θεωρία¹⁹⁰. Κατά μία άποψη¹⁹¹, που ακολουθείται από τη νομολογία και μπορεί να θεωρηθεί ως κρατούσα, η προειδοποίηση πρέπει να είναι συγκεκριμένη και να προσδιορίζει την ημέρα και την ώρα έναρξης της απεργίας. Κατά άλλη αντίθετη, εντούτοις, γνώμη, η προειδοποίηση αρκεί να είναι γενική και να προαναγγέλλει, χωρίς ειδικότερο χρονικό περιορισμό, την απεργία¹⁹², κι αυτό διότι ο εργατικός αγώνας πρέπει να περιέχει το στοιχείο του αιφνιδιασμού, γεγονός που σημαίνει περαιτέρω ότι η επιλογή του κατάλληλου χρόνου για την έναρξη της απεργίας ανήκει στη στρατηγική του εργασιακού αγώνα και είναι ευνόητο ότι οι απεργοί θα επιλέξουν το χρόνο έναρξης της απεργίας κατά τέτοιο τρόπο ώστε να πλήττεται περισσότερο ο εργοδότης¹⁹³. Σύμφωνα, τέλος, με μία τρίτη υποστηριζόμενη άποψη, η απάντηση στο ερώτημα, αν η προειδοποίηση πρέπει να είναι συγκεκριμένη και να προσδιορίζει την ημέρα και την ώρα έναρξης της απεργίας ή όχι, δεν μπορεί να δοθεί εκ των προτέρων, αλλά πρέπει κάθε φορά να λαμβάνονται υπόψη οι συνθήκες και η μορφή του συγκεκριμένου εργατικού αγώνα¹⁹⁴.

Ο χρόνος της προειδοποίησης των 24 ωρών μετρά από στιγμή σε στιγμή (a momento ad momentum) και συμπληρώνεται ακόμη και Σάββατο, Κυριακή ή και σε ημέρα αργίας¹⁹⁵. Υποστηρίζεται, όμως, και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία κατά την προσμέτρηση του 24ώρου δεν συνυπολογίζονται οι ώρες των εξαιρετέων κατά το νόμο ημερών που παρεμβάλλονται (άρθρο 145 § 4 ΚΠολΔ). Κατά την θεώρηση αυτή, δεν συνυπολογίζονται οι Κυριακές και οι άλλες κατά το νόμο αργίες, ενώ για τα Σάββατα επικρατεί διχογνωμία. Κατά μία άποψη, τα Σάββατα δεν συνυπολογίζονται, ενώ κατά αντίθετη γνώμη συνυπολογίζονται, επειδή δεν αποτελούν κατά το νόμο εξαιρετέες ημέρες¹⁹⁶. Μία ενδιάμεση γνώμη, ως προς το ζήτημα αυτό, δέχεται ότι δεν πρέπει να συνυπολογίζονται τα Σάββατα εφόσον στην επιχείρηση εφαρμόζεται πενθήμερο σύστημα εργασίας¹⁹⁷.

¹⁸⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 689.

¹⁹⁰ Βλ. αναλυτικότερα Λεβέντη, Προειδοποίηση για την πραγματοποίηση απεργίας, ΔΕΝ 1984, σελ. 1058 επ..

¹⁹¹ Βλ. Παπασταύρου, ό.π., σελ. 116.

¹⁹² Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 959.

¹⁹³ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 691.

¹⁹⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 691-692.

¹⁹⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π. σελ. 749, Σεβαστίδη, Το δικαίωμα απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος της άσκησης του, 2015, σελ. 67.

¹⁹⁶ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 958.

¹⁹⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 694.

- **Επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας**

Σύμφωνα με το άρθρο 23 § 2 Σ, το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία των δημοσίων υπαλλήλων και των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει. Οι περιορισμοί αυτοί δικαιολογούνται από το γεγονός ότι η εργασία των παραπάνω μισθωτών καλύπτει βασικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, ωστόσο δεν μπορούν να φτάνουν ως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του.

Σε συμφωνία με το πιο πάνω άρθρο του Συντάγματος, ο ν. 1264/1982 ρυθμίζει ειδικότερα το απεργιακό δικαίωμα των εργαζομένων σε επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας στα άρθρα 19 § 2, 20 § 2 και 21 § 2. Η υποχρέωση προειδοποίησης των εργαζομένων προβλέπεται στο δεύτερο κατά σειρά από τα προαναφερθέντα άρθρα. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 20 § 2, η απεργία των εργαζομένων σε επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί πριν περάσουν 4 πλήρεις ημέρες από τη γνωστοποίηση των αιτημάτων και των λόγων που τα θεμελιώνουν στον εργοδότη, στο Υπουργείο Εργασίας και στο υπουργείο που ασκεί την εποπτεία¹⁹⁸. Η μεγαλύτερη προθεσμία εδώ δικαιολογείται από το γεγονός ότι θα πρέπει να δοθεί περισσότερος χρόνος για την επίλυση της διαφοράς, προκειμένου να αποφευχθούν ή να απαμβλυνθούν οι επαχθείς επιπτώσεις της απεργίας σε επιχειρήσεις ζωτικής σημασίας για τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου¹⁹⁹. Η γνωστοποίηση των αιτημάτων και των λόγων που τα θεμελιώνουν στην προκειμένη περίπτωση γίνεται με έγγραφο που κοινοποιείται με δικαστικό επιμελητή στους ως άνω αποδέκτες, σε αντίθεση με την προειδοποίηση στις κοινές επιχειρήσεις που είναι άτυπη και μπορεί να γίνει με οποιονδήποτε τρόπο²⁰⁰.

Κατά μία άποψη, η γνωστοποίηση των αιτημάτων αποτελεί αυτοτελή πρόσθετη προϋπόθεση και δεν αναπληρώνει την υποχρέωση προειδοποίησης ούτε αναπληρώνεται από αυτήν²⁰¹. Αν με τη γνωστοποίηση των αιτημάτων δεν αναφέρονται και η ημέρα και ώρα έναρξης της απεργίας, τότε πρέπει τουλάχιστον 24 ώρες πριν από την πραγματοποίηση του εργασιακού αγώνα να γίνει προειδοποίηση του εργοδότη και με βάση το άρθρο 19 § 1²⁰². Για την απεργία, δηλαδή, στις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας η προειδοποίηση υποστηρίζεται ότι πρέπει να είναι συγκεκριμένη και να αναφέρει και την ημέρα και την ώρα

¹⁹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 695.

¹⁹⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 748.

²⁰⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 747.

²⁰¹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 289.

²⁰² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 696.

έναρξης της απεργίας²⁰³. Κατά άλλη αντίθετη γνώμη, για την απεργία των εν λόγω εργαζομένων δεν απαιτείται προειδοποίηση του εργοδότη, αλλά αρκεί η πριν από τέσσερις ημέρες γνωστοποίηση των αιτημάτων²⁰⁴.

Ειδικά για την τετραήμερη προθεσμία προειδοποίησης ακολουθείται η άποψη ότι αυτή αρχίζει από την επομένη της επίδοσης της γνωστοποίησης και λήγει στις 7 το βράδυ της τέταρτης ημέρας, εκτός εάν η τέταρτη ημέρα είναι κατά νόμο εξαιρετέα οπότε λήγει την ίδια ώρα της επόμενης μη εξαιρετέας ημέρας²⁰⁵. Η ορθότητα της θεώρησης αυτής, ωστόσο, υπόκειται σε αμφισβήτηση. Η προθεσμία του άρθρου 20 § 2 ν. 1264/1982 είναι προθεσμία προειδοποίησης κι όχι ενέργειας και μάλιστα δικαστικής ενέργειας για να εφαρμόσουμε το άρθρο 144 § 1 ΚΠολΔ²⁰⁶ και το άρθρο 1 παρ. 12 της από 29.12.1980 ΠΝΠ, που κυρώθηκε με το ν. 1157/1981²⁰⁷²⁰⁸. Η ρύθμιση του ν. 1264/1982 για τις προθεσμίες προειδοποίησης είναι ειδική έναντι της γενικής του ΚΠολΔ και δεν συνδέεται, άμεσα ή έμμεσα, με ενέργεια και μάλιστα ενώπιον των αρχών²⁰⁹. Τα μέτρα που θα πρέπει να λάβει ο εργοδότης μετά την προειδοποίηση είναι είτε μέτρα αντιμετώπισης των επιπτώσεων της απεργίας είτε πρωτοβουλίες για την επίτευξη συμφωνίας με τους απεργούς²¹⁰.

ν. Διάθεση προσωπικού ασφαλείας και, εφόσον πρόκειται για επιχείρηση κοινής ωφέλειας, προσωπικού για την αντιμετώπιση στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου κατά τη διάρκεια της απεργίας

• Κοινές επιχειρήσεις

Προϋπόθεση νομιμότητας της απεργίας είναι και η διάθεση του αναγκαίου προσωπικού ασφαλείας. Σύμφωνα με το άρθρο 21 § 1 ν. 1264/1982, η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία φροντίζει κατά τη διάρκεια της απεργίας να υπάρχει το αναγκαίο προσωπικό για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων. Η § 3 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι το διατιθέμενο προσωπικό

²⁰³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 696-697.

²⁰⁴ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 961.

²⁰⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 697, Καζάκο, ό.π., σελ. 749.

²⁰⁶ «Οι προθεσμίες που ορίζονται από το νόμο ή τα δικαστήρια αρχίζουν από την επόμενη ημέρα μετά την επίδοση ή μετά τη συντέλεση του γεγονότος που αποτελεί την αφετηρία της προθεσμίας και λήγουν στις 7 το βράδυ της τελευταίας ημέρας και αν αυτή είναι κατά το νόμο εξαιρετέα, την ίδια ώρα της επόμενης μη εξαιρετέας ημέρας.»

²⁰⁷ «Η διαδρομή των υπό του νόμου ή των δικαστηρίων τεταγμένων προθεσμιών άρχεται από της επιούσης της ημέρας της επιδόσεως ή της ημέρας κατά την οποίαν συνέβη το αποτελούν την αφετηρίαν της προθεσμίας γεγονός και λήγει την 7ην μ.μ. ώραν της τελευταίας ημέρας, εάν δε αυτή είναι κατά νόμον εξαιρετέα ή Σάββατον, την αυτήν ώραν της επομένης εργασίμου ημέρας. Αι ανωτέρω ρυθμίσεις ισχύουν αναλόγως και επί των περιπτώσεων του άρθρου 1 παρ. 4 περίπτ. (β) της παρούσης.»

²⁰⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 749.

²⁰⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 749.

²¹⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 749.

παρέχει τις υπηρεσίες του κάτω από τις οδηγίες του εργοδότη, προς εκπλήρωση των σκοπών για τους οποίους διατίθεται.

Έτσι, ο εργοδότης διευθύνει την εργασία των μελών του προσωπικού ασφαλείας μόνο στην έκταση που αυτό απαιτείται για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων²¹¹. Καθήκοντα που μπορούν να ανατεθούν στο προσωπικό ασφαλείας είναι η συντήρηση και προστασία μηχανημάτων που διατρέχουν κίνδυνο από τη διακοπή λειτουργίας τους, η συντήρηση πρώτων υλών που λόγω της φύσης τους κινδυνεύουν με αλλοίωση ή καταστροφή, η πυροπροστασία εφόσον η επιχείρηση είναι εκτεθειμένη σε τέτοιους κινδύνους²¹². Υποχρέωση των εργαζομένων που ανήκουν στο προσωπικό ασφαλείας για παροχή υπηρεσιών πέραν όσων είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση του σκοπού ασφαλείας δεν υπάρχει και αντιστοίχως δεν υπάρχει διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη για τέτοιες εργασίες²¹³. Επομένως, οδηγίες και εντολές του εργοδότη για παροχή εργασίας καθ' υπέρβαση αυτών των σκοπών δεν γεννούν υποχρέωση συμμόρφωσης των εργαζομένων²¹⁴. Συνεκδοχικά, και λαμβάνοντας υπόψη ότι το άρθρο 21 § 1, 3 δημιουργεί έναν ακόμα περιορισμό στο συνταγματικά κατοχυρωμένο απεργιακό δικαίωμα, αυτό θα πρέπει να βρίσκει εφαρμογή μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που η φύση της απεργίας ή το είδος της επιχείρησης είναι τέτοιες που καθιστούν αναγκαία τη διάθεση προσωπικού ασφαλείας²¹⁵. Σε κάθε άλλη περίπτωση, η συνδικαλιστική οργάνωση μπορεί να προχωρήσει στην κήρυξη απεργίας χωρίς να έχει διαθέσει προηγουμένως προσωπικό ασφαλείας, όπως για παράδειγμα σε επιχείρηση που δεν διαθέτει εγκαταστάσεις επιρρεπείς σε καταστροφές, ή σε περίπτωση λευκής απεργίας ή ολιγόωρης στάσης εργασίας²¹⁶. Με άλλα λόγια, η υποχρέωση προς διάθεση προσωπικού ασφαλείας δεν υπάρχει για την αντιμετώπιση οποιουδήποτε είδους έκτακτου και απρόβλεπτου κινδύνου, αλλά έχει σκοπό την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων που προκαλούνται από την ίδια τη φύση της επιχείρησης ή των πρώτων υλών που χρησιμοποιεί και που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν εάν η επιχείρηση λειτουργούσε κανονικά²¹⁷.

Στη θεωρία, ωστόσο, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή η υποχρέωση για διάθεση προσωπικού ασφαλείας υπάρχει ανεξάρτητα από το είδος της επιχείρησης κι ότι κατ' επέκταση στα καθήκοντα του προσωπικού ασφαλείας ανήκει η ασφάλεια των εγκαταστάσεων και η πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων και από τυχαία περιστατικά²¹⁸, καθώς έστω κι αν η

²¹¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 750.

²¹² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 90.

²¹³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 750-751.

²¹⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 751.

²¹⁵ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 90-91.

²¹⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 98, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 91.

²¹⁷ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 91, Ληξουριώτη, Δικαίωμα απεργίας και προσωπικό ασφαλείας, ΕΕργΔ 1988, σελ. 207 επ..

²¹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 704.

επιχείρηση κατά τη μέχρι τώρα πείρα δεν είναι εκτεθειμένη σε κινδύνους ατυχημάτων ή καταστροφών, δεν είναι δυνατό να προβλέψει κανείς εκ των προτέρων τους κινδύνους που μπορεί να προκύψουν για τις εγκαταστάσεις της επιχείρησης κατά τη διάρκεια της απεργίας²¹⁹. Και αυτή η άποψη, πάντως, δέχεται ότι ο εργοδότης δεν επιτρέπεται να ασκεί το διευθυντικό του δικαίωμα καταχρηστικά και να υποδεικνύει στο προσωπικό ασφαλείας εργασίες που επιδιώκουν την κανονική λειτουργία της επιχείρησης κατά τη διάρκεια της απεργίας²²⁰. Εννοείται, επίσης, ότι ο εργοδότης υποχρεούται να καταβάλλει μισθό σε όσους συμμετέχουν στο προσωπικό ασφαλείας, καθώς κατά τη διάρκεια της απεργίας βρίσκονται σε γνήσια ετοιμότητα να εκτελέσουν εργασία ή εκτελούν εργασία, ενώ και οι παρεπόμενες υποχρεώσεις μένουν ενεργές, προσαρμόζονται όμως στα δεδομένα της απεργίας και των νόμιμων σκοπών του προσωπικού ασφαλείας²²¹.

Στον αριθμό του διατιθέμενου προσωπικού ασφαλείας πρέπει να προσμετρώνται και οι μη απεργούντες εργαζόμενοι, ενώ αν αυτοί καλύπτουν κιόλας τις ανάγκες της επιχείρησης για ασφάλεια των εγκαταστάσεων και πρόληψη τυχόν καταστροφών και ατυχημάτων, δεν υπάρχει υποχρέωση της συνδικαλιστικής οργάνωσης να διαθέσει επιπλέον προσωπικό ασφαλείας²²². Ακόμη, για τη διαπίστωση αν υπάρχει ή όχι το καθορισμένο προσωπικό θα πρέπει να προσμετρηθούν, εκτός από αυτούς που δεν συμμετέχουν στην απεργία, και όσοι λόγω της μορφής της απεργίας βρίσκονται στους χώρους εργασίας και είναι σε θέση ή σε ετοιμότητα για την αντιμετώπιση των σχετικών αναγκών²²³. Έτσι, στην περίπτωση των στάσεων εργασίας, επειδή το προσωπικό που απεργεί παραμένει στους χώρους εργασίας, λειτουργεί στην πράξη ως υπερενισχυμένο προσωπικό ασφαλείας²²⁴. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της λευκής απεργίας, με αποτέλεσμα, αν δεν γίνει διάθεση του αναγκαίου προσωπικού ασφαλείας, αυτό να αναπληρώνεται από τους απεργούς που παραμένουν στο χώρο εργασίας²²⁵ και τυχόν απαίτηση του εργοδότη να διατεθεί επιπλέον προσωπικό να ελέγχεται ως καταχρηστική²²⁶. Υποστηρίζεται, εντούτοις, και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία οι παραπάνω κατηγορίες μισθωτών που βρίσκονται στο χώρο εργασίας κατά τη διάρκεια της απεργίας δεν μπορούν να συνυπολογίζονται για την εξεύρεση του αναγκαίου προσωπικού ασφαλείας. Το γεγονός ότι ένα μέρος του προσωπικού πιθανότατα δεν θα λάβει μέρος στον εργασιακό αγώνα, δεν απαλλάσσει τη συνδικαλιστική οργάνωση από την υποχρέωση να διαθέσει προσωπικό ασφαλείας, κι αυτό γιατί

²¹⁹ Βλ. Λεβέντη, Εργατική νομοθεσία: ερμηνεία κατ' άρθρο του νόμου 1264/1982 με τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις του, τ. Α', 1986, σελ. 354.

²²⁰ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 705.

²²¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 751, Λεβέντη, ό.π., σελ. 705-706.

²²² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 91, Καζάκο, ό.π., σελ. 751.

²²³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 751-752.

²²⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 751.

²²⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 751.

²²⁶ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 92.

πριν από την έναρξη της απεργίας δεν είναι κατά κανόνα γνωστός ο αριθμός των μη απεργών, ενώ και κατά τη διάρκειά της δεν είναι σταθερός ο αριθμός και οι ειδικότητες των απεργών που διακόπτουν την απεργία και εξάλλου θα ήταν αδιανόητο η συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων να επικαλείται μισθωτούς που δεν πειθαρχούν στις αποφάσεις της για να εκπληρώσει δικές της υποχρεώσεις²²⁷.

- **Επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας**

Σύμφωνα με το άρθρο 21 § 2 ν. 1264/1982, στις υπηρεσίες, επιχειρήσεις και οργανισμούς κοινής ωφέλειας, η λειτουργία των οποίων έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, διατίθεται, εκτός από το προσωπικό ασφαλείας για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων και την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων, και προσωπικό για την αντιμετώπιση των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου κατά τη διάρκεια της απεργίας²²⁸.

Ο καθορισμός, όμως, του προσωπικού που είναι απαραίτητο για να καλύψει τις στοιχειώδεις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου ανήκει στα δυσχερέστερα ζητήματα, γιατί στην πράξη προκύπτουν συχνά διαφορετικές εκτιμήσεις αναφορικά με τις στοιχειώδεις και μη στοιχειώδεις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου²²⁹. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε και το γεγονός ότι το ως άνω άρθρο, αναφερόμενο στις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας του άρθρου 19 § 2, επαναλαμβάνει την εκεί διατύπωση κάνοντας λόγο για «εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου», ενώ στη συνέχεια αναφέρει ότι οι εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις αυτές υποχρεούνται να διαθέτουν και «προσωπικό για την αντιμετώπιση στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου»²³⁰. Το Επιστημονικό Συμβούλιο της Βουλής εντόπισε τη διαφορά μεταξύ «βασικών» και «στοιχειωδών» αναγκών και ζήτησε την ορολογική εναρμόνιση, με δεδομένο ότι η έννοια των βασικών αναγκών φαίνεται ευρύτερη από αυτή των στοιχειωδών²³¹. Η διαφοροποίηση αυτή πάντως οδηγεί στο συμπέρασμα πως το προσωπικό που θα διατεθεί από τη συνδικαλιστική οργάνωση, ενόψει και της θεμελιώδους αρχής «εν αμφιβολία υπέρ του δικαιώματος», αρκεί να καλύπτει τις στοιχειώδεις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, δηλαδή ποιοτικά και ποσοτικά λιγότερες σε σχέση με τις βασικές²³².

Κατά τα λοιπά, και το προσωπικό για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου τελεί υπό το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, με το περιορισμό και εν

²²⁷ Βλ. Λεβέντη, Εργατική νομοθεσία: ερμηνεία κατ' άρθρο του νόμου 1264/1982 με τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις του, τ. Α', 1986, σελ. 354.

²²⁸ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 706.

²²⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 707, του ιδίου, Απεργία και προσωπικό ασφαλείας, ΔΕΝ 1984, σελ. 659.

²³⁰ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 110.

²³¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 110.

²³² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 110.

προκειμένου ότι η εργασία του περιορίζεται στους σκοπούς για τους οποίους έχει διατεθεί, και εννοείται ότι ο εργοδότης και εδώ οφείλει να καταβάλλει μισθό.

Η διαδικασία για τον καθορισμό τόσο του προσωπικού ασφαλείας για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων και την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων όσο και του προσωπικού για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου προβλέπεται στο άρθρο 21 § 4-9 ν. 1264/1982. Αναλυτικότερα, ο καθορισμός τους γίνεται με ειδική συμφωνία μεταξύ της αντιπροσωπευτικής επιχειρησιακής συνδικαλιστικής οργάνωσης στην επιχείρηση, η οποία έχει ως μέλη εργαζομένους που προέρχονται από όλους τους κλάδους της επιχείρησης, και της διοίκησης της επιχείρησης²³³. Σύμφωνα με την § 5 με την ίδια συμφωνία είναι δυνατόν να καθορίζονται και οι συγκεκριμένες ανάγκες του κοινωνικού συνόλου τις οποίες πρέπει να καλύπτει η επιχείρηση κατά τη διάρκεια μιας απεργίας²³⁴. Η ειδική συμφωνία πρέπει να καταρτιστεί το αργότερο έως τις 25 Νοεμβρίου κάθε ημερολογιακού έτους και ισχύει για το ημερολογιακό έτος που ακολουθεί. Εάν δεν τηρηθεί η διαδικασία αυτή ή δεν καταρτιστεί η ειδική συμφωνία εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, τα μέρη υποχρεούνται να προσφύγουν στη διαδικασία της μεσολάβησης σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 15 ν. 1876/1990, η οποία και πρέπει να ολοκληρωθεί μέσα σε 15 ημέρες από την ανάληψη των καθηκόντων του μεσολαβητή²³⁵. Αν πάλι η μεσολάβηση δεν καταλήξει σε συμφωνία, κάθε πλευρά έχει δικαίωμα να παραπέμψει το θέμα στην Επιτροπή του άρθρου 15 ν. 1264/1982, δηλαδή να προσφύγει στην Πρωτοβάθμια και κατόπιν έφεσης στη Δευτεροβάθμια Επιτροπή Προστασίας Συνδικαλιστικών Στελεχών, προκειμένου να καθορίσει αυτή με απόφασή της το προσωπικό ασφαλείας ή κάλυψης των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου²³⁶. Η συλλογική αυτονομία παραμένει και εδώ σημαντική επιλογή, αφού τα παραπάνω ζητήματα μπορούν να ρυθμιστούν και με συλλογική σύμβαση εργασίας²³⁷.

vi. Διαδικασία δημόσιου διαλόγου

Στις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας του άρθρου 19 § 2 ν. 1264/1982 οι συνδικαλιστικές οργανώσεις που κηρύσσουν απεργία είναι επιφορτισμένες και με μία πρόσθετη υποχρέωση, αυτή της πρόσκλησης του εργοδότη σε δημόσιο διάλογο (άρθρο 3 § 1α ν. 2224/1994). Για τις συνδικαλιστικές οργανώσεις που κηρύσσουν απεργία στις πιο πάνω επιχειρήσεις η διαδικασία του δημόσιου διαλόγου είναι υποχρεωτική και η μη τήρησή της

²³³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 752.

²³⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 752.

²³⁵ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 297.

²³⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 297.

²³⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 753.

καθιστά την απεργία παράνομη²³⁸. Αντίθετα, στις λοιπές επιχειρήσεις η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία δεν έχει υποχρέωση αλλά ευχέρεια να ζητήσει τη διεξαγωγή του δημόσιου διαλόγου είτε πριν κηρυχθεί η απεργία είτε κατά τη διάρκειά της (άρθρο 3 § 1β ν. 2224/1994). Ευχέρεια να ζητήσει τη διεξαγωγή δημόσιου διαλόγου έχει και ο εργοδότης, όταν με οποιονδήποτε τρόπο πληροφορηθεί τα αιτήματα της απεργίας ή την κήρυξη απεργίας ή κρίνει ότι υπάρχει κίνδυνος διατάραξης της εργασιακής ειρήνης (άρθρο 3 § 1γ ν. 2224/1994). Η υποχρέωση της συνδικαλιστικής οργάνωσης να προσφύγει στη διαδικασία του δημόσιου διαλόγου στις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας δεν συνοδεύεται και από την αντίστοιχη υποχρέωση του εργοδότη για συμμετοχή στο δημόσιο διάλογο²³⁹. Ο εργοδότης μπορεί να αρνηθεί τη συμμετοχή του στο δημόσιο διάλογο, με αποτέλεσμα να ματαιώνεται και η διεξαγωγή του²⁴⁰.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 § 5 του ν. 2224/1994 η διεξαγωγή του δημόσιου διαλόγου δεν αναστέλλει την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η απεργία που κηρύσσεται και διεξάγεται κατά τη διάρκεια του δημόσιου διαλόγου δεν είναι καταχρηστική²⁴¹. Η προϋπόθεση νομιμότητας, λοιπόν, της απεργίας πληρούται απλώς με την προηγούμενη πρόσκληση του εργοδότη σε δημόσιο διάλογο²⁴². Επίσης, με την § 6 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι ο εργοδότης, καθ' όλη τη διάρκεια διεξαγωγής του δημόσιου διαλόγου, δεν μπορεί να ζητήσει δικαστική προστασία ασκώντας αγωγή αναγνώρισης του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας κι έτσι τυχόν άσκηση αγωγής προσβολής της απεργίας κατά το χρόνο αυτό συνεπάγεται την απόρριψη της αγωγής ως απαράδεκτης²⁴³.

Με τις διατάξεις περί δημόσιου διαλόγου επιβάλλεται ένας νομοθετικός περιορισμός του δικαιώματος της απεργίας χωρίς να συντρέχει επαρκής δικαιολογητικός λόγος, ενώ η πραγματική λειτουργία του περιορισμού συνίσταται στη μεθόδευση μιας πρόσθετης διαδικασίας και στη δημιουργία ενός ακόμη προσκόμματος στην άσκηση του απεργιακού δικαιώματος²⁴⁴. Από τη μέχρι σήμερα εμπειρία αποδεικνύεται ότι ούτε διάλογος γίνεται ούτε καμιά δημόσια διάσταση εξασφαλίζεται, αλλά αντιθέτως πρόκειται για μια γραφειοκρατική διαδικασία στην οποία ο εργοδότης τις περισσότερες φορές δεν συμμετέχει ώστε να μην στερείται της δυνατότητάς του να ασκήσει άμεσα αγωγή για την αναγνώριση του τυχόν παράνομου

²³⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 295.

²³⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 295.

²⁴⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 295.

²⁴¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 754.

²⁴² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 754.

²⁴³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 295.

²⁴⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 755, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 109 με εκεί παραπομπή σε Ντάσιο, Η αντισυνταγματικότητα του ανταπεργιακού νόμου και οι αντικοινωνικές συνέπειές του, ΕΕργΔ 50, σελ. 241 επ..

χαρακτήρα της απεργίας²⁴⁵. Επομένως, ο περιορισμός του ν. 2224/1994 θα πρέπει να ελέγχεται ως αντισυνταγματικός²⁴⁶.

3. Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας και οι συνέπειες αυτής στις ατομικές εργασιακές σχέσεις των απεργών

i. Συνέπειες νόμιμης απεργίας

Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας θα ήταν ατελής αν δεν συνοδευόταν από την εγγύηση ότι η άσκησή του δεν θα προκαλούσε αρνητικές επιπτώσεις στο επίπεδο της ατομικής εργασιακής σχέσης²⁴⁷. Γι' αυτό και η συμμετοχή του εργαζομένου σε νόμιμη, όπως αρχικά θα εξετάσουμε, απεργία δεν επιφέρει τη λύση της εργασιακής σχέσης, αλλά προκαλεί αναστολή των κύριων υποχρεώσεων των μερών (παροχή εργασίας – καταβολή μισθού) και όσων από τις παρεπόμενες συνδέονται στενά με τις κύριες²⁴⁸. Η αναστολή αυτή επέρχεται ως άμεσο αποτέλεσμα της άσκησης του απεργιακού δικαιώματος από τον εργαζόμενο, καθώς απορρέει από τις ρυθμίσεις του Συντάγματος και του νόμου²⁴⁹. Η συνταγματική προστασία του δικαιώματος της απεργίας, με άλλα λόγια, συνεπάγεται και την αναστολή των υποχρεώσεων των μερών, διαφορετικά η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας θα είχε ως αποτέλεσμα είτε τη λύση της εργασιακής σχέσης του απεργού είτε θα ισοδυναμούσε με παράβαση υποχρεώσεων εκ μέρους του²⁵⁰. Συνεπώς, η αναστολή των υποχρεώσεων των μερών δεν αποτελεί απλώς έννομη συνέπεια της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της απεργίας, αλλά συνιστά αναγκαίο περιεχόμενο αυτής²⁵¹.

Αναλυτικότερα, με βάση τα παραπάνω, κατά τη διάρκεια νόμιμης απεργίας ο εργαζόμενος απαλλάσσεται από την υποχρέωση παροχής εργασίας και ο εργοδότης από την υποχρέωση καταβολής του μισθού. Παράλληλα με τις κύριες αυτές υποχρεώσεις, όπως προελέχθη, αναστέλλονται και όσες από τις παρεπόμενες συνδέονται με την παροχή της εργασίας και στοχεύουν στην προσήκουσα εκπλήρωσή της²⁵². Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας παρεπόμενης υποχρέωσης είναι η υποχρέωση υπακοής και συμμόρφωσης του μισθωτού στις εντολές και οδηγίες του εργοδότη²⁵³. Η υποχρέωση αυτή, όπως και το αντίστοιχο διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, αναστέλλονται επίσης κατά τη διάρκεια συμμετοχής του

²⁴⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 755, Ζερδελή, ό.π., σελ. 295.

²⁴⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 755.

²⁴⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 756.

²⁴⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 756.

²⁴⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 756.

²⁵⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 756.

²⁵¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 756.

²⁵² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 327.

²⁵³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757, Λεβέντη, ό.π., σελ. 788.

εργαζομένου σε απεργία, γιατί η εκπλήρωσή τους είναι αδύνατη κατά τη διάρκεια της αναστολής της υποχρέωσης για παροχή εργασίας²⁵⁴. Αντίθετα, δεν αναστέλλονται οι παρεπόμενες υποχρεώσεις του εργαζομένου – απεργού, των οποίων η λειτουργία δεν εξαρτάται από την ομαλή εκπλήρωση των κύριων υποχρεώσεων των μερών και οι οποίες δεν συνδέονται στενά με την παροχή εργασίας²⁵⁵. Τέτοιες παρεπόμενες υποχρεώσεις είναι η υποχρέωση πίστης, η υποχρέωση εχεμύθειας, η υποχρέωση μη ανταγωνισμού από πλευράς του μισθωτού καθώς και η υποχρέωση πρόνοιας του εργοδότη²⁵⁶. Η μη αναστολή των παρεπόμενων αυτών υποχρεώσεων δικαιολογείται από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της απεργίας διατηρείται στο ακέραιο η σχέση εργασίας μεταξύ εργοδότη και απεργών²⁵⁷.

Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι η συμμετοχή σε νόμιμη απεργία αναστέλλει τη σχέση εργασίας και δεν αποτελεί αδικαιολόγητη ή αυθαίρετη απουσία, τυχόν καταγγελία της σύμβασης εργασίας από την πλευρά του εργοδότη, εξαιτίας της συμμετοχής του εργαζομένου σε νόμιμη απεργία, είναι παράνομη, διότι πρόκειται για καταγγελία που έχει ως αιτία τη νόμιμη συνδικαλιστική δράση του εργαζομένου και την καταγγελία αυτή απαγορεύει ρητά ο νόμος στο άρθρο 14 § 4 ν. 1264/1982²⁵⁸. Συγχρόνως, για τον ίδιο λόγο, ο χρόνος αποχής λόγω απεργίας θεωρείται χρόνος εργασίας για τη θεμελίωση των δικαιωμάτων εκείνων που εξαρτώνται από την προϋπηρεσία του μισθωτού²⁵⁹. Έτσι, ο χρόνος νόμιμης απεργίας συνυπολογίζεται, για παράδειγμα, στην προϋπηρεσία του μισθωτού, όταν πρόκειται αφενός να υπολογιστεί η αποζημίωση απόλυσης και το επίδομα αρχαιότητας ή προϋπηρεσίας και αφετέρου να θεμελιωθεί το δικαίωμα προαγωγής²⁶⁰. Επίσης, συνυπολογίζεται ως χρόνος εργασίας και για τον υπολογισμό του ύψους των επιδομάτων εορτών καθώς και της άδειας αναψυχής. Για την άδεια αναψυχής, μάλιστα, υφίσταται ρητή νομοθετική διάταξη του άρθρου 2 § 6 α.ν. 539/1945, σύμφωνα με την οποία ο χρόνος αποχής από την εργασία λόγω απεργίας θεωρείται ως χρόνος απασχόλησης για τη θεμελίωση του δικαιώματος της άδειας και οι ημέρες αποχής από την εργασία λόγω απεργίας δεν συμψηφίζονται με τις ημέρες άδειας που δικαιούται ο εργαζόμενος²⁶¹.

²⁵⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757, Λεβέντη, ό.π., σελ. 788.

²⁵⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757, Λεβέντη, ό.π., σελ. 788.

²⁵⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757, Λεβέντη, ό.π., σελ. 788.

²⁵⁷ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 789.

²⁵⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 328.

²⁵⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 789.

²⁶⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 328.

²⁶¹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 328.

ii. Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας και η θεμελιώδης απόφαση 27/2004 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου

• Το τεκμήριο νομιμότητας στη θεωρία

Στοιχείο της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της απεργίας αποτελεί και η αποτελεσματική προστασία των απεργών από εργοδοτικές κυρώσεις ή γενικά από επαχθείς έννομες συνέπειες όταν η απεργία τους, στη νομιμότητα της οποίας καλόπιστα είχαν πιστέψει, κρίνεται εκ των υστέρων παράνομη με δικαστική απόφαση²⁶². Πρόκειται για το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας, σύμφωνα με το οποίο κάθε απεργία που κηρύσσεται από συνδικαλιστική οργάνωση για την προστασία και προαγωγή των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων των εργαζομένων τεκμαίρεται, μαχητά, νόμιμη μέχρι να ανατραπεί με τελεσίδικη δικαστική απόφαση που αναγνωρίζει τον παράνομο χαρακτήρα της²⁶³. Αυτό κατ' επέκταση σημαίνει ότι οι μισθωτοί που συμμετέχουν σε απεργία που κηρύσσει συνδικαλιστική οργάνωση βρίσκονται σε συγγνωστή νομική πλάνη, γεγονός που οδηγεί σε άρση των εις βάρος τους συνεπειών, οι οποίες θα επέρχονταν με τη δικαστική διαπίστωση του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας²⁶⁴. Με άλλα λόγια, με το τεκμήριο της νομιμότητας και τη συγγνωστή νομική πλάνη, ακόμη και στην περίπτωση της παράνομης απεργίας, η έννομη συνέπεια στο επίπεδο της ατομικής σχέσης εργασίας παραμένει η αναστολή των συμβατικών υποχρεώσεων των μερών, με αποτέλεσμα ο ενοχικός δεσμός εργοδότη και εργαζομένου – απεργού να μην διακόπτεται ούτε και να υπάρχει παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεων εκ μέρους του τελευταίου²⁶⁵. Έτσι, ο χρόνος συμμετοχής στην παράνομη απεργία αποτελεί χρόνο απασχόλησης για την εφαρμογή των κανόνων του δικαίου της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου, για τη λήψη επιδομάτων εορτών²⁶⁶, των επιδομάτων πολυετιών και τις προαγωγές, δεν συμψηφίζεται με το χρόνο της ετήσιας άδειας αναψυχής και δεν δίνει στον εργοδότη το δικαίωμα πρόωρης λύσης με καταγγελία της σύμβασης εργασίας για μόνο το λόγο της συμμετοχής στην απεργία²⁶⁷.

Ως νομικές βάσεις θεμελίωσης του ως άνω τεκμηρίου προτείνονται στη θεωρία οι ακόλουθες. Πρώτον, το άρθρο 23 Σ, το οποίο προστατεύει τις συλλογικές ενέργειες των εργαζομένων και των οργανώσεών τους. Από τη συνταγματική κατοχύρωση της συλλογικής

²⁶² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 670.

²⁶³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 670, Τραυλό-Τζανετάτο, Προβληματισμοί για τις συνέπειες της απεργίας στην έννομη θέση των απεργών, ΕΕργΔ 1994, σελ. 134, ο οποίος υποστηρίζει ότι η υιοθέτηση του ανασταλτικού αποτελέσματος ανεξάρτητα από τη νομιμότητα της απεργίας δεν αποτελεί νομιμοποίηση μιας παράνομης πράξης, αλλά εξισορρόπηση σε ατομικό επίπεδο της τάσης για θεώρηση ποικίλων μορφών απεργιών ως παρανόμων.

²⁶⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 65, Καζάκο, Η Διαιτησία συλλογικών διαφορών συμφερόντων κατά το ν. 1876/1990, 1998, σελ. 41 επ., Τραυλό- Τζανετάτο, Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας – Με αφορμή την 27/2004 απόφαση της ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 2004, σελ. 1073 επ..

²⁶⁵ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 66.

²⁶⁶ Βλ. αναλυτικότερα Τραυλό-Τζανετάτο, Υπολογισμός επιδομάτων εορτών και χρόνος απεργίας, ΔΕΝ 1993, σελ. 705 επ..

²⁶⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 66.

συνδικαλιστικής ελευθερίας προκύπτει ότι αυτός που πρέπει να νομιμοποιήσει τις ενέργειές του δεν είναι η εργατική πλευρά, αλλά η κρατική, νομοθετική και νομολογιακή, πλευρά που επιχειρεί τον περιορισμό του συνταγματικού δικαιώματος²⁶⁸. Συνεπώς, η δικαστική αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα μιας απεργίας δεν καθιστά αναδρομικά και παράνομη ή αντισυμβατική τη συμμετοχή των εργαζομένων σε αυτή, αλλά αντίθετα αυθαίρετη απουσία υπάρχει μόνο από τη στιγμή που, ενώ έχει γνωστοποιηθεί στον εργαζόμενο με οποιονδήποτε τρόπο η εκτελεστή δικαστική απόφαση, αυτός συνεχίζει να απεργεί²⁶⁹. Αν συνέβαινε το αντίθετο, αν δηλαδή η εκ των υστέρων αναγνώριση μιας απεργίας ως παράνομης είχε ως αποτέλεσμα να θεωρείται αναδρομικά η συμμετοχή του εργαζομένου στην απεργία ως αυθαίρετη απουσία από την εργασία του, τότε το δικαίωμα της απεργίας θα ήταν μεν κατοχυρωμένο θεωρητικά, αλλά ουσιαστικά δεν θα ασκούσαν ποτέ στην πράξη, διότι οι εργαζόμενοι θα βρίσκονταν πάντα στο δίλημμα να διακινδυνεύσουν τη συμμετοχή τους σε μια απεργία που μπορεί αργότερα να κριθεί παράνομη ή να προτιμήσουν τις υφιστάμενες συνθήκες της σχέσης εργασίας τους θυσιάζοντας τις απεργιακές τους διεκδικήσεις²⁷⁰. Ως δεύτερη νομοθετική βάση θεμελίωσης του τεκμηρίου της νομιμότητας προτείνεται η διάταξη του άρθρου 14 § 10 ε' ν. 1264/1982, σύμφωνα με την οποία η καταγγελία της σύμβασης εργασίας προστατευόμενου συνδικαλιστικού στελέχους μπορεί να πραγματοποιηθεί και για το λόγο ότι εξακολουθεί να συμμετέχει σε απεργία που κρίθηκε με δικαστική απόφαση μη νόμιμη ή καταχρηστική. Επαγωγικά συνάγεται ότι θα αποτελούσε έκδηλη αντινομία η παραδοχή ότι οι απλοί εργαζόμενοι δύνανται να απολυθούν λόγω της συμμετοχής τους σε απεργία κατά το χρονικό διάστημα πριν τη γνωστοποίηση της δικαστικής απόφασης που την κρίνει παράνομη, ενώ το ίδιο πραγματικό γεγονός δεν συνιστά λόγο απόλυσης για τα προστατευόμενα συνδικαλιστικά στελέχη²⁷¹. Τρίτον, το τεκμήριο νομιμότητας συναγόταν και εξ αντιδιαστολής από την ήδη καταργημένη, με το άρθρο 10 § 1 ν. 2224/1994, διάταξη του άρθρου 1 § 1α ν. 1915/1990. Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο οι εργαζόμενοι, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και τα προστατευόμενα συνδικαλιστικά στελέχη, μπορούσαν να απολυθούν όταν εξακολουθούσαν να συμμετέχουν σε απεργία που κρίθηκε παράνομη ή καταχρηστική με δικαστική απόφαση τελεσίδικη ή οριστική που είχε κηρυχθεί προσωρινά εκτελεστή, 24 ώρες μετά την έκδοση και τη γνωστοποίηση με δικαστικό επιμελητή της απόφασης στην οικεία συνδικαλιστική οργάνωση. Το εξ αντιδιαστολής, λοιπόν, επιχείρημα υποστήριζε ότι η συμμετοχή σε παράνομη απεργία πριν από τη δικαστική αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα

²⁶⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 69.

²⁶⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 69.

²⁷⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 71.

²⁷¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 69.

της ούτε λόγο απόλυσης δημιουργεί ούτε δικαιολογεί την απόλυση²⁷². Τέλος, ένα ακόμη επιχείρημα αντλείται και από το γεγονός ότι οι αποφάσεις της γενικής συνέλευσης μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης δεν είναι αυτοδικαίως άκυρες (ΑΚ 101). Και η συμμετοχή, λοιπόν, σε μια απεργιακή κινητοποίηση, η οποία κηρύσσεται με απόφαση της συνδικαλιστικής οργάνωσης, ενίοτε δε της γενικής συνέλευσης, μέχρι το δικαστικό χαρακτηρισμό αυτής ως παράνομης πρέπει να σημαίνει συμμετοχή σε νόμιμη συνδικαλιστική δράση²⁷³.

- **Η θεμελιώδης απόφαση 27/2004 της Ολομέλειας του ΑΠ**

Πανηγυρική αποδοχή του τεκμηρίου νομιμότητας της απεργίας έχουμε με τη θεμελιώδη απόφαση 27/2004²⁷⁴ της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Η επίμαχη απόφαση ασχολήθηκε με το θεμελιώδες ζήτημα του εάν ο χρόνος συμμετοχής σε παράνομη απεργία θεωρείται και χρόνος μη απασχόλησης, οπότε και συμψηφίζεται με τις ημέρες της άδειας αναψυχής και συνακόλουθα με το εάν η δικαστική κρίση μιας απεργίας ως παράνομης ενεργεί αναδρομικά ή για το μέλλον. Συνοπτικά, η ΟΛΑΠ 27/2004 έκρινε τα εξής²⁷⁵: «Α) Η απεργία, η οποία αποτελεί συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα και προέκταση της συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρθρο 23 § 1 Σ), υπόκειται, όπως κάθε δικαίωμα, στη γενική απαγόρευση της καταχρηστικής ασκήσεως δικαιώματος. Β) Για τον υπολογισμό του βασικού χρόνου απασχολήσεως του μισθωτού – προκειμένου να εξευρεθεί αν αυτός δικαιούται ετήσιας αδειας αναπαύσεως με αποδοχές – τα διαστήματα κατά τα οποία απέχει της απασχολήσεώς του στην επιχείρηση λόγω συμμετοχής του σε απεργία, θεωρούνται ως χρόνος μη απασχολήσεως και συμψηφίζονται προς τις ημέρες αδειας, όταν η απεργία κηρυχθεί με τελεσίδικη δικαστική απόφαση παράνομη ή καταχρηστική. Γ) Εφόσον ο μισθωτός εξακολουθεί να συμμετέχει στην απεργία και μετά τη δημοσίευση της τελεσίδικης αποφάσεως που κήρυξε αυτή παράνομη ή καταχρηστική, ο εργοδότης δικαιούται να καταλογίσει τις ημέρες της απεργίας στις ημέρες αδειας που δικαιούται εκείνος, υποχρεούμενος στην περίπτωση αυτή να του καταβάλει τις αποδοχές που αντιστοιχούν στο χρόνο αδειας που edικαιούτο καθώς και το αντίστοιχο επίδομα αδειας. Δ) Ο μέχρι τη δημοσίευση της τελεσίδικης αποφάσεως, που κήρυξε την απεργία παράνομη ή καταχρηστική, χρόνος συμμετοχής του μισθωτού στην απεργία που έχει κηρυχθεί από τη νόμιμη συστημένη συνδικαλιστική οργάνωση (άρθρο 23 § 2 Σ), κατά τις νόμιμες διατυπώσεις, δεν θεωρείται χρόνος μη απασχολήσεως του μισθωτού ούτε καταλογίζεται στις ημέρες αδειας που δικαιούται, εκτός εάν ο εργοδότης αποδεικνύει ότι εκείνος, καταβάλλοντας την επιμέλεια συνετού εργαζομένου, μπορούσε να αντιληφθεί τον παράνομο ή καταχρηστικό χαρακτήρα της απεργίας».

²⁷² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 70.

²⁷³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π. σελ. 70.

²⁷⁴ Βλ. ΔΕΝ 2004, σελ. 1106.

²⁷⁵ Βλ. αναλυτικότερα Λεβέντη, ό.π., σελ. 803-804.

- **Κριτική επισκόπηση της απόφασης**

Η πρώτη βασική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε είναι ότι η Ολομέλεια του Ακυρωτικού, αποδεχθείσα εμμέσως πλην σαφώς το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας, δεν απορρίπτει απλώς την αναδρομική ισχύ της όποιας εκτελεστής απόφασης, αλλά πολύ περισσότερο θεωρεί ως χρόνο απασχόλησης και εκείνον κατά τον οποίο ο εργαζόμενος συνεχίζει να απεργεί μετά την έκδοση οριστικής απόφασης για τον παράνομο ή καταχρηστικό χαρακτήρα της απεργίας²⁷⁶. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεμελιώδη αυτή απόφαση του ΑΠ, μόνο ο χρόνος συνέχισης της απεργίας μετά τη δημοσίευση της τελεσίδικης απόφασης που την κρίνει παράνομη θεωρείται ως χρόνος μη απασχόλησης και συμψηφίζεται με τις ημέρες της άδειας αναψυχής²⁷⁷. Ο Άρειος Πάγος, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την κρισιμότητα του απεργιακού δικαιώματος για την προστασία ζωτικών συμφερόντων των εργαζομένων όσο και το ενδεχόμενο η πρωτόδικη κρίση λόγω της φύσης της διαδικασίας (καθώς λειτουργεί ουσιαστικά ως οιονεί ασφαλιστικό μέτρο) να διαμορφωθεί αρνητικά ως προς το δικαίωμα της απεργίας, ως χρόνο μη απασχόλησης δεν θεωρεί το χρόνο συνέχισης της απεργίας μετά την έκδοση οριστικής εκτελεστής απόφασης, αλλά εκείνο της συνέχισης της απεργίας μετά την τελεσίδικη κρίση του παράνομου χαρακτήρα της²⁷⁸. Με άλλα λόγια, θεωρεί ότι ακόμη και ο εργαζόμενος που συνεχίζει την απεργία του μετά την έκδοση οριστικής απόφασης μπορεί να βρίσκεται σε συγγνωστή νομική πλάνη²⁷⁹.

Δεύτερη επισήμανση είναι ότι και στην περίπτωση που η πλάνη δεν θεωρηθεί συγγνωστή και επιτραπεί επομένως ο συμψηφισμός, ο εργοδότης δεν απαλλάσσεται από την υποχρέωση καταβολής στον εργαζόμενο των αποδοχών και του επιδόματος άδειας που του αντιστοιχούν²⁸⁰, κι αυτό διότι η αποδοχή εν προκειμένω του συμψηφισμού πλήττει μόνο το ατούςιο της ικανοποίησης του δικαιώματος αδειάς, καθώς αυτή λογίζεται ότι αναλώθηκε, όχι όμως και τις χρηματικές παροχές την συνοδεύουν²⁸¹. Ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου στην υπόθεση αυτή, στηριζόμενος στο άρθρο 5 § 5 εδ. α' α.ν. 539/1945 που προβλέπει ότι αν λυθεί η σχέση εργασίας μισθωτού με οποιονδήποτε τρόπο πριν λάβει την κανονική άδεια που του οφείλεται, ο μισθωτός δικαιούται τις αποδοχές τις οποίες θα έπαιρνε εάν του είχε χορηγηθεί η άδεια, υποστηρίζει ότι οι αποδοχές και το επίδομα αδειάς προϋποθέτουν τη γένεση του δικαιώματος για άδεια αναψυχής κι όχι τη λήψη αυτούσιας της άδειας²⁸².

²⁷⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας – Με αφορμή την 27/2004 απόφαση της ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 2004, σελ. 1075.

²⁷⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1076.

²⁷⁸ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1076.

²⁷⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1076.

²⁸⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1076.

²⁸¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 75.

²⁸² Βλ. Εισήγηση του Εισαγγελέα Λινού στην Ολομ. του ΑΠ, ΕΕργΔ 2004, σελ. 638-639, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 76.

Ωστόσο, προβληματισμούς εγείρει η παραδοχή του ΑΠ ότι το τεκμήριο νομιμότητας αίρεται κατ' εξαίρεση όταν ο εργοδότης αποδείξει ότι ο μισθωτός, καταβάλλοντας την επιμέλεια συνετού εργαζομένου, μπορούσε να αντιληφθεί τον παράνομο ή καταχρηστικό χαρακτήρα της απεργίας, κι αυτό διότι πρόκειται για ένα αόριστο κριτήριο που δημιουργεί ασάφειες ως προς το περιεχόμενο και τα όρια της «επιμέλειας του συνετού εργαζομένου», με βάση την οποία και η πλάνη του για τη νομιμότητα της απεργίας θα χαρακτηριστεί ως συγγνωστή²⁸³, και κατ' επέκταση καθιστά προβληματική την ελεύθερη και απρόσκοπτη άσκηση του απεργιακού δικαιώματος, αφού θα αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τον εργαζόμενο ο οποίος θα φοβάται ότι η εξ αρχής συμμετοχή του στην απεργία θα κινδυνεύσει να θεωρηθεί εκ των υστέρων ως αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία του²⁸⁴.

Εν πρώτοις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο εργαζόμενος δεν είναι ούτε νομικός ούτε βέβαια υποχρεωμένος να γνωρίζει τις προϋποθέσεις νομιμότητας της απεργίας και επομένως δικαιολογείται η εμπιστοσύνη του στους σύμφωνα με το νόμο χειρισμούς της συνδικαλιστικής οργάνωσης²⁸⁵. Το πρόβλημα οξύνεται όταν η συνδικαλιστική οργάνωση υπολειτουργεί ή στερείται νομικής υποστήριξης, πολλώ μάλλον όταν ο δικηγόρος της δίνει το πράσινο φως να κηρύξει την απεργία²⁸⁶. Πέραν αυτών, ο μεμονωμένος εργαζόμενος αλλά και το συνδικάτο δεν μπορούν να γνωρίζουν την πραγματική οικονομική κατάσταση της επιχείρησης και τον πιθανό κίνδυνο το επιδιωκόμενο όφελος των απεργών να βρίσκεται σε δυσαναλογία με τη ζημία που τυχόν υφίσταται η επιχείρηση²⁸⁷. Στο πλαίσιο των παραπάνω επισημάνσεων θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, τουλάχιστον όταν η απεργία οφείλεται στην άρνηση του εργοδότη να δώσει στο συνδικάτο τις αναγκαίες για την πρόοδο των συλλογικών διαπραγματεύσεων πληροφορίες, η τυχόν άτυπη εξατομικευμένη πληροφόρηση για τα οικονομικά μεγέθη της επιχείρησης ή ο χαρακτηρισμός της σχεδιαζόμενης απεργίας από τη νομική της υπηρεσία ως παράνομης δεν αρκούν για να ανατρέψουν το τεκμήριο νομιμότητας κι έτσι η πλάνη θα πρέπει να λογίζεται ως συγγνωστή²⁸⁸.

Αντίθετη με τα πορίσματα της ΟΛΑΠ 27/2004 είναι σημαντική μερίδα της θεωρίας²⁸⁹, η κριτική της οποίας εντοπίζεται στα ακόλουθα σημεία. Πρώτον, με βάση την εν λόγω άποψη, δεν είναι δυνατόν να εξομοιώνεται η νόμιμη με την παράνομη απεργία και ο χρόνος της παράνομης απεργίας να συνυπολογίζεται στο χρόνο εργασίας για τη θεμελίωση αρκετών δικαιωμάτων των

²⁸³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

²⁸⁴ Βλ. Δαβερώνη, ό.π., σελ. 77-78.

²⁸⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

²⁸⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

²⁸⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

²⁸⁸ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1079.

²⁸⁹ Βλ. Λεβέντη/Ζερδελή, Απεργία νόμιμη και παράνομη και συνέπειες – Δικαίωμα αδείας και δικαίωμα λήψεως αποδοχών και επιδόματος αδείας, ΔΕΝ 2004, σελ. 1185 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 805 επ..

μισθωτών²⁹⁰. Επίσης, δεν είναι δυνατόν ο χρόνος της παράνομης απεργίας να αντιμετωπίζεται διαφορετικά και μάλιστα ευνοϊκότερα απ' ό,τι οι λοιπές περιπτώσεις αυθαίρετης αποχής από την εργασία²⁹¹, κι αυτό γιατί από τις διατάξεις των άρθρων 2 § 6 α.ν. 539/1945²⁹² και 7 εδ. γ' π.δ. 88/1999²⁹³ συνάγεται εξ αντιδιαστολής ότι διαστήματα αδικαιολόγητης αποχής από την εργασία αφαιρούνται από την ετήσια άδεια και στο σημείο αυτό δεν μπορεί να γίνει εξαίρεση ειδικά ως προς την παράνομη απεργία με επίκληση της συγγνωστής πλάνης του απεργού²⁹⁴.

Κατά δεύτερον, προσάπτεται στη υπό εξέταση απόφαση η κατηγορία ότι διαχωρίζει αδικαιολόγητα το χρόνο άδειας από τις αποδοχές και το επίδομα αδείας και περιορίζει τις έννομες συνέπειες του συμψηφισμού μόνο ως προς τον πρώτο²⁹⁵. Είναι, όμως, γνωστό ότι τα δύο στοιχεία που συνθέτουν την άδεια με αποδοχές, δηλαδή ο ελεύθερος χρόνος από την εργασία και οι αποδοχές με το επίδομα αδείας, συνιστούν μία αδιαίρετη ενότητα και είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους, υπό την έννοια ότι αν δεν οφείλεται το πρώτο (ελεύθερος χρόνος) τότε δεν οφείλεται και το δεύτερο (αποδοχές και επίδομα αδείας)²⁹⁶. Αν, επομένως, ο εργαζόμενος, λόγω αδικαιολόγητης αποχής από την εργασία εξαιτίας συμμετοχής σε παράνομη απεργία, δεν δικαιούται να λάβει άδεια αναψυχής, τότε δεν δικαιούται να λάβει και τις αντίστοιχες αποδοχές καθώς και το επίδομα αδείας²⁹⁷. Η άρρηκτη αυτή ενότητα των αποδοχών και του επιδόματος αδείας με τον καθεαυτό χρόνο της άδειας, κατά την ίδια αυτή άποψη, προκύπτει από το άρθρο 3 § 1, 8 του α.ν. 539/1945 καθώς και από άρθρο 7 εδ. β' π.δ. 88/1999. Σύμφωνα με το πρώτο κατά σειρά άρθρο «κατά την διάρκεια της αδείας ο μισθωτός δικαιούται, των συνήθων αποδοχών, ων θα εδικαιούτο εάν απησχολείτο παρά τη υποκειμένη επιχειρήσει κατά τον αντίστοιχον χρόνον ή των αποδοχών των τυχόν διά την περίπτωσιν ταύτην καθορισμένων διά συλλογικής συμβάσεως» (§1) και ακόμη «αι αποδοχαί μετά του επιδόματος αδείας προκαταβάλλονται εις τον μισθωτόν κατά την έναρξιν της αδείας» (§8), ενώ κατά τη δεύτερη διάταξη «η ελάχιστη περίοδος ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών μπορεί να αντικατασταθεί από χρηματική αποζημίωση μόνο σε περίπτωση τερματισμού της εργασιακής σχέσης». Από τις παραπάνω διατάξεις συνάγεται, για τους θιασώτες της εν λόγω άποψης, η άρρηκτη σύνδεση των

²⁹⁰ Βλ. Λεβέντη/Ζερδελή, ό.π., σελ. 1187.

²⁹¹ Βλ. Λεβέντη/Ζερδελή, ό.π., σελ. 1188.

²⁹² «Διά τον υπολογισμόν του, περί ου, ανωτέρω χρόνου απασχολήσεως, τα διαστήματα, καθ' ό ο μισθωτός απέσχεν ή απέχει της απασχολήσεώς του παρά τη υποκειμένη επιχειρήσει, λόγω βραχείας σχετικώς διάρκειας ασθενείας στρατεύσεως, απεργίας, ανταπεργίας ή ανωτέρας βίας, δεν θεωρούνται ως χρόνος μη απασχολήσεως ουδέ συμψηφίζονται προς τας ημέρας αδείας, ών ούτοι δικαιούνται».

²⁹³ «Τα διαστήματα αποχής των μισθωτών από την εργασία τους λόγω βραχείας σχετικώς διάρκειας ασθένειας, καθώς και τα διαστήματα στράτευσης, απεργίας ή ανωτέρας βίας, όπως αυτά καθορίζονται από τις ισχύουσες διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας, θεωρούνται ως χρόνος απασχόλησης και δεν συμψηφίζονται με τις ημέρες αδείας που δικαιούνται οι εργαζόμενοι».

²⁹⁴ Βλ. Λεβέντη/Ζερδελή, ό.π., σελ. 1189.

²⁹⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 807.

²⁹⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 807.

²⁹⁷ Βλ. Λεβέντη/Ζερδελή, ό.π., σελ. 1191.

αποδοχών και του επιδόματος αδείας με το χρόνο αδείας, καθώς και ο παρακολουθηματικός χαρακτήρας των πρώτων, αφού διάσπαση της ενότητας αυτής προκύπτει από το νόμο μόνο όταν τερματίζεται η σχέση εργασίας, οπότε και δεν είναι δυνατή η χορήγηση των ημερών αδείας με αποτέλεσμα να χορηγούνται κατ' ανάγκη μόνο οι αποδοχές και το επίδομα αδείας²⁹⁸.

Σοβαρό και πειστικότατο αντίλογο στα παραπάνω επιχειρήματα προβάλλει, εντούτοις, η μερίδα της θεωρίας που ενστερνίζεται το σκεπτικό της υπό κρίση απόφασης του ΑΠ. Ως προς το πρώτο επιχείρημα της προηγούμενης άποψης, αντιτείνεται ότι η μη διάκριση από το νομοθέτη μεταξύ νόμιμης και παράνομης απεργίας και η σιωπή του στις διατάξεις των άρθρων 2 § 6 α.ν. 539/1945 και 7 εδ. γ' π.δ. 88/1999 σε συνδυασμό με τη θεμελιώδη ερμηνευτική αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του εργαζομένου» οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και ο χρόνος συμμετοχής σε παράνομη απεργία θα πρέπει να θεωρείται ως χρόνος απασχόλησης και έτσι να μην συμψηφίζεται με τις ημέρες αδείας²⁹⁹.

Παράλληλα, το δεύτερο επιχείρημα της επικριτικής απέναντι στην ΟΛΑΠ 27/2004 άποψης μπορεί να αντικρουστεί με την επίκληση του άρθρου 5 § 5 εδ. α' α.ν. 539/1945, το οποίο, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, ορίζει ότι, αν λυθεί η σχέση εργασίας μισθωτού με οποιονδήποτε τρόπο πριν λάβει την κανονική άδεια που του οφείλεται, ο μισθωτός δικαιούται τις αποδοχές τις οποίες θα έπαιρνε εάν του είχε χορηγηθεί η άδεια, με αποτέλεσμα οι αποδοχές και το επίδομα αδείας να προϋποθέτουν απλώς τη γένεση του δικαιώματος κι όχι τη λήψη αυτούσιας της αδείας³⁰⁰.

iii. Συνέπειες παράνομης απεργίας

Με βάση την παραπάνω ανάπτυξη για το τεκμήριο της νομιμότητας, θεωρούμε ορθή την υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη ότι η έννομη συνέπεια της αναστολής των κύριων και όσων από τις παρεπόμενες υποχρεώσεις συνδέονται στενά με τις κύριες επέρχεται όχι μόνο κατά τη διάρκεια συμμετοχής του εργαζομένου σε νόμιμη απεργία, αλλά και όταν αυτός συμμετέχει σε παράνομη απεργία, σε απεργία δηλαδή η οποία κρίνεται στη συνέχεια μη νόμιμη από το αρμόδιο δικαστήριο, και μέχρι να λάβει γνώση με οποιονδήποτε τρόπο του περιεχομένου της τελεσίδικης δικαστικής απόφασης³⁰¹. Η τελεσίδικη δικαστική διάγνωση του παράνομου χαρακτήρα μιας απεργίας ενεργεί *ex nunc* κι όχι *ex tunc*, πράγμα που σημαίνει ότι η συμπεριφορά του εργαζομένου δεν καθίσταται αναδρομικά παράνομη ή αντισυμβατική³⁰². Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί απόλυση του εργαζομένου – απεργού και ο χρόνος της αναστολής είναι

²⁹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 808.

²⁹⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 76, 79-80.

³⁰⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 81.

³⁰¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757.

³⁰² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757.

χρόνος που προσμετράται στο χρόνο υπηρεσίας, λαμβάνεται υπόψη για τον υπολογισμό του χρόνου αναμονής για τη γέννηση της αξίωσης για άδεια αναψυχής και δεν συμψηφίζεται με τις ημέρες της άδειας αναψυχής³⁰³. Η αναστολή παύει όταν ο εργαζόμενος παραβλέπει σκοπίμως την τελεσίδικη δικαστική διάγνωση του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας και συνεχίζει την αποχή του από την εργασία, με αποτέλεσμα τότε και μόνο τότε να παραβιάζεται η υποχρέωσή του για παροχή εργασίας και η αποχή του να κρίνεται αδικαιολόγητη, κι αυτό διότι σύμφωνα με την ΟΛΑΠ 27/2004 το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας και η συνακόλουθη συγγνωστή νομική πλάνη του απεργού παύουν μόνο μετά την τελεσίδικη δικαστική κρίση του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας και με τον τρόπο αυτό παύει και η αναστολή, ενώ η συμπεριφορά του απεργού που συνεχίζει την απεργία αποτελεί αθέτηση των συμβατικών του υποχρεώσεων³⁰⁴. Με άλλα λόγια, το αυθαίρετο της απουσίας του μισθωτού περισώζεται μέχρι την άρση του τεκμηρίου.

Ωστόσο, στη θεωρία υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή σε παράνομη απεργία δεν αναστέλλει τη λειτουργία της σύμβασης εργασίας, αλλά συνιστά αυθαίρετη ή αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία και συνεπώς παράβαση της σύμβασης³⁰⁵. Η εν λόγω θεώρηση τεκμηριώνει τη θέση της με το επιχείρημα ότι από την απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου δεν προκύπτει κανένα τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας, αλλά μόνο ένα τεκμήριο συγγνωστής νομικής πλάνης υπέρ του μισθωτού, το οποίο ο εργοδότης μπορεί να ανατρέψει αν αποδείξει ότι ο απεργός, παρόλο που συμμετείχε στην απεργία εμπιστευόμενος τη συνδικαλιστική του οργάνωση και έχοντας καταρχήν την πεποίθηση ότι η απεργία αυτή είναι νόμιμη³⁰⁶, καταβάλλοντας την επιμέλεια συνετού εργαζομένου μπορούσε εν τέλει να αντιληφθεί τον παράνομο χαρακτήρα της. Άμεση απόρροια των παραπάνω είναι ότι ο χρόνος συμμετοχής σε παράνομη απεργία, ως χρόνος αδικαιολόγητης απουσίας, δεν συνυπολογίζεται στο χρόνο εργασίας για τη θεμελίωση πολλών δικαιωμάτων των μισθωτών³⁰⁷. Δεν συνυπολογίζεται, για παράδειγμα, για τον προσδιορισμό του ύψους των επιδομάτων εορτών και για τη συμπλήρωση του βασικού χρόνου προς θεμελίωση του δικαιώματος αδειάς³⁰⁸. Αντίθετα, και με βάση αυτή την άποψη, για τον καθορισμό του ύψους της αποζημίωσης λόγω καταγγελίας της σύμβασης εργασίας πρέπει να συνυπολογίζεται και ο

³⁰³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 757-758.

³⁰⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 758. Σύμφωνα και ο Τραυλός-Τζανετάτος, Προβληματισμοί για τις συνέπειες της απεργίας στην έννομη θέση των απεργών, ΕΕργΔ 1994, σελ. 134, ο οποίος υποστηρίζει ότι «η ανάγκη αποτελεσματικής διασφάλισης του δικαιώματος απεργίας επιβάλλει την υιοθέτηση του ανασταλτικού αποτελέσματος ανεξάρτητα από τη νομιμότητα της συγκεκριμένης απεργίας».

³⁰⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 800, Ζερδελή, ό.π., σελ. 328.

³⁰⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 354.

³⁰⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 801.

³⁰⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 801.

χρόνος παράνομης απεργίας, όπως και κάθε άλλης αδικαιολόγητης απουσίας, αφού ο νόμος³⁰⁹ συναρτά το ύψος της αποζημίωσης με τη συνολική διάρκεια της εργασιακής σχέσης³¹⁰. Συγχρόνως, ο εργαζόμενος δεν έχει αξίωση στο μισθό, αφού ο ίδιος βρίσκεται σε υπερημερία, ενώ μπορεί να ευθύνεται και απέναντι στον εργοδότη με την υποχρέωση της καταβολής αποζημίωσης για τυχόν ζημία που υφίσταται ο τελευταίος από τη μη παροχή εργασίας³¹¹. Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία υποστηρίζεται, ακόμη, ότι παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου ή συνιστά σπουδαίο λόγο για την καταγγελία της σύμβασης ορισμένου χρόνου, ενώ η αποχή του εργαζομένου από την εργασία του εξαιτίας ακριβώς της συμμετοχής του σε παράνομη απεργία μπορεί, κατά την ίδια άποψη, να μεταφραστεί ως οικειοθελής αποχώρησή του (παραίτηση)³¹².

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Α. Η νομολογιακή αποδυνάμωση του απεργιακού δικαιώματος σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου

1. Ο έλεγχος της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος - Η νομική θεμελίωση της καταχρηστικότητας από τη θεωρία και τη νομολογία

Η καταχρηστική απεργία αποτελεί μορφή παράνομης απεργίας. Καταχρηστική άσκηση του απεργιακού δικαιώματος υπάρχει όταν, μολονότι κατά την πραγματοποίησή του τηρούνται καταρχήν οι διατάξεις που ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις νόμιμης άσκησης του, παρά ταύτα λόγω του τρόπου άσκησης του ή των αιτημάτων ή των συνεπειών της απεργιακής αυτής κινητοποίησης παραβιάζεται η γενική απαγόρευση καταχρήσεως δικαιώματος³¹³. Αν, λοιπόν, διαπιστωθεί ότι η απεργία είναι παράνομη γιατί δεν έχουν τηρηθεί μία ή περισσότερες από τις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις για τη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος, παρέλκει ο έλεγχος της καταχρηστικότητας³¹⁴.

Το ζήτημα που γεννάται ακολούθως είναι το εάν τα κριτήρια του ελέγχου της καταχρηστικής άσκησης τα πορίζομαστε από τη διάταξη του άρθρου 25 § 3 Σ («Η καταχρηστική

³⁰⁹ Βλ. άρθρο 3 § 1 ν. 2112/1920, άρθρο 5 § 1 ν. 3198/1955.

³¹⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 809.

³¹¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 800, Δαβερώνη, ό.π., σελ. 25.

³¹² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 809, 810, 812.

³¹³ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 759.

³¹⁴ Βλ. Καζάκο, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2013, σελ. 766.

άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται») ή από τη διάταξη του άρθρου ΑΚ 281³¹⁵. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο είναι οι τάσεις στη θεωρία. Η πρώτη αποδέχεται την εφαρμογή της ΑΚ 281 για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, αν και με διαφορετικές νομικές κατασκευές και σε διαφορετικό κάθε φορά βαθμό, ενώ η δεύτερη αποκρούει εντελώς την εφαρμογή της παραπάνω διάταξης.

Σύμφωνα με την πρώτη τάση, η απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος αποτελεί γενική αρχή του δικαίου κι έτσι αποδίδεται στη διάταξη του άρθρου 25 § 3 Σ μια άμεση δεσμευτικότητα για τα δικαστικά και διοικητικά όργανα, τα οποία οφείλουν να την εφαρμόζουν και να συνάγουν όλες τις έννομες συνέπειες σε περίπτωση παραβίασής της, ενώ συγχρόνως υποστηρίζεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης καταλείπει στη νομοθετική εξουσία τον καθορισμό των κυρώσεων της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων³¹⁶. Κατά συνέπεια, εξαιτίας της ανάγκης να δοθεί στην έννοια της κατάχρησης δικαιώματος συγκεκριμένο περιεχόμενο αλλά και να προσδιοριστούν συγκεκριμένες έννομες συνέπειες από την εφαρμογή της, προτείνεται η πλήρωσή της με τα αξιολογικά κριτήρια του άρθρου ΑΚ 281 (συναλλακτική – αντικειμενική καλή πίστη, χρηστά ήθη, κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος)³¹⁷. Έτσι, με βάση τα παραπάνω παρατίθεται η άποψη ότι ειδικά για το δικαίωμα της απεργίας είναι δυνατή ακόμα και η άμεση εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 281³¹⁸, κι αυτό διότι η άσκηση του απεργιακού δικαιώματος αναπτύσσεται κατά κανόνα στη σχέση μεταξύ ιδιωτών (εργαζόμενοι – εργοδότης), με αποτέλεσμα να μην στην εργασιακή σχέση ισχυρότερο μέρος να είναι κατά τεκμήριο ο εργοδότης, ωστόσο δεν αποκλείεται οι συνθήκες του συγκεκριμένου εργασιακού αγώνα να καθιστούν ισχυρότερη την εργασιακή πλευρά και να προκύπτει αυτή τη φορά ανάγκη προστασίας του εργοδότη³¹⁹. Με πιο μετριοπαθή επιχειρηματολογία αλλά με το ίδιο ουσιαστικά αποτέλεσμα, υποστηρίζεται ότι η διπλή φύση του δικαιώματος της απεργίας και ο συνεπαγόμενος ιδιωτικός – διαπλαστικός χαρακτήρας του τελευταίου είναι τα στοιχεία που επιτρέπουν την εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 281 για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης και του συγκεκριμένου δικαιώματος. Αυτό, όμως, που τονίζει η συγκεκριμένη άποψη είναι ότι η εφαρμογή αυτή δεν μπορεί παρά να γίνεται στο πλαίσιο που επιβάλλει η φύση του δικαιώματος και ως συνταγματικού³²⁰. Το Σύνταγμα με το άρθρο 23 § 2 όχι μόνο εγγυάται γενικά το δικαίωμα, αλλά και προστατεύει με απόλυτο τρόπο τον πυρήνα καθώς και μια περιοχή άσκησης γύρω από τον πυρήνα, κι αυτό, άλλωστε, είναι το νόημα της διάταξης ότι «οι περιορισμοί δεν

³¹⁵ Βλ. αναλυτικότερα Καζάκο, ό.π., σελ. 767 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 759 επ., Δαβερώνα, ό.π., σελ. 119 επ., Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 312 επ., Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, 1981, σελ. 22 επ., Σεβαστίδη, Το δικαίωμα απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος άσκησης του, 2015, σελ. 117 επ..

³¹⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 121.

³¹⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 122.

³¹⁸ Βλ. Λεβέντη Α., Απεργία κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής, ΔΕΝ 2017, σελ. 799.

³¹⁹ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 767.

³²⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 767.

μπορούν να φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησής του»³²¹. Οι συνταγματικές διατάξεις είναι αυτές που θέτουν το υποχρεωτικό για τα δικαστήρια πλαίσιο για την ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 281, κι αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η ιδιωτικού δικαίου πλευρά του απεργιακού δικαιώματος δεν μπορεί να οδηγεί σε ανεπίτρεπτο περιορισμό του και κατ' επέκταση ότι επιβάλλεται περαιτέρω η εξειδίκευση των κριτηρίων της ΑΚ 281 με οδηγό το Σύνταγμα³²². Επομένως, η επίμαχη διάταξη πρέπει να εφαρμόζεται σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις και με βάση τα κριτήρια του Συντάγματος, στο οποίο κανόνας είναι η προστασία των δικαιωμάτων και εξαίρεση ο περιορισμός τους με τις αυστηρές προϋποθέσεις που τίθενται κάθε φορά και εν προκειμένω με αυτές των άρθρων 23 § 2 και 5 § 1 Σ, ήτοι τα «δικαιώματα των άλλων», το σεβασμό «του Συντάγματος και των χρηστών ηθών»³²³.

Σύμφωνα, αντίθετα, με τη δεύτερη, κατά τη γνώμη μας πειστικότερη, τάση της θεωρίας, η διάταξη του άρθρου 25 § 3 Σ είναι μια ιδιόρρυθμη *lex imperfecta* που δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι περιέχει κανόνα άμεσης δικαστικής ή διοικητικής εφαρμογής ούτε μπορεί να έχει νομοθετική ή άλλη απόδοση χωρίς τον κίνδυνο να γίνει δυνητική κάθε συνταγματική εγγύηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου³²⁴. Κατ' αποτέλεσμα, δεν είναι δυνατόν να πληρωθεί το περιεχόμενο της συνταγματικής αυτής διάταξης με την αναλογική εφαρμογή, πόσο μάλλον με την άμεση, του άρθρου ΑΚ 281, κι αυτό γιατί οι δύο διατάξεις αφορούν δύο εντελώς ανόμοιες περιπτώσεις και βρίσκονται σε λειτουργική αναντιστοιχία³²⁵. Η μεν διάταξη του ΑΚ 281 αποβλέπει στην προστασία ιδιωτικών, ιδίως περιουσιακών, συμφερόντων από την καταχρηστική άσκηση άλλων ιδιωτικών δικαιωμάτων, ώστε να προστατεύεται το πιο αδύναμο μέρος από την εκμετάλλευση του ισχυρότερου, ενώ, από την άλλη πλευρά, η διάταξη του άρθρου 25 § 3 Σ αποσκοπεί στην προστασία του εξ ορισμού ισχυρότερου μέρους, του Κράτους, από την άσκηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών³²⁶. Μοναδικό κριτήριο ερμηνείας, κατά την άποψη αυτή, της έννοιας της καταχρηστικότητας στην άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας, τόσο για τους εργαζομένους στο Δημόσιο όσο και για τους εργαζομένους στον ιδιωτικό τομέα, είναι αποκλειστικά το άρθρο 5 § 1 Σ³²⁷. Ο περιορισμός ενός συνταγματικού δικαιώματος, όπως το δικαίωμα της απεργίας, μπορεί να γίνει μόνο με την επίκληση κάποιου άλλου αντίρροπου συνταγματικού δικαιώματος και στη συγκεκριμένη περίπτωση με την επίκληση του δικαιώματος στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας

³²¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 767.

³²² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 767-768.

³²³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 768.

³²⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 120.

³²⁵ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 122.

³²⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 122, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 118, Τραυλό-Γζανετάτο, ό.π., σελ. 25-26.

³²⁷ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 120, Τραυλό-Γζανετάτο, ό.π., σελ. 27 επ..

(άρθρο 5 § 1 Σ)³²⁸. Απέναντι στο δικαίωμα της απεργίας των εργαζομένων βρίσκονται «τα δικαιώματα των άλλων» που μπορεί να είναι είτε το δικαίωμα ιδιοκτησίας του εργοδότη στα μέσα παραγωγής είτε τα δικαιώματα υγείας, παιδείας, πληροφόρησης, ελεύθερης κυκλοφορίας του κοινωνικού συνόλου³²⁹. Η στάθμιση των ως άνω αντίπαλων δικαιωμάτων αποτελεί έργο του δικαστή και γίνεται *in concreto*, δεν πρέπει, όμως, να λησμονείται αφενός ότι το δικαίωμα της απεργίας από όλη τη δομή και τεολογία του αποτελεί μια νομικά αναγνωρισμένη μορφή περιορισμού των δικαιωμάτων του εργοδότη πάνω στην επιχείρηση και τα μέσα παραγωγής και επομένως η αναγνώριση προτεραιότητας στα δικαιώματα αυτά του εργοδότη πρέπει να γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις³³⁰ και αφετέρου ότι πίσω από την τυπική ισονομία των συγκρουόμενων δικαιωμάτων που φαίνεται να καθιερώνει η ρύθμιση του άρθρου 5 § 1 Σ, κυριαρχεί η ουσιαστική (κοινωνικοοικονομική) ανισότητα σαν νομοτελειακή συνέπεια της ανταγωνιστικής αστικής κοινωνίας³³¹.

Κατά κρατούσα και πάγια νομολογία, πλέον, τα ελληνικά δικαστήρια συμβαδίζουν με την πρώτη από τις προεκτεθείσες τάσεις της θεωρίας. Έτσι, σύμφωνα με την ΕφΑθ 10599/1987³³², «η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, μολονότι κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα, έχει μια διάσταση ιδιωτικού δικαίου, αφού η άσκησή του είναι τοποθετημένη στο πλαίσιο των ιδιωτικών έννομων σχέσεων, σ' αυτή δε τη διάσταση βασίζεται η προσφυγή στο άρθρο 281 ΑΚ... Ειδικότερα η προσφυγή αυτή δεν θα πρέπει να αγνοεί τη φύση του δικαιώματος της απεργίας ως ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου αγωνιστικού διεκδικητικού μέσου και με αυτή την έννοια πρέπει να εξειδικεύονται τα κριτήρια του άρθρου 281 ΑΚ με γενική κατευθυντήρια οδηγία τη διάταξη του άρθρου 25 § 3 του Συντάγματος»³³³. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η πιο πρόσφατη ΑΠ 543/2013³³⁴, σύμφωνα με τη οποία «... Λαμβανομένου υπόψη δε, ότι το δικαίωμα της απεργίας έχει και διάσταση ιδιωτικού δικαίου, αφού η άσκησή του εντάσσεται στα πλαίσια εννόμων σχέσεων - συμβάσεων εργασίας του ιδιωτικού δικαίου, παρέχεται και η δικαστική προστασία από τις διατάξεις του άρθρου 281 ΑΚ, προκειμένου να οριοθετηθεί η άσκηση του δικαιώματος. Υπό την έννοια αυτή, πρέπει να εξειδικεύονται και τα κριτήρια εφαρμογής του άρθρου 281 ΑΚ, με γενική κατευθυντήρια οδηγία τις διατάξεις του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος, που έτσι, επενεργεί και στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών, σύμφωνα με την αρχή της άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας. Δηλαδή αν έχει ασκηθεί κατά τρόπο που προφανώς υπερβαίνει ένα τουλάχιστον από τα όρια φραγμούς που έχουν τεθεί στην άσκηση

³²⁸ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 120, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 28, Γιαννακούρου, Δικαίωμα απεργίας, διευθυντικό δικαίωμα και επιχειρηματική ελευθερία – Σχόλιο στην Α.Π. 857/2015, ΕΕργΔ 2016, σελ. 434.

³²⁹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 121.

³³⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 29.

³³¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 29, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 121.

³³² ΝοΒ 1990, σελ. 76.

³³³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 312.

³³⁴ ΔΕΝ 2014, σελ. 593.

όλων των δικαιωμάτων, όπως η καλή πίστη, τα χρηστά ήθη, τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Η προφανής υπέρβαση έστω και ενός από τα όρια αυτά καθιστά την απεργία καταχρηστική και συνεπώς παράνομη.». Ωστόσο, υπάρχουν και αποφάσεις οι οποίες προχωρούν ακόμη και σε ανεπιφύλακτη εφαρμογή της ρήτρας του άρθρου ΑΚ 281 με την παράθεσή της δίπλα στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 25 § 3. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, εν προκειμένω, είναι η ΜονΠρΘεσ 2417/2016³³⁵, σύμφωνα με την οποία «η άσκηση του δικαιώματος απεργίας δεν είναι ανέλεγκτη, αλλά υπόκειται στους περιορισμούς τόσο του άρθρ. 25 παρ. 3 του Συντάγματος όσο και του άρθρ. 281 ΑΚ. Έτσι, το δικαστήριο, εκτός από τη συνδρομή των προϋποθέσεων που ορίζει ο νόμος ότι πρέπει να τηρηθούν για τη νομότυπη άσκηση του δικαιώματος αυτού, ελέγχει και το εάν το ως άνω δικαίωμα έχει ασκηθεί κατά τρόπο που υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλει η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του δικαιώματος.».

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι τα ελληνικά δικαστήρια στην πλειοψηφία³³⁶ τους υιοθετούν την άποψη περί εφαρμογής του άρθρου ΑΚ 281 για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος είτε ενστερνιζόμενα την πιο επώδυνη για το τελευταίο τάση της άμεσης εφαρμογής της εν λόγω διάταξης, με την οποία εν ολίγοις το δικαίωμα της απεργίας υποβιβάζεται σε μια κατάσταση κοινού αστικού δικαίου³³⁷, είτε πάλι αποδεχόμενα την άποψη της προσαρμοσμένης στα συνταγματικά κριτήρια ερμηνείας και εφαρμογής της γενικής αυτής ρήτρας του αστικού κώδικα. Ακόμη, όμως και με τη δεύτερη αυτή πιο μετριοπαθή τάση της νομολογίας αλλά και της θεωρίας δεν παύει να γίνεται αποδεκτή η εφαρμογή της ΑΚ 281 για τον έλεγχο καταχρηστικής άσκησης και του απεργιακού δικαιώματος, με αποτέλεσμα εν τέλει να οδηγούμαστε στον έλεγχο ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος από μια αστικοδικαική ρήτρα, γεγονός που οδηγεί περαιτέρω σε μια πλήρη αντιστροφή της ιεραρχίας των κανόνων του ισχύοντος δικαίου³³⁸.

2. Περιπτώσεις νομολογιακής αξιολόγησης της απεργίας ως καταχρηστικής

Η ελληνική δικαιοσύνη, όπως είδαμε αμέσως προηγουμένως, εκτός από τη συνδρομή των προϋποθέσεων που ορίζει ο νόμος ότι πρέπει να τηρηθούν για τη νομότυπη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, ελέγχει και το εάν το ως άνω δικαίωμα έχει ασκηθεί κατά τρόπο που υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικοοικονομικός

³³⁵ Αρμ. 2016, σελ. 649.

³³⁶ Βλ. και ΜονΕφΑθ 5466/2013, ΕλλΔνη 2014, σελ. 125, ΕφΘεσ 2674/2013, ΠειρΝ 2015, σελ. 153, ΜονΠρΑθ 1022/2016, ΔΕΝ 2016, σελ. 739, ΜονΠρΘεσ 8492/2013, Αρμ. 2013, σελ. 1280, ΜονΠρΑθ 1666/2012, ΔΕΕ 2014, σελ. 416, ΜονΠρΡοδ 45/2012, ΝοΒ 2012, σελ. 905.

³³⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 113.

³³⁸ Βλ. αναλυτικότερα Δαβερώνα, ό.π., σελ. 119, Γιαννακούρου, Ο περιορισμός της επιχειρηματικής ελευθερίας ως απεργιακό αίτημα – Σκέψεις με αφορμή τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, ΕΕργΔ 2017, σελ. 187.

σκοπός του δικαιώματος. Σύμφωνα περαιτέρω με την κρατούσα αυτή νομολογία³³⁹, «κρίσιμα στοιχεία για τη διαπίστωση της υπέρβασης των ορίων αυτών, η οποία καθιστά και την απεργία καταχρηστική, είναι ιδίως η στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των απεργών και του εργοδότη, του μεγέθους των ζημιολόγων συνεπειών τις οποίες προκαλεί (η απεργία) στον εργοδότη και το κοινωνικό σύνολο, σε συνδυασμό με τη μορφή και τη διάρκειά της, ή τον επιλεγέντα χρόνο και την τακτική, η οποία ακολουθείται στη διενέργεια απεργιακών κινητοποιήσεων, την έκταση της προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων τρίτων και την προφανή ή μη δυσαναλογία μεταξύ της ζημίας της επιχείρησης και της αναμενόμενης ωφέλειας των απεργών».

i. Η επιλογή του χρόνου της απεργίας

Με βάση τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, η επιλογή του χρόνου της απεργίας καθώς και η μακρά διάρκειά της μπορούν να την καταστήσουν καταχρηστική και συνεπώς παράνομη³⁴⁰.

Καταχρηστική, έτσι, κρίνεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων η απεργία όταν πραγματοποιείται σε περίοδο αποφασιστικής σημασίας για τη ζωή ή τη λειτουργία της επιχείρησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εν προκειμένω είναι η ΕφΑθ 5687/2004³⁴¹, η οποία αντιμετώπισε το ζήτημα της νομιμότητας της απεργίας των ξενοδοχοϋπαλλήλων σε Αθήνα και Πειραιά δύο περίπου μήνες πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας με αίτημα την υπογραφή τοπικής ομοιοεπαγγελματικής συλλογικής σύμβασης εργασίας και εν τέλει κατέληξε στην κρίση ότι το απεργιακό δικαίωμα των εν λόγω υπαλλήλων ασκήθηκε ακαίρως και άρα καταχρηστικά³⁴². Σύμφωνα με το διατακτικό της συγκεκριμένης απόφασης³⁴³ «... η επιλογή του χρόνου της εν λόγω απεργίας προς ικανοποίηση των άνω αιτημάτων είναι άκαιρη και καταχρηστική. Και τούτο, λόγω του ότι κηρύχτηκε μόλις 57 ημέρες πριν την έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων, τους οποίους είναι βέβαιο ότι θα πλήξει, αλλά και σε περίοδο έντονης τουριστικής κίνησης η οποία παρατηρείται κατά την περίοδο αυτή, με αποτέλεσμα να υποστεί τις συνέπειες αυτής πρωτίστως το κοινωνικό σύνολο, αφού από την επιτυχή έκβαση των Ολυμπιακών Αγώνων η Ελλάδα αναμένει να επωφεληθεί οικονομικά και κυρίως με τη διεθνή προβολή της, ενόψει μάλιστα και της επιβαρυνμένης οικονομίας της χώρας από την κατασκευή των Ολυμπιακών έργων, η οποία προς ανόρθωση απαιτεί θυσίες εκ μέρους όλων των Ελλήνων... Τα αιτήματα αυτά με βάση τα οποία κηρύχτηκε η επίμαχη απεργία κατά την

³³⁹ ΑΠ 857/2015, ΕΕργΔ 2016, σελ. 436, ΑΠ 543/2013, ΔΕΝ 2014, σελ. 593, ΜονΠρΘεσ 2417/2016, Αρμ. 2016, σελ. 649, ΜονΠρΘεσ 3184/2015, ΕΕργΔ 2015, σελ. 499, ΜονΠρΘεσ 8492/2013, Αρμ. 2013, σελ. 1280.

³⁴⁰ Βλ. αναλυτικότερα Δαβερώνη, ό.π., σελ. 136 επ., Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 152 επ..

³⁴¹ ΔΕΕ 3/2005, σελ. 334.

³⁴² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 769.

³⁴³ Βλ. αναλυτικότερα Δαβερώνη, ό.π., σελ. 137.

παρούσα περίοδο είναι δυνατό να επιφέρουν τεράστια ζημία σε όλες τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις της Αττικής και να προκαλέσουν την οικονομική κατάρρευση σε πολλές από αυτές, λαμβανομένης υπόψη και της κατά τα τελευταία τρία έτη μειωμένης τουριστικής κινήσεως στη χώρα μας, η οποία έπληξε τα ξενοδοχεία όλης της χώρας...».

Με την επίμαχη απόφαση αυτό που συμβαίνει είναι ότι ουσιαστικά αναιρείται αποκάλυπτα το δικαίωμα της συνδικαλιστικής οργάνωσης να επιλέγει ως χρόνο έναρξης και διεξαγωγής της απεργίας το χρόνο που αυτή κρίνει πιο κατάλληλο για την αποτελεσματικότερη διεκδίκηση και ικανοποίηση των αιτημάτων της³⁴⁴. Τόσο η ελευθερία επιλογής αγωνιστικών μέσων και του χρόνου διεξαγωγής της απεργιακής κινητοποίησης όσο και το είδος και το δικαιολογημένο των αιτημάτων της απεργίας υποτιμούνται ευθέως από το δικαστήριο, το οποίο επικαλείται αόριστα πολιτικοοικονομικές και κοινωνικές εκτιμήσεις σχετικά με την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και την πτώση της τουριστικής κίνησης της χώρας καθώς και τον κίνδυνο της οικονομικής κατάρρευσης των επιχειρήσεων ως επιχειρήματα υπέρ της καταχρηστικής άσκησης της συγκεκριμένης απεργίας, χωρίς να κάνει κανέναν απολύτως συσχετισμό με τα αιτήματα των εργαζομένων και τα δικά τους διακυβευόμενα συμφέροντα, ενώ σε άλλο σημείο της απόφασης αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι τα αιτήματα αυτά «θα μπορούσαν να τα διεκδικήσουν με το έσχατο μέσο της απεργίας πολύ νωρίτερα», διατύπωση που εμφανίζει το δικαστήριο να υποκαθιστά στην πράξη την αληθινή βούληση της ανεξάρτητης και αυτόνομης συνδικαλιστικής οργάνωσης, υποδεικνύοντας το ίδιο τον κατάλληλο χρόνο για τη διεξαγωγή της απεργίας³⁴⁵.

Αντίθετα, η ΜονΠρΑθ 976/2004³⁴⁶ έκρινε, ορθώς, νόμιμη την απεργία των εργαζομένων στα τουριστικά λεωφορεία Αττικής κατά τον Μάιο του 2004 με αιτήματα οικονομικά και θεσμικά, τονίζοντας ιδιαίτερα το γεγονός ότι «η επιλογή του χρόνου για την κήρυξη της απεργίας ανήκει στην αποκλειστική εξουσία της συνδικαλιστικής οργάνωσης η οποία δικαιούται να επιλέξει τον πιο κατάλληλο κατά την κρίση της, που θα εξασφαλίζει τις περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας. Συνεπώς, η επιλογή του χρόνου εκείνου που ο εργοδότης έχει τη μεγαλύτερη ανάγκη παροχής της εργασίας δεν καθιστά την απεργία καταχρηστική...»³⁴⁷.

Επίσης, καταχρηστική θεωρείται η απεργία και όταν, λόγω του χρόνου πραγματοποίησής της, δημιουργείται κοινωνική αναστάτωση. Ενδεικτική, εν προκειμένω, είναι η ΜονΠρΑθ 2971/2009³⁴⁸. Το εν λόγω δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί απεργιακής κινητοποίησης εργαζομένων σε Δήμο στο τμήμα οδοκαθαρισμού και εν τέλει έκρινε την απεργία καταχρηστική

³⁴⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 137.

³⁴⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 769, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 137-138.

³⁴⁶ ΕΕργΔ 2005, σελ. 398.

³⁴⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 769-770, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 139.

³⁴⁸ Βλ. αναλυτικότερα Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 155.

για τους λόγους ότι διαρκούσε ήδη για επτά συνεχείς ημέρες, με αποτέλεσμα να έχουν συσσωρευτεί τόνοι σκουπιδιών, σε μια εποχή που οι εποχικές γρίπες και ο ιός H1N1 βρίσκονταν σε έξαρση, επέκειτο συλλαλητήριο με προφανή κίνδυνο τα σκουπίδια που βρίσκονταν στους δρόμους να αποτελέσουν πρώτη ύλη για την πρόκληση πυρκαγιών και τέλος πλησίαζε η εορταστική περίοδος των Χριστουγέννων με συνέπεια να δημιουργείται αισθητική υποβάθμιση της εικόνας της πόλης και να προκαλείται κίνδυνος μείωσης της αγοραστικής κίνησης στο κέντρο της.

Πέρα από την κριτική που ασκήθηκε στην ΕφΑθ 5687/2004, η οποία ασχολήθηκε με τη νομιμότητα της απεργίας των ξενοδοχοϋπαλλήλων στην περιφέρεια Αττικής λίγο πριν την έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων, και η οποία ισχύει και για την αμέσως προηγούμενη απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου, εν προκειμένω πρέπει να προσθέσουμε ακόμη ότι ούτε η διάρκεια της απεργίας θα έπρεπε να αποτελεί κριτήριο για την κήρυξή της ως καταχρηστικής, κι αυτό διότι κατά κανόνα η παράταση ενός εργασιακού αγώνα για μεγάλο χρονικό διάστημα οφείλεται στην αδιαλλαξία του εργοδότη να ικανοποιήσει τα αιτήματα της απεργίας³⁴⁹. Η αντίθετη άποψη, με βάση την οποία από την αρχή της καλής πίστης συνάγεται ότι ο εργασιακός αγώνας πρέπει να τερματίζεται μέσα σε εύλογο χρόνο για χάρη της διαφύλαξης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της χώρας, εξαρτά ουσιαστικά την έκβαση της απεργίας από την οικονομική δύναμη του εκάστοτε εργοδότη και οδηγεί στο εξής παράδοξο, να επιτυγχάνουν οι απεργιακές κινητοποιήσεις που στρέφονται κατά των οικονομικά ανίσχυρων εργοδοτών και να αποτυγχάνουν αυτές που στρέφονται κατά των οικονομικά ισχυρών, γιατί οι τελευταίοι είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν μεγάλης διάρκειας εργασιακούς αγώνες, οι οποίοι κινδυνεύουν, όμως, να κριθούν καταχρηστικοί³⁵⁰.

ii. Τα αιτήματα και ο δέκτης της απεργίας: ειδικότερα τα ζητήματα της πολιτικής απεργίας και της απεργίας κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής

• Η Πολιτική απεργία

Πολιτική είναι η απεργία που έχει πολιτικούς σκοπούς ή πολιτικά κίνητρα, τα αιτήματά της σχετίζονται με την πολιτική εξέλιξη ή τους πολιτικούς ανταγωνισμούς και απευθύνονται στο κράτος, το οποίο είναι το μόνο σε θέση να τα ικανοποιήσει ως φορέας της πολιτικής, εκτελεστικής, νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας³⁵¹. Από τον παραπάνω ορισμό καθίσταται φανερό ότι για τη διάκριση της πολιτικής από τη εργασιακή – μη πολιτική απεργία προτείνονται

³⁴⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 158, Καζάκο, ό.π., σελ. 770.

³⁵⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 158.

³⁵¹ Βλ. Ντάσιο, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο τ.Β/II Απεργία, 1984, σελ. 810.

ως κριτήρια τα αιτήματα που διεκδικεί η απεργία, τα κίνητρά της και ο αποδέκτης των αιτημάτων³⁵². Από αυτά ασφαλέστερο κριτήριο αποτελεί ο αποδέκτης των αιτημάτων που πρέπει να είναι το κράτος σε οποιαδήποτε από τις λειτουργίες του (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική)³⁵³. Σύμφωνα με τα παραπάνω, δεν είναι πολιτική η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους – εργοδότη, αλλά εκείνη που στρέφεται κατά του κράτους και διεκδικεί αιτήματα που ανήκουν στην αποκλειστική ρυθμιστική εξουσία του³⁵⁴.

Η πολιτική απεργία έχει επικρατήσει να διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, την πολιτική απεργία με ευρεία έννοια και την πολιτική απεργία με στενή έννοια³⁵⁵. Με την ευρεία έννοια πολιτική απεργία νοείται η απεργία εκείνη της οποίας τα αιτήματα έχουν αποδέκτη το κράτος, αφορούν όμως τη διασφάλιση ή προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων³⁵⁶. Με τη στενή έννοια πολιτική απεργία, από την άλλη, θεωρείται αυτή που έχει καθαρά πολιτικούς σκοπούς, όπως για παράδειγμα είναι αυτή που στρέφεται ενάντια στην εσωτερική ή εξωτερική ή δημοσιονομική πολιτική της Κυβέρνησης ή επιδιώκει την κοινωνικοποίηση ή εθνικοποίηση των επιχειρήσεων³⁵⁷. Συναφής είναι και η διάκριση μεταξύ πολιτικής και μεικτής εργασιακής – πολιτικής απεργίας. Αντιστοίχως, σύμφωνα με την τελευταία αυτή διάκριση, πολιτική είναι η απεργία που έχει αιτήματα καθαρά πολιτικά που σχετίζονται με την πολιτική και τους πολιτικούς ανταγωνισμούς, ενώ μεικτή εργασιακή – πολιτική απεργία είναι αυτή με την οποία διεκδικούνται και αιτήματα οικονομικά και εργασιακά, που μπορεί να συνυπάρχουν και με άλλα πολιτικά, τα οποία μόνο το κράτος είναι σε θέση να ικανοποιήσει³⁵⁸. Η τελευταία είναι, δηλαδή, εργασιακή κατά τα αιτήματα και πολιτική κατά τον αποδέκτη³⁵⁹. Παραδείγματα μεικτών εργασιακών – πολιτικών απεργιών αποτελούν οι απεργιακές κινητοποιήσεις κατά της ασκούμενης, από την εκάστοτε κυβέρνηση, οικονομικής και εισοδηματικής πολιτικής, κατά της φορολογικής πολιτικής, κατά της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και των αντιμεταρρυθμίσεων της κοινωνικής ασφάλισης³⁶⁰.

Λογικά επόμενο ζήτημα προς εξέταση είναι να δούμε πώς οι δύο ως άνω μορφές πολιτικής απεργίας αντιμετωπίζονται από τη θεωρία του εργατικού δικαίου και συνακόλουθα από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Καταρχάς, η απεργία που επιδιώκει καθαρά πολιτικούς σκοπούς, ξένους προς τους σκοπούς του άρθρου 23 § 2 Σ και του άρθρου 19 § 1 ν.

³⁵² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 663, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 147.

³⁵³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 147, Λεβέντη, ό.π., σελ. 663-664.

³⁵⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 664, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 147.

³⁵⁵ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 811, Τραυλό-Τζανετάτο, Πολιτική απεργία και Δημοκρατική Αρχή, ΕΕργΔ 1976, σελ. 463 επ..

³⁵⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 147.

³⁵⁷ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 812.

³⁵⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 664, Καρακατσάνη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 1992, § 461, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 148.

³⁵⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 148.

³⁶⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 732.

1264/1982, θεωρείται, σύμφωνα με την κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη, παράνομη³⁶¹. Κατ' εξαίρεση, είναι νόμιμη η αμιγώς πολιτική απεργία όταν αποβλέπει στην αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας σε περίπτωση στρατιωτικού πραξικοπήματος και χρησιμοποιείται ως μορφή αντίστασης κατά οποιουδήποτε επιχειρεί τη βίαιη κατάλυση του Συντάγματος (άρθρο 120 § 4 Σ)³⁶².

Αντίθετα, ως προς τη μεικτή εργασιακή – πολιτική απεργία, οι απόψεις σε επίπεδο θεωρίας αλλά και νομολογίας δίστανται. Σύμφωνα με μία υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη, η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους και διεκδικεί αιτήματα που αναφέρονται μεν στα οικονομικά, εργασιακά, συνδικαλιστικά, ασφαλιστικά συμφέροντα των εργαζομένων, η ικανοποίησή τους όμως είναι δυνατή μόνο με τη θέσπιση, ανάκληση ή τροποποίηση κανόνων δικαίου, είναι νόμιμη μόνο όταν έχει το χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας³⁶³. Ως απεργία διαμαρτυρίας, λοιπόν, η μεικτή πολιτική – εργασιακή απεργία πρέπει να είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας και να έχει σκοπό απλώς να δημιουργήσει υπέρ των απεργών θετικό κλίμα στην κοινή γνώμη, καθώς και να ασκήσει κάποια πίεση επίσης υπέρ των απεργών στα αρμόδια νομοθετικά όργανα του κράτους³⁶⁴. Κατ' αποτέλεσμα, η ως άνω μορφή απεργίας καθίσταται παράνομη όταν μετατρέπεται σε κοινή διεκδικητική απεργία, δηλαδή σε απεργία που έχει σκοπό να κάμψει τη νομοθετική ή την εκτελεστική εξουσία και γι' αυτόν το λόγο παρατείνεται και χρονικά μέχρι τα αρμόδια πολιτειακά όργανα να υποκύψουν και να αποδεχθούν τα αιτήματα των απεργών³⁶⁵, ενώ προς ενίσχυση της θεώρησης αυτής προτείνονται και επιχειρήματα συνταγματικής τάξης και αφόρμησης, τα οποία εστιάζουν την προσοχή τους στη νόθευση των συνταγματικών θεσμών και ιδίως της λαϊκής κυριαρχίας (άρθρο 1 § 3 Σ) και του δικαιώματος των βουλευτών για κατά συνείδηση γνώμη και ψήφο (άρθρο 60 Σ)³⁶⁶.

Σύμφωνα, ωστόσο, με την κρατούσα στη θεωρία άποψη³⁶⁷, η μεικτή πολιτική – εργασιακή απεργία είναι νόμιμη. Το γεγονός ότι στο είδος αυτό της πολιτικής απεργίας η άμεση πίεση ασκείται στον εργοδότη, ενώ αποδέκτης των αιτημάτων είναι το κράτος και μόνο αυτό μπορεί να τα ικανοποιήσει, δεν αναιρεί τη νομιμότητά της³⁶⁸, κι αυτό διότι από το Σύνταγμα δεν προκύπτει κάποιος περιορισμός ως προς τον αποδέκτη των απεργιακών αιτημάτων³⁶⁹. Γιατί,

³⁶¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 664, Καζάκο, ό.π., σελ. 724, Μπακόπουλο, Απεργία πολιτική, απεργία εργασιακή – πολιτική, απεργία διαμαρτυρίας, σε: Συμβολές στο Εργατικό Δίκαιο, 2017, σελ. 459, ΑΠ 68/67, ΔΕΝ 1967, σελ. 274, ΜονΠρΑθ 3706/1991, ΔΕΝ 1991, σελ. 1234.

³⁶² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 664, Καζάκο, ό.π., σελ. 724.

³⁶³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 664-665.

³⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 665.

³⁶⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 665.

³⁶⁶ Βλ. αναλυτικότερα για τα συνταγματικής τάξης επιχειρήματα κατά της πολιτικής απεργίας ανάλυση Καζάκου, ό.π., σελ. 726.

³⁶⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724, Ντάσιο, ό.π., σελ. 812 επ., Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 465-468, Δαβερώνια, ό.π., σελ. 149, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 27.

³⁶⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724.

³⁶⁹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 27.

όπως, επισημαίνεται εύστοχα, η απεργία επιβλήθηκε ως αντίδραση για μια συγκεκριμένη κατάσταση των εργαζομένων και ως μέσο για τη βελτίωσή της και όχι ως αντίδραση σε συγκεκριμένα πρόσωπα³⁷⁰. Κατά συνέπεια, συστατικό της στοιχείο δεν είναι το παθητικό υποκείμενο αλλά μόνο οι δικαιούχοι άσκησης της³⁷¹. Επιπλέον, η διάσπαση του υποκειμένου το οποίο υφίσταται την απεργιακή πίεση από το υποκείμενο που είναι ο αποδέκτης των αιτημάτων της απεργιακής κινητοποίησης δεν είναι ξένη στο ελληνικό νομικό σύστημα. Αντιθέτως, υφίσταται και στην απεργία αλληλεγγύης (άρθρο 19 § 1 εδ. α' ν. 1264/1982), στην οποία την απεργιακή πίεση δέχεται ο εργοδότης των αλληλέγγυων απεργών ενώ αποδέκτης των αιτημάτων είναι άλλος εργοδότης³⁷². Έπειτα, στο μέτρο που η απεργία κατοχυρώνεται ως μέσο για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών, ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων, η μεικτή πολιτική – εργασιακή απεργία πρέπει να θεωρείται νόμιμη και για το λόγο ότι φυσικός αποδέκτης τουλάχιστον των συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών αιτημάτων, ως προς τη θεσμική τους διάπλαση, είναι το κράτος³⁷³. Αλλά το ίδιο συμβαίνει και με τα οικονομικά και εργασιακά αιτήματα εφόσον υπάρχει κρατική παρέμβαση, όπως για παράδειγμα με τη φορολόγηση εισοδήματος με άμεσους, έμμεσους και έκτακτους φόρους, όπου και εκεί φυσικός αποδέκτης των εν λόγω αιτημάτων είναι και πάλι το κράτος³⁷⁴. Τέλος, η ταύτιση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας μόνο με την πραγμάτωση του εκλογικού δικαιώματος του πολίτη, που όπως είδαμε επιχειρεί η πιο πάνω αντίθετη άποψη, καθώς και η ουσιαστική εκχώρηση όλων των εξουσιών της στα αντιπροσωπευτικά της όργανα για όλο το διάστημα που ισχύει η λαϊκή εντολή, εκφράζει το πνεύμα μιας ξεπερασμένης και φορμαλιστικής αντιπροσωπευτικής αρχής³⁷⁵. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας στην αληθινή της διάσταση, αντίθετα, παίρνει τη μορφή μιας υπεύθυνης, ευσυνείδητης, κριτικής, ενεργού, συμμετοχικής, κοινωνικοδιαπλαστικής διαδικασίας του πολίτη σαν ατόμου και σαν μέλους του ευρύτερου κοινωνικού σχηματισμού³⁷⁶ και δεν εξαντλείται με μόνη την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Με άλλα λόγια, η Δημοκρατία έχει ισχυρά θεμέλια μόνο όταν ο λαός συμμετέχει, παρεμβαίνει και ακούγεται, με αποτέλεσμα, σε εκείνες τις περιπτώσεις που ο διάλογος παρακάμπτεται ή οδηγεί σε αδιέξοδο, ο εργαζόμενος λαός να μην έχει άλλο τρόπο να κάνει κριτική, να αποδοκιμάσει και να απαιτήσει από την κυβέρνησή του, πάρα μόνο την απεργία³⁷⁷³⁷⁸.

³⁷⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724, ΜονΠρΑθ 920/1983, ΕΕργΔ 1983, σελ. 232 επ..

³⁷¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724.

³⁷² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724.

³⁷³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724.

³⁷⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 724-725.

³⁷⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 465.

³⁷⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 466.

³⁷⁷ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 28.

Υπέρ της νομιμότητας της μεικτής πολιτικής – εργασιακής απεργίας τασσόταν και η κρατούσα στη νομολογία τάση. Άξια αναφοράς είναι εν προκειμένω η ΑΠ 68/1967³⁷⁹, το σκεπτικό της οποίας υιοθέτησαν και πολλές μεταγενέστερες αποφάσεις³⁸⁰, σύμφωνα με την οποία παράνομη είναι μόνο η πολιτική απεργία που έχει καθαρά πολιτικό σκοπό, άσχετο με οποιοδήποτε επαγγελματικό συμφέρον³⁸¹. Εξίσου σημαντικές είναι και οι μεταγενέστερες ΜονΠρΑθ 920/1983³⁸² καθώς και η ΠρΛαμίας 60/1986³⁸³, οι οποίες ακολουθώντας το μονοπάτι που χάραξε η ΑΠ 68/1967 έκριναν η μεν πρώτη ότι η άσκηση του απεργιακού δικαιώματος είναι νόμιμη και όταν τα προβαλλόμενα αιτήματα μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από το κράτος, διότι το δικαίωμα της απεργίας κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα όχι ως αντίδραση έναντι συγκεκριμένων προσώπων αλλά ως αντίδραση για μία συγκεκριμένη κατάσταση των μισθωτών και ως μέσο για τη βελτίωσή της³⁸⁴, η δε δεύτερη προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω δέχτηκε ότι *in abstracto* νόμιμο μέσο δράσης των συνδικαλιστικών οργάνωσης είναι και η πολιτική απεργία ακόμη και με τη στενή της έννοια, όταν δηλαδή μ' αυτήν οι εργαζόμενοι εκδηλώνουν προς την πολιτική εξουσία την έντονη διαμαρτυρία τους για κάποια πολιτική πράξη ή παράλειψη ή όταν επιζητούν τον εξαναγκασμό της τελευταίας σε συγκεκριμένη συμπεριφορά, «καθώς η συμμετοχή του πολίτη στις κοινωνικοδιαπλαστικές διαδικασίες δεν εξαντλείται στην ψηφοφορία για την ανάδειξη των αντιπροσώπων του στο Κοινοβούλιο και το σχηματισμό της νόμιμης κυβέρνησης, παρά ουσιώνεται καθημερινά μέσα στο κοινωνικό και διαρκώς εξελισσόμενο status με την ελεγκτική και κριτική του παρούσα»³⁸⁵.

Η πρόσφατη νομολογία, ωστόσο, έχει αρχίσει να απομακρύνεται από τις μέχρι τώρα θέσεις της, με αποτέλεσμα να δημοσιεύονται όλο και περισσότερες αποφάσεις οι οποίες τάσσονται υπέρ του παράνομου χαρακτήρα των επίμαχων απεργιακών κινητοποιήσεων. Έτσι, με την ΜονΠρΑθ 2971/2009³⁸⁶ το δικαστήριο έκρινε ότι η απεργία των εργαζομένων με αίτημα την τακτοποίηση των συμβασιούχων που καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες διαφόρων υπηρεσιών στον ενάγοντα Δήμο, ενόψει κατάθεσης σχεδίου νόμου περί αναμόρφωσης του

³⁷⁸ Ζητήματα τίθενται με την απεργία που στρέφεται εναντίον οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, ενόψει της κατοχυρωμένης από το Σύνταγμα δικαστικής ανεξαρτησίας (άρθρο 87 § 1, 2 Σ). Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι, εφόσον εκκρεμούν σε δικαστήριο υποθέσεις με γενικότερη σημασία για τα οικονομικά, εργασιακά, συνδικαλιστικά και ασφαλιστικά συμφέροντα των εργαζομένων, μιας μικρής διάρκειας απεργία που αποβλέπει στο να γνωστοποιήσει με δυναμικό τρόπο τα ιδιαίτερα συμφέροντα των απεργών δεν θα έπρεπε να χαρακτηριστεί παράνομη, αφού δεν θα είναι αντικειμενικά σε θέση να ασκήσει ουσιώδη πίεση. Βλ. αναλυτικότερα Καζάκο, ό.π., σελ. 725. Αντίθετος, ο Λεβέντης, ό.π., σελ. 665.

³⁷⁹ ΕΕργΔ 1967, σελ. 425 επ..

³⁸⁰ ΕφΑθ 5817/85, ΔΕΝ 1985, σελ. 899, ΜονΠρΑθ 1950/1983, ΔΕΝ 1983, σελ. 712, ΜονΠρΑθ 920/1983, ΔΕΝ 1983, σελ. 343, ΕφΠειρ 1140/1981, ΕΕργΔ 1981, σελ. 568.

³⁸¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 725, Δαβερώνη, ό.π., σελ. 148.

³⁸² ΕΕργΔ 1983, σελ. 232 επ..

³⁸³ ΕΕργΔ 45, σελ. 770.

³⁸⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 734.

³⁸⁵ Βλ. ΠρΛαμίας 60/1986, ΕΕργΔ 45, σελ. 770, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 30.

³⁸⁶ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 31.

συστήματος προσλήψεων και καθολικής υπαγωγής των εργαζομένων στον πλήρη έλεγχο του ΑΣΕΠ, είναι καταχρηστική και συνεπώς παράνομη, καθώς ο ενάγων Δήμος είναι αναρμόδιος να αντιμετωπίσει και να ικανοποιήσει τα αιτήματα των εναγόμενων σωματείων, διότι αυτά με τη σειρά τους ανήκουν στην αποκλειστική ρυθμιστική αρμοδιότητα της Κυβέρνησης³⁸⁷. Αντίστοιχα, και η ΜονΠρΑθ 2796/2010³⁸⁸ έκρινε ομοίως παράνομη την απεργιακή κινητοποίηση εργαζομένων με τη μορφή των στάσεων εργασίας και αίτημα την υπεράσπιση των βασικών και θεμελιωδών εργασιακών και οικονομικών δικαιωμάτων, τα οποία αμφισβητούνται, ανατρέπονται και υπονομεύονται από τις πολιτικές της Κυβέρνησης και οδηγούν σε εργασιακή εξαθλίωση, διότι πρόκειται για απεργία που στρέφεται κατά των κυβερνητικών επιλογών και των νομοθετικών ρυθμίσεων μετά το Μνημόνιο Συνεννόησης³⁸⁹. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ΜονΠρΑθ 1262/2011³⁹⁰, η οποία έκρινε ότι η απεργία πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων με βαρύνον αίτημα τη μη μεταβολή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και την αποτροπή της αποκρατικοποίησης της ενάγουσας εργοδότης εταιρείας είναι παράνομη, καθώς ουσιαστικός αποδέκτης του αιτήματος αυτού είναι το κράτος. Σύμφωνα με το δικαστήριο, πρόκειται για μεικτή πολιτική – εργασιακή απεργία, η οποία δεν έχει περιορισμένη χρονική διάρκεια αφού παρατείνεται χρονικά με επαναλαμβανόμενες 48ωρες κινητοποιήσεις, με αποτέλεσμα να έχει μεταβληθεί σε διεκδικητική απεργία με αποκλειστικό σκοπό να κάμψει τα σχέδια της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας ώστε να μην τροποποιηθεί το υφιστάμενο νομοθετικό καθεστώς που διέπει την ενάγουσα, και γι' αυτό το λόγο θεωρείται παράνομη³⁹¹. Στο ίδιο ακριβώς πνεύμα και η πιο πρόσφατη ΜονΠρΑθ 2315/2014³⁹² έκρινε ότι είναι καταχρηστικό το αίτημα, και κατ' επέκταση και η απεργία, για τη διαφύλαξη του κοινωνικού χαρακτήρα της ηλεκτρικής ενέργειας και του δημόσιου χαρακτήρα της ΔΕΗ, διότι δεν εξαρτάται η ικανοποίησή του από την εν λόγω ενάγουσα εργοδότης εταιρεία αλλά από το κράτος³⁹³. Συγχρόνως, η ΜονΠρΑθ 2539/2013³⁹⁴ έκρινε ομοίως παράνομη την απεργιακή κινητοποίηση του σωματίου ηλεκτροδηγών και λοιπών εργαζομένων κίνησης καθώς και της ένωσης εργαζομένων ΗΣΑΠ κατά της εργοδότης εταιρείας ΣΤΑ.ΣΥ εξαιτίας των αιτημάτων της, καθώς η ικανοποίηση αυτών ανήκε, σύμφωνα με τη δικαστική κρίση, στην αρμοδιότητα της πολιτείας και αφορούσε σκοπούς που δεν συνάδουν με τη διάταξη του άρθρου 23 § 2 Σ και του άρθρου 19 § 1 ν. 1264/1982³⁹⁵. Τέλος, και η ΜονΠρΑθ 2395/2014³⁹⁶, η οποία είχε ενώπιόν της αγωγή του

³⁸⁷ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 31.

³⁸⁸ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 31-32.

³⁸⁹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 31-32.

³⁹⁰ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 32.

³⁹¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 32.

³⁹² Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 33.

³⁹³ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 33.

³⁹⁴ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 33.

³⁹⁵ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 33.

Ελληνικού Δημοσίου κατά απεργίας που κήρυξε η ΑΔΕΔΥ αντιδρώντας στις εισαγόμενες με τις διατάξεις του ν. 4250/2014 ρυθμίσεις που επιχείρησε να εφαρμόσει το Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης αναφορικά με την αξιολόγηση των δημοσίων υπαλλήλων και συγκεκριμένα με την κατανομή ποσοστών ανά οργανική μονάδα αλλά και με τις συνδεόμενες με την συνολική διαδικασία απολύσεις Δημοσίων Υπαλλήλων, αν και τελικώς έκρινε την απεργία παράνομη λόγω κήρυξής της από αναρμόδιο όργανο, ωστόσο στο σκεπτικό της αναφέρει ότι «ο νομικός χαρακτήρας μιας συμπεριφοράς ως απεργίας, άρα και η γένεση του οικείου δικαιώματος, εξαρτάται όχι μόνο από το αντικειμενικό γεγονός της ομαδικής παύσεως της εργασίας, αλλά και από τον επιδιωκόμενο σκοπό, ο οποίος πρέπει να συνίσταται μόνο στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων. Έτσι αποκλείεται προεχόντως η λεγόμενη πολιτική απεργία, δηλαδή εκείνη που στρέφεται όχι κατά του Κράτους ως εργοδότη αλλά κατά των φορέων των συνταγμένων πολιτειακών λειτουργιών (νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής) και έχει ως κύριο σκοπό, εμφανή ή υποκρυπτόμενο, τον εξαναγκασμό τους σε πράξη ή παράλειψη που μπορεί να συνίσταται είτε στη μεταβολή κάποιου φορέως της πολιτικής εξουσίας, είτε στην επιβολή ή την αποτροπή ορισμένου πολιτικού ή πολιτικοοικονομικού προσανατολισμού των κυβερνώντων.».

- **Απεργία κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής**

Σύμφωνα με μία υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη, η απεργία είναι καταχρηστική και όταν διεκδικεί αιτήματα η ρύθμιση των οποίων ανήκει στο διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, εφόσον η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος δεν υπερβαίνει τα όρια του άρθρου ΑΚ 281³⁹⁷. Όσο, λοιπόν, η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος δεν υπερβαίνει προφανώς τα όρια του άρθρου ΑΚ 281, δεν μπορεί να αποτελέσει νόμιμο αίτημα απεργίας ο περιορισμός των εξουσιών που απορρέουν από αυτό³⁹⁸. Η άποψη συνεχίζει ερμηνεύοντας τη διάταξη του άρθρου 2 αρ. 4 ν. 1876/1990, σύμφωνα με την οποία «η συλλογική σύμβαση μπορεί να ρυθμίζει ... ζητήματα σχετικά με την άσκηση της επιχειρηματικής πολιτικής στο μέτρο που αυτή επηρεάζει άμεσα τις εργασιακές σχέσεις», ως εξής: «Περιεχόμενο της ρυθμίσεως μιας συλλογικής σύμβασης δεν είναι η επιχειρηματική πολιτική του εργοδότη καθ' εαυτή αλλά οι άμεσες συνέπειες που προκαλεί η επιχειρηματική πολιτική στις εργασιακές σχέσεις, δηλαδή αντικείμενο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας είναι τελικά όροι εργασίας. Συνεπώς, μόνο οι άμεσες επιπτώσεις που προκαλεί η επιχειρηματική πολιτική επί των σχέσεων εργασίας αποτελούν και

³⁹⁶ ΔΕΕ 2014, σελ. 1081.

³⁹⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 777, Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, σελ. 137 επ..

³⁹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 778, του ιδίου, Εισαγωγή εκ περιτροπής εργασίας με απόφαση του εργοδότη και απεργία με αίτημα την ανάκλησή της (Γνωμοδότηση), ΕΕργΔ 2011, σελ. 638.

νόμιμο αίτημα απεργίας»³⁹⁹. Ακόμη και τότε, όμως, όταν δηλαδή ο εργασιακός αγώνας επιδιώκει να αντιμετωπίσει άμεσες επιπτώσεις της επιχειρηματικής πολιτικής, όπως για παράδειγμα η ανάκληση απολύσεων που έλαβαν χώρα για σοβαρούς οικονομοτεχνικούς λόγους, η απεργία ενδέχεται να μην είναι νόμιμη εφόσον εξαναγκάζει τον εργοδότη να εφαρμόσει επιχειρηματική πολιτική χαραγμένη και διαμορφωμένη από τρίτο⁴⁰⁰.

Στην ως άνω άποψη αντιπαράκειται η πλειοψηφία της θεωρίας του εργατικού δικαίου, η οποία τάσσεται υπέρ της νομιμότητας των αιτημάτων της απεργίας που στρέφονται εναντίον εργοδοτικών επιχειρηματικών αποφάσεων⁴⁰¹. Η εν λόγω θέση, η οποία και μας βρίσκει σύμφωνους, προκειμένου να στηρίξει τη νομιμότητα του εργασιακού αγώνα, προτάσσει τα ακόλουθα επιχειρήματα.

Πρώτον, η επιχειρηματική ελευθερία της εργοδοτικής πλευράς δεν αντιμετωπίζεται ως άβατο από το νομικό μας σύστημα, αλλά αντίθετα πολλαπλοί περιορισμοί, όπως είναι για παράδειγμα αυτοί της εργοδοτικής καταγγελίας, επιβάλλονται σ' αυτή, απορρέοντες από νομοθετικές διατάξεις ή και κανονισμούς εργασίας⁴⁰². Το επιχείρημα αυτό ενισχύεται και από το ίδιο το άρθρο 2 αρ. 4 ν. 1876/1990, το οποίο ορθά ερμηνευόμενο δείχνει προς την κατεύθυνση του περιορισμού της επιχειρηματικής πολιτικής με την υποβολή της σε συμβατικές δεσμεύσεις⁴⁰³.

Δεύτερον, ο ισχυρισμός της πρώτης άποψης περί του απρόσβλητου της επιχειρηματικής ελευθερίας και του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη παραβλέπει εντελώς το γεγονός ότι το απεργιακό δικαίωμα κατοχυρώνεται ακριβώς ως μέτρο αντίστασης και αντίδρασης στις εργοδοτικές εξουσίες⁴⁰⁴, καθώς και το γεγονός ότι το Σύνταγμα δεν δίνει προβάδισμα στην επιχειρηματική δράση, αλλά ίσα ίσα από τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα εκπορεύεται μια αξιολογική και ποιοτική υπεροχή των διατάξεων, όπως είναι αυτή του απεργιακού δικαιώματος, που αναφέρονται στην προστασία της αξίας και της προσωπικότητας του ανθρώπου, έναντι εκείνων που προστατεύουν περιουσιακά αγαθά⁴⁰⁵. Άλλωστε, το δικαίωμα της απεργίας δεν εμποδίζει τον εργοδότη να κάνει χρήση του διευθυντικού του δικαιώματος και να λάβει επιχειρηματικές αποφάσεις αναδιάρθρωσης της επιχείρησής του. Είναι, με άλλα λόγια, διαφορετικό το ζήτημα του εάν, για παράδειγμα, το μέτρο των απολύσεων που έγιναν για οικονομοτεχνικούς λόγους είναι ή όχι νόμιμο, πράγμα που θα το αποφασίσει το αρμόδιο

³⁹⁹ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 779.

⁴⁰⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 779.

⁴⁰¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 35 επ., Καζάκο, ό.π., σελ. 740 επ., Κουκιάδη, Απεργία και αναδιάρθρωση επιχειρήσεων – Ζητήματα νομιμότητας αιτημάτων απεργίας, ΔΕΝ 1993, σελ. 1219 επ..

⁴⁰² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 740, του ιδίου, Νομικές διαφορές και άσκηση του δικαιώματος απεργίας (Γνωμοδότηση), ΕΕργΔ 2011, σελ. 628.

⁴⁰³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 741, του ιδίου, ό.π., σελ. 628.

⁴⁰⁴ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 36.

⁴⁰⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Η μετασυμβατική απαγόρευση του ανταγωνισμού στο εργατικό δίκαιο, 2005, σελ. 89-90, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 38.

δικαστήριο επί ενδεχόμενης αγωγής που θα ασκήσουν οι απολυόμενοι, και διαφορετικό το ζήτημα της νομιμότητας τυχόν απεργίας που θα διεξαχθεί είτε με τη μορφή της συμπαράστασης στους απολυθέντες εργαζομένους είτε με σκοπό τη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας των υπόλοιπων μισθωτών⁴⁰⁶. Από τη στιγμή, λοιπόν, που τηρούνται οι προβλεπόμενες από το Σύνταγμα και από το νόμο προϋποθέσεις νομιμότητας της απεργίας, αυτή θα πρέπει να θεωρείται νόμιμη, χωρίς να γίνεται περαιτέρω έρευνα κι άλλων προϋποθέσεων, γιατί μια τέτοια ερμηνευτική προσέγγιση, με τη δικαστική για παράδειγμα εξέταση του δικαιολογημένου των προηγηθεισών απολύσεων ώστε μετέπειτα να κριθεί ο καταχρηστικός ή μη χαρακτήρας της απεργίας, συρρικνώνει ουσιαστικά το συνταγματικό αυτό δικαίωμα⁴⁰⁷.

Τρίτον, τη νομιμότητα των απεργιακών αιτημάτων κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής δεν αναιρεί ούτε το γεγονός ότι ορισμένα από αυτά τα αιτήματα αναφέρονται σε νομικές διαφορές, διαφορές δηλαδή που επιλύονται από τα αρμόδια δικαστήρια⁴⁰⁸. Αποκλειστικό κριτήριο για τη διαπίστωση του νόμιμου ή του παράνομου χαρακτήρα μιας απεργίας είναι το εάν έχει δημιουργηθεί συλλογική διαφορά συμφερόντων, ανεξαρτήτως του εάν ταυτόχρονα υφίσταται και προοπτική για δικαστική επίλυση της διαφοράς, κι αυτό διότι ούτε το Σύνταγμα ούτε και ο ν. 1264/1982 προβαίνουν σε διάκριση μεταξύ συλλογικών διαφορών συμφερόντων και νομικών διαφορών όσον αφορά στη νόμιμη άσκηση του απεργιακού δικαιώματος⁴⁰⁹⁴¹⁰.

Η πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων⁴¹¹ τάσσεται υπέρ του παράνομου χαρακτήρα των απεργιακών κινητοποιήσεων που στρέφονται κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής. Χαρακτηριστική είναι η ΜονΠρΑθ 1666/2012⁴¹², η οποία είχε να αποφανθεί επί αγωγής ραδιοφωνικής εργοδότης εταιρείας κατά πρωτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης εργαζομένων (Ε.Τ.Ε.Ρ.), εξαιτίας απεργίας που κήρυξε η τελευταία με αίτημα να μην προχωρήσει η Διοίκηση του ραδιοσταθμού σε έναρξη απασχόλησης τεχνικών ραδιοφωνίας – μη

⁴⁰⁶ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 37.

⁴⁰⁷ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 37.

⁴⁰⁸ Βλ. και ΑΠ 468/2012, ΔΕΕ 2013, σελ. 168, σύμφωνα με την οποία «η κήρυξη της απεργίας... δεν είναι παράνομη εκ μόνου του λόγου ότι η εν λόγω συλλογική διαφορά είναι συγχρόνως και νομική, δεδομένου ότι οι εργαζόμενοι μπορούν να προσφύγουν στο δικαστήριο για επίλυση της εν λόγω διαφοράς, αφού το γεγονός αυτό δεν αναιρεί τη νομιμότητα του απεργιακού αιτήματος, από τη στιγμή που ανοίγουν ή μπορούν να ανοίξουν συλλογικές διαπραγματεύσεις για τη ρύθμιση με σσε ζητημάτων σχετικά με την άσκηση επιχειρηματικής πολιτικής στο μέτρο που αυτή επηρεάζει άμεσα τις εργασιακές σχέσεις».

⁴⁰⁹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 46-48.

⁴¹⁰ Βλ. ωστόσο και Λεβέντη, ό.π., σελ. 644 επ., σύμφωνα με τον οποίο αντικείμενο της απεργίας είναι η επίλυση συλλογικών διαφορών συμφερόντων κι όχι νομικών διαφορών, το γεγονός δε ότι μια νομική διαφορά εμφανίζεται με συλλογική έκταση δεν μεταβάλλει το χαρακτήρα της ως νομικής διαφοράς, η επίλυση της οποίας εξακολουθεί να ανήκει στη δικαστική εξουσία. Μόνο κατ' εξαίρεση γίνεται δεκτή η απεργία με αιτήματα νομικές διαφορές, όταν δεν προκύπτει για τον βλαπτόμενο εργαζόμενο ατομική αγωγή αξίωση κατά του εργοδότη, αλλά προβλέπονται άλλου είδους διοικητικές ή ποινικές κυρώσεις.

⁴¹¹ Βλ. ΜονΠρΑθ 2724/2009, ΜονΠρΑθ 201/2010, ΜονΠρΑθ 2060/2010, ΜονΠρΑθ 344/2011, ΜονΠρΘεσ 6905/2012, ΜονΠρΑθ 1004/2013, σε Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 39-45.

⁴¹² ΔΕΕ 2014, σελ. 416.

μελών του σωματείου, υπό τον νομικό μανδύα είτε των συμβάσεων ορισμένου χρόνου είτε των συμβάσεων παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών είτε των συμβάσεων αορίστου χρόνου, διότι έτσι δημιουργούνταν κίνδυνος απολύσεων των εργαζομένων τεχνικών - μελών του σωματείου που απασχολούνταν στο ραδιοσταθμό και αντικατάστασής τους από νεοπροσληφθέντες τεχνικούς των οποίων οι αμοιβές θα στοίχιζαν σημαντικά λιγότερο για την εργοδότη εταιρία του ραδιοσταθμού. Το δικαστήριο, εν προκειμένω, ασπάστηκε την πρώτη από τις δύο προαναπτυχθείσες απόψεις της θεωρίας, υποστηρίζοντας ότι «καταχρηστική είναι η απεργία όταν διεκδικεί αιτήματα η ρύθμιση των οποίων ανήκει στο διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη. Αυτό παρέχει στον εργοδότη, μεταξύ άλλων, την εξουσία να διευθύνει και να οργανώνει την επιχείρηση, να αποφασίζει για την οργανική της δομή και διάρθρωση, να συνιστά τμήματα ή εκμεταλλεύσεις και να τα καταργεί, να μεταφέρει την επιχείρηση ή τμήμα σε άλλον τόπο και να επιλέγει τα μέσα για την επιδίωξη του οικονομικού σκοπού. Εφόσον η άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος δεν υπερβαίνει προφανώς τα όρια του άρθρου 281 ΑΚ, δεν αποτελεί νόμιμο αίτημα απεργίας ο περιορισμός των ως άνω εξουσιών του εργοδότη...». Κατά συνέπεια, έκρινε ότι «με το σχετικό προβαλλόμενο απεργιακό αίτημα επιδιώκεται στην πραγματικότητα να εξαναγκασθεί η ενάγουσα να προσλαμβάνει αποκλειστικά τεχνικούς που είναι μέλη της Ε.Τ.Ε.Ρ., με αποτέλεσμα η απεργιακή κινητοποίηση, με αίτημα το παραπάνω, να καθίσταται μη νόμιμη, διότι περιορίζει τις εξουσίες του εργοδότη που προκύπτουν από το διευθυντικό του δικαίωμα, το οποίο περιλαμβάνει και την ελευθερία του να επιλέγει τα πρόσωπα που θα προσλάβει... Εξάλλου, δεν αποδείχθηκε καταχρηστική άσκηση δικαιώματος από την πλευρά της ενάγουσας... Συνακόλουθα, η κρινόμενη απεργιακή κινητοποίηση είναι μη νόμιμη, διότι προσβάλλει τον πυρήνα του διευθυντικού δικαιώματος της εργοδότης εταιρίας και περιορίζει υπέρμετρα τη συνταγματικά κατοχυρωμένη επιχειρηματική και οικονομική της ελευθερία...». Της ίδιας φιλοσοφίας είναι και η ΕφΑθ 3678/2012⁴¹³, η οποία δέχεται ότι «...εφόσον οι απολύσεις των τεσσάρων τεχνικών της ενάγουσας εντάσσονταν στα πλαίσια απολύσεων που έγιναν αποκλειστικά για λόγους οικονομικούς και της υπαγορευόμενης από αυτούς μείωσης των ωρών του ζωντανού προγράμματος του ραδιοφωνικού της σταθμού, η υπό κρίση απεργιακή κινητοποίηση, με κύριο και πρωταρχικό αίτημα την επαναπρόσληψη των ως άνω απολυθέντων είναι μη νόμιμη, διότι προσβάλλει τον πυρήνα του διευθυντικού δικαιώματος της εργοδότης εταιρείας και περιορίζει υπέρμετρα τη συνταγματικά κατοχυρωμένη επιχειρηματική και οικονομική της ελευθερία...».

⁴¹³ Δημοσίευση Τ.Ν.Π. ΝΟΜΟΣ.

iii. Η μορφή και ο τρόπος διεξαγωγής της απεργίας

Η απεργία, όπως καταδεικνύει πλήθος δικαστικών αποφάσεων, ανάλογα με τη μορφή και τον τρόπο διεξαγωγής της κινδυνεύει να κριθεί καταχρηστική. Έτσι, κατά πάγια νομολογία, το απεργιακό δικαίωμα ασκείται καταχρηστικά όταν με παράνομες πράξεις που αντίκεινται στα χρηστά ήθη, όπως η χρήση βίας, οι χυδαίες ύβρεις και οι προπηλακισμοί, παραβιάζονται τα δικαιώματα των εργαζομένων που επιθυμούν να εργαστούν⁴¹⁴. Όταν το δικαίωμα της απεργίας ασκείται με τη χρήση τέτοιων μέσων, κατόπιν συλλογικής πρόθεσης των εμπνευστών ή εκτελεστών του εργασιακού αγώνα, δηλαδή των οργάνων της συνδικαλιστικής οργάνωσης, τότε θεωρείται καταχρηστική και συνεπώς παράνομη ολόκληρη η απεργία⁴¹⁵.

Επίσης, υποστηρίζεται ότι καταχρηστική μπορεί να είναι και η κυκλική ή περιστροφική απεργία, διότι, εξαιτίας του τρόπου διεξαγωγής της, δηλαδή με την εναλλαγή στην απεργία ομάδων εργαζομένων που κατέχουν θέσεις – κλειδιά, είναι δυνατόν να διακόπτεται στο σύνολό της η παραγωγική λειτουργία της επιχείρησης⁴¹⁶. Το ίδιο υποστηρίζεται και για τη λευκή απεργία όταν αυτή έχει ως αποτέλεσμα την ποιοτική χειροτέρευση της εργασίας με την πρόκληση φθορών ή καταστροφών στις εγκαταστάσεις της επιχείρησης ή στα προϊόντα της (σαμποτάζ)⁴¹⁷.

Αμφισβητήσιμο από άποψης καταχρηστικότητας και νομιμότητας είναι και το αγωνιστικό μέσο δράσης του μποϋκοτάζ. Με τον όρο μποϋκοτάζ χαρακτηρίζονται συνήθως εκείνα τα μέτρα πίεσης των εργαζομένων που έχουν ως περιεχόμενο τον αποκλεισμό του εργοδότη – αντιπάλου τους από τη συναλλακτική ζωή⁴¹⁸ και που λαμβάνονται ως μέσο αντίδρασης και διαμαρτυρίας αναφορικά με ορισμένες πτυχές της επιχειρηματικής δράσης του τελευταίου⁴¹⁹. Κύριες μορφές εκδήλωσής του είναι η προτροπή της συνδικαλιστικής οργάνωσης προς τα μέλη της ή προς τρίτους – καταναλωτές να μην συνάπτουν συμβάσεις εργασίας με συγκεκριμένη επιχείρηση ή να μην συναλλάσσονται γενικότερα με την επιχείρηση αυτή, καθώς και η αξίωση της συνδικαλιστικής οργάνωσης προς τον εργοδότη να μην προσλαμβάνει ορισμένους μισθωτούς που είναι από την ίδια εγγεγραμμένοι στο «μαύρο πίνακα»⁴²⁰ επειδή δεν θέλουν να συνδικαλιστούν ή επιδεικνύουν αντισυνδικαλιστική συμπεριφορά⁴²¹.

⁴¹⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 768, ΑΠ 908/1998, ΕΕργΔ 1999, σελ. 67, ΑΠ 1505/1990, ΔΕΝ 1992, σελ. 14, ΕφΑθ 1702/1985, ΔΕΝ 1985, σελ. 383, ΕφΑθ 5401/1983, ΕΕργΔ 1984, σελ. 93.

⁴¹⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 768.

⁴¹⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 773.

⁴¹⁷ Βλ. Καζάκο, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2013, σελ. 770, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 158, Ντάσιο, ό.π., σελ. 885.

⁴¹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 658.

⁴¹⁹ Βλ. Παπά, Το μποϋκοτάζ ως μορφή εργασιακού αγώνα – Σχόλιο στη ΜονΠρΑθ 8839/2014, ΕΕργΔ 2014, σελ. 1063.

⁴²⁰ Το θέμα αυτό απασχόλησε τη γαλλική θεωρία και νομολογία, η οποία δέχθηκε πως μόνη η εγγραφή στο «μαύρο πίνακα» δεν προσβάλλει την ελευθερία της εργασίας, εκτός αν εξαναγκάζεται ο εργοδότης να απολύσει τους μη απεργούς. Βλ. αναλυτικότερα Ντάσιο, ό.π., σελ. 915.

⁴²¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 658-659, Ντάσιο, ό.π., σελ. 913-915.

Κατά την ορθότερη άποψη, το μποϋκοτάζ, αν και αρρύθμιστη νομοθετικά μορφή συλλογικής δράσης, αποτελεί καταρχήν θεμιτή εκδήλωση που αποσκοπεί στην προστασία των συμφερόντων των εργαζομένων και μπορεί να συνδυάζεται με απεργία και να την συνοδεύει, καθώς ο εργασιακός αγώνας μπορεί να διεξαχθεί με τη χρήση περισσότερων μέσων συλλογικής κινητοποίησης, ακόμη και σωρευτικά, και τα μέσα αυτά δεν καθορίζονται περιοριστικά στο νόμο⁴²². Έτσι, το μποϋκοτάζ, ως αγωνιστικό μέσο των εργαζομένων, είναι αποδεκτό και νόμιμο όταν έχει σκοπό να διασφαλίσει και να προαγάγει τα συμφέροντα των μισθωτών ή του κοινωνικού συνόλου, εφόσον όμως ασκείται στα όρια που διαγράφονται από τις αρχές της καλής πίστης και των χρηστών ηθών και δεν προσβάλλεται η ελευθερία της εργασίας ή η προσωπικότητα των μποϋκοταριζόμενων⁴²³. Με δεδομένο δε ότι το μποϋκοτάζ δεν κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα, όπως η απεργία, η καταχρηστική άσκησή του ελέγχεται με τα ευρύτερα αντικειμενικά κριτήρια του άρθρου ΑΚ 281⁴²⁴.

Σύμφωνη με την άποψη αυτή είναι και η πρόσφατη απόφαση 217/2017 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, η οποία αν και καταρχήν δέχεται γενικώς τη νομιμότητα του μποϋκοτάζ όταν διενεργείται από συνδικαλιστική οργάνωση ως συνοδευτικό μέσο απεργίας, ωστόσο επισημαίνει ότι «η νομιμότητα του μποϋκοτάζ εξαρτάται εν τέλει από τη νομιμότητα της απεργίας»⁴²⁵. «Εφόσον, δηλαδή, η διεξαγόμενη απεργία είναι νόμιμη, επειδή με αυτή επιδιώκονται νόμιμοι σκοποί, έχουν τηρηθεί όλες οι κατά νόμο προβλεπόμενες διατυπώσεις και προϋποθέσεις για την άσκηση του οικείου δικαιώματος και, παράλληλα, η ίδια η απεργιακή κινητοποίηση μαζί με το συνοδευτικό μέσο του μποϋκοτάζ δεν πραγματοποιούνται κατά κατάχρηση δικαιώματος (ΑΚ 281) και παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, τότε η συγκεκριμένη πρακτική μποϋκοτάζ μαζί με την όλη απεργία είναι κατ' αρχήν νόμιμες»⁴²⁶. Σε κάθε περίπτωση, όμως, το μποϋκοτάζ, στηριζόμενο σε αθέμιτα μέσα και αναληθείς δηλώσεις, αποβάλλει το χαρακτήρα του ως μέσο εργασιακού αγώνα και λαμβάνει το χαρακτήρα παράνομης πράξης και συγκεκριμένα προσβολής της προσωπικότητας⁴²⁷. Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, το δικαστήριο κατέληξε ότι η ενώπιόν του «ένδικη έκφραση μποϋκοτάζ αξιολογείται ως αντίθετη στα χρηστά ήθη και συναφώς, παράνομη· εφόσον, μάλιστα, με βάση τις ανωτέρω παραδοχές, εκπορεύεται στα πλαίσια μιας οξύτατης διαμάχης της ενάγουσας με τους εναγόμενους και εξάγεται η γνώση τούτων σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της, εκ της

⁴²² Βλ. Λαδά, Μποϋκοτάζ – Μορφές συλλογικής δράσης συνδικαλιστικών οργανώσεων και ενώσεων καταναλωτών, 2011, σελ. 143, 149.

⁴²³ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 916.

⁴²⁴ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 916.

⁴²⁵ ΠολΠρΑθηνών 217/17, σε: <http://www.nomotelia.gr/photos/File/217.17.htm>.

⁴²⁶ ΠολΠρΑθηνών 217/17, σε: <http://www.nomotelia.gr/photos/File/217.17.htm>.

⁴²⁷ Βλ. Σχόλιο Δ. Λαδά, Λέκτορας Νομικής Σχολής Αθηνών επί ΠολΠρΑθηνών 217/17: Μποϋκοτάζ, σε: https://edeka.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=373:sxolio-d-lada-lektoros-nomikis-sxolis-athinon-epi-pol-pr-athinon-217-17-peri-boykotaz&catid=71:efimerida&lang=el, Λεβέντη, ό.π., σελ. 659.

αναμφίβολης λήψης από μέρους τους υπόψη των προαναφερόμενων αποφάσεων του Αρείου Πάγου και του Μονομελούς Εφετείου Θεσσαλονίκης με τις οποίες οι απεργίες - έρεισμα κρίθηκαν καταχρηστικές, καταφάσκει και η υπαιτιότητα (πρόθεση) των τελευταίων ως προς τη μεθόδευσή της εν λόγω έκφρασης, με αποτέλεσμα αυτή να συνιστά αυτοτελώς και αδικοπραξία εις βάρος της εν προκειμένω επιτιθέμενης διαδίκου, προσβάλλουσα τη νομική της προσωπικότητα»⁴²⁸.

Στο σημείο αυτό, θα συνιστούσε παράλειψη να μην αναφερθούμε και στην αξιολογή κριτική που ασκείται στις φωνές της θεωρίας και της νομολογίας που χρησιμοποιούν ως κριτήριο τη μορφή και τον τρόπο διεξαγωγής της απεργίας ώστε να οδηγηθούν στο συμπέρασμα της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος. Σύμφωνα με την κριτική αυτή θεώρηση, η οποία και μας βρίσκει σύμφωνους, η συνδικαλιστική οργάνωση όχι μόνο δικαιούται να επιλέξει την προσφορότερη μορφή απεργίας που θα ασκήσει τη μεγαλύτερη πίεση στον εργοδότη με το πιο μικρό κόστος για τους απεργούς, αλλά η επιλογή της μορφής της απεργίας ανήκει στην αποκλειστική εξουσία της συνδικαλιστικής οργάνωσης και αποτελεί συνάρτηση του συσχετισμού δυνάμεων που γίνεται με υποκειμενικά κριτήρια και με τέτοιον τρόπο ώστε να διασφαλιστεί η επιτυχής έκβαση της απεργίας με τις λιγότερες δυνατές θυσίες των απεργών⁴²⁹. Κατά τη γνώμη μας, η αποκλειστική αυτή εξουσία των συνδικαλιστικών οργανώσεων θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από τα δικαστήρια προτού προχωρήσουν ανενδοίαστα στην κρίση των διάφορων μορφών εργασιακών αγώνων ως καταχρηστικών.

iv. Πρόκληση ζημίας στον εργοδότη, στο κοινωνικό σύνολο και οικονομική καταστροφή της επιχείρησης

Κατά την ελληνική νομολογία είναι καταχρηστική η απεργία όταν η εξακολούθησή της προκαλεί ανεπανόρθωτη ζημία, που είναι προφανής και προσδιοριστική για την όλη υπόσταση της επιχείρησης και μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε οικονομική καταστροφή της, και οι απεργοί γνωρίζουν τα περιστατικά αυτά⁴³⁰. Χαρακτηριστική, εν προκειμένω, είναι η ΑΠ 543/2013⁴³¹, η οποία απέρριψε την αίτηση αναίρεσης της πρωτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης εργαζομένων στα Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. (ΕΛΠΕ). Ο Άρειος Πάγος, αφού πρώτα επισήμανε ότι «η καταχρηστική ή μη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας διαπιστώνεται από το Δικαστήριο ύστερα από τη στάθμιση των αντιθέτων συμφερόντων των απεργών και του εργοδότη, όπως η πολύ μεγάλη ζημία στην επιχείρηση του εργοδότη, το μέγεθος της επίπτωσης

⁴²⁸ ΠολΠρΑθηνών 217/17, σε: <http://www.nomotelia.gr/photos/File/217.17.htm>.

⁴²⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 158.

⁴³⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 782, ΑΠ 528/1990, ΔΕΝ 1991, σελ. 455, ΕφΑθ 2522/1990, ΝοΒ 1990, σελ. 1435, ΕφΑθ 3541/1988, ΕΕργΔ 1988, σελ. 648, ΜονΠρΑθ 1067/1985, ΔΕΝ 1985, σελ. 385.

⁴³¹ ΔΕΝ 2014, σελ. 593.

των ζημιογόνων συνθηκών στο κοινωνικό σύνολο ή την εθνική οικονομία, σε συνδυασμό με τη μορφή και τη διάρκειά της, το μέγεθος της προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων τρίτων και η προφανής ή μη δυσαναλογία με την εκ της απεργίας απειλούμενη ή επερχόμενη ζημία της επιχείρησης και της αναμενόμενης ωφέλειας των απεργών, καθώς και το ανεδάφικό και παράνομο των αιτημάτων της απεργίας (ιδίως όταν είναι αντίθετα προς κανόνες δημόσιας τάξης)⁴³²», δέχτηκε ότι το Εφετείο με την υπ' αριθμ. 1770/2011 απόφασή του δεν υπέπεσε σε κάποια από τις πλημμέλειες του άρθρου 559 ΚΠολΔ και επομένως αυτή διατηρεί το κύρος της και τις συνέπειές της⁴³³. Κατά συνέπεια, η απεργία των εργαζομένων στα Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. κρίθηκε αμετακλήτως καταχρηστική και κατ' επέκταση παράνομη, καθώς αυτή ήταν η εκτίμηση της εφετειακής απόφασης, η οποία είχε δεχτεί ότι υφίσταται δυσαναλογία μεταξύ της μεγάλης ζημίας (15.000.000 ευρώ) που επήλθε στην εργοδότρια εταιρεία, καθώς και της ζημίας του κοινωνικού συνόλου από την αδυναμία εφοδιασμού των νοσοκομείων και αερομεταφορέων, με επαπειλούμενο κίνδυνο την άρνηση ή περιστολή των παρεχόμενων στο κοινό υπηρεσιών, και της ωφέλειας των απεργών.

Στην ως άνω πάγια θέση της ελληνικής νομολογίας έχει ασκηθεί σοβαρότατη κριτική, με την οποία συντασσόμαστε και η οποία εστιάζει στα εξής σημεία: Πρώτον, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι η ζημιογόνος δράση, κυρίως σε βάρος του εργοδότη αλλά συχνά και σε βάρος του κοινωνικού συνόλου, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του απεργιακού δικαιώματος⁴³⁴. Σύμφυτη, μάλιστα, με το απεργιακό δικαίωμα δεν είναι μόνο η άμεση πρόκληση ζημίας, αλλά και η πρόκληση συνεπειών που έχουν με τη σειρά τους ως αποτέλεσμα την πρόκληση ζημίας, όπως είναι για παράδειγμα η υπερημερία του εργοδότη σε σχέση με τη συμβατική του υποχρέωση για παράδοση εμπορευμάτων στους πελάτες του⁴³⁵. Εφόσον η απεργία έχει αναχθεί σε θεμελιακό συνταγματικό δικαίωμα, η ενυπάρχουσα σ' αυτή ζημιογόνος δράση της μόνο σε εξαιρετικές και ακραίες περιπτώσεις μπορεί να επιδρά στη νομιμότητά της⁴³⁶. Κάθε, λοιπόν, τάση επιβολής ή αποδοχής ενός «εξημερωμένου» και όσο το δυνατόν πιο «αβλαβούς» υποδείγματος απεργίας, όχι μόνο δεν εκφράζει τον οφειλόμενο στο συνταγματικό αυτό δικαίωμα σεβασμό, αλλά αντίθετα οδηγεί βαθμιαία στην αποδυνάμωση και κατάργησή του⁴³⁷.

Δεύτερον, η στάση και η διάθεση των απεργών απέναντι στις συνέπειες της απεργίας τους δεν μπορεί παρά να είναι μια στάση προστασίας των θέσεων εργασίας, πράγμα που αναγκαστικά περιλαμβάνει και την προστασία της υπόστασης της επιχείρησης, την οποίας η

⁴³² ΑΠ 543/2013, ΔΕΝ 2014, σελ. 593 επ..

⁴³³ Βλ. Νίκα, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, 2018, σελ. 841.

⁴³⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, 1981, σελ. 32.

⁴³⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 771.

⁴³⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 32.

⁴³⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 32-33.

οικονομική καταστροφή εκ των πραγμάτων αντίκειται στα συμφέροντα των εργαζομένων⁴³⁸. Κατ' αποτέλεσμα, η περίπτωση με τον εργασιακό αγώνα να προκαλείται, και μάλιστα εν γνώσει των απεργών, ανεπανόρθωτη βλάβη στην εργοδότη επιχείρηση είναι μάλλον εξαιρετική, ενώ συγχρόνως οι απεργιακοί ζημιογόνοι κίνδυνοι για τον εργοδότη δεν εξαρτώνται μόνο από τους απεργούς αλλά και από την εν γένει συμπεριφορά του τελευταίου, ο οποίος μπορεί, θετικά ή αρνητικά, να επιδράσει τόσο στην έκταση του κινδύνου όσο και της ζημίας με τη στάση του⁴³⁹. Άλλωστε, μία απεργία που θα επιδίωκε αποκλειστικά τη ζημία του εργοδότη και ακόμη περισσότερο την οικονομική καταστροφή της επιχείρησης, θα ήταν το δίχως άλλο παράνομη, όχι γιατί η άσκησή της θα υπερέβαινε τα όρια της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, αλλά γιατί ούτως ή άλλως δεν θα εκπλήρωνε την προϋπόθεση της προαγωγής και διαφύλαξης των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων που θέτει ο ν. 1264/1982⁴⁴⁰. Επομένως, στο μέτρο που ο επιδιωκόμενος με την απεργία σκοπός δεν είναι η οικονομική καταστροφή της επιχείρησης, αλλά αυτή εμφανίζεται απλώς ως πιθανή ή ενδεχόμενη συνέπεια της σύμφυτης με το απεργιακό δικαίωμα ζημιογόνας πρόθεσης των απεργών, και με δεδομένο ότι για να επιτύχει μια απεργία δεν αρκούν περιορισμένες ζημιογόνες συνέπειες αλλά αυτές θα πρέπει να είναι σοβαρές και υπολογίσιμες ώστε να μπορούν να κάμψουν την ενδεχόμενη αδιαλλαξία του εργοδότη, η οποία όπως σημειώθηκε μπορεί και να ενισχύει τα επιβλαβή για την επιχείρηση αποτελέσματα της απεργίας, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι μια απεργία με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, σε αντίθεση με όσα δέχεται η ελληνική νομολογία, είναι νόμιμη⁴⁴¹. Έτσι, μόνο σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις στις οποίες οι ζημιογόνες συνέπειες της απεργίας είναι υπέρογκες ή τα αιτήματά της προσχηματικά με μοναδικό στόχο την ολοσχερή αποδιοργάνωση της επιχείρησης μπορεί να γίνει λόγος για απεργία που δεν πληροί την προϋπόθεση της προαγωγής και διαφύλαξης των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων των εργαζομένων⁴⁴² και συνεπώς για παράνομη κι όχι καταχρηστική απεργία.

Τρίτον, ιδιαίτερα προβληματική φαίνεται και η προσπάθεια εξάρτησης της κρίσης για τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας απεργίας από την αντιπαράθεση του συμφέροντος των απεργών με το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου, δηλαδή με το γενικό συμφέρον⁴⁴³. Πρόκειται για μία τεχνητή προσπάθεια απόσπασης του συμφέροντος των μισθωτών από το γενικό συμφέρον και ταύτισης του τελευταίου με το εργοδοτικό συμφέρον, του οποίου επιδιώκεται και η ενίσχυση, γεγονός που συνιστά μια *contradictio in terminis*, διότι η αόριστη έννοια του

⁴³⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 771.

⁴³⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 771-772.

⁴⁴⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 168.

⁴⁴¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 166-170.

⁴⁴² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 170.

⁴⁴³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 33.

γενικού συμφέροντος δεν διαθέτει αξιολογική αυτοτέλεια, αλλά λειτουργεί μέσα στο Σύνταγμα και σύμφωνα με τις πρωταρχικές του επιλογές, κεντρικός άξονας των οποίων είναι η προστασία της ανθρώπινης αξίας και η διασφάλιση και πραγμάτωση του μέγιστου δυνατού αυτοκαθορισμού του ανθρώπου, η οποία με τη σειρά της επιτυγχάνεται σε συλλογικό επίπεδο μέσα από το δικαίωμα της συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας, με αποτέλεσμα το συμφέρον των απεργών να αποτελεί εννοιολογικό τμήμα του γενικού συμφέροντος και συμπροσδιοριστικό στοιχείο του περιεχομένου του⁴⁴⁴ και σε καμία περίπτωση να μην δύναται να λειτουργήσει ερμηνευτικά σε βάρος της νομιμότητας του εργασιακού αγώνα.

v. Η δυσαναλογία απεργιακής ωφέλειας των εργαζομένων και ζημίας του εργοδότη ή τρίτου

Συναφές με το προηγούμενο κριτήριο της οικονομικής καταστροφής και της πρόκλησης ζημίας στον εργοδότη ή το κοινωνικό σύνολο είναι και το κριτήριο της δυσαναλογίας της απεργιακής ωφέλειας των εργαζομένων και της ζημίας του εργοδότη ή των τρίτων. Κατά πάγια και εδώ νομολογία⁴⁴⁵, το απεργιακό δικαίωμα ασκείται καταχρηστικά όταν υπάρχει προφανής δυσαναλογία μεταξύ της ζημίας που υφίσταται ο εργοδότης ή και το κοινωνικό σύνολο και της ωφέλειας που προσδοκούν οι απεργοί από την ικανοποίηση των αιτημάτων τους ή, κατά άλλη διατύπωση, όταν τα αιτήματα της απεργίας είναι ασήμαντα σε σχέση με τη ζημία του εργοδότη⁴⁴⁶. Ο περιορισμός αυτός εκφράζει την αρχή της αναλογικότητας υπό στενή έννοια, την οποία τα δικαστήρια χρησιμοποιούν ως κριτήριο συγκεκριμενοποίησης της ΑΚ 281⁴⁴⁷. Χαρακτηριστική στο σημείο αυτό είναι η ΜονΠρΡόδου 45/2012⁴⁴⁸, σύμφωνα με την οποία «από τη στάθμιση των συμφερόντων των μελών του εναγόμενου σωματείου με εκείνα της ενάγουσας ένωσης και κυρίως από την αξιολόγηση των οικονομικών μεγεθών και του κοινωνικού συνόλου, που άμεσα πλήττονται από την προαναφερθείσα απεργία, και λαμβάνοντας ειδικότερα υπόψη τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώνεται, τη διάρκειά της σε αναφορά με τον επιδιωκόμενο από αυτήν σκοπό, τις συνέπειές της και τις λοιπές συντρέχουσες περιστάσεις, κρίνεται ότι τα αιτήματα των απεργών μελών της εναγομένης τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την από την απεργία απειλούμενη και επερχόμενη με πλήρη βεβαιότητα ζημία του κοινωνικού συνόλου... Κατόπιν τούτων η ένδικη απεργία κρίνεται καταχρηστική και συνεπώς παράνομη, αφού παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας, δοθέντος ότι η προκαλούμενη από την απεργία ζημία

⁴⁴⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 33-36.

⁴⁴⁵ ΑΠ 857/2015, ΕΕργΔ 2016, σελ. 436, ΑΠ 543/2013, ΔΕΝ 2014, σελ. 593, ΑΠ 468/2012, ΕΕργΔ 2012, σελ. 869, ΜονΕφΘεσ 2675/2013, ΠειρΝ 2014, σελ. 37, ΜονΠρΘεσ 2417/2016, Αρμ. 2016, σελ. 649, ΜονΠρΑθ 2539/2013, ΔΕΝ 2013, σελ. 1536, ΜονΠρΘεσ 8492/2013, Αρμ. 2013, σελ. 1280, ΜονΠρΡοδ 45/2012, ΝοΒ 2012, σελ. 905.

⁴⁴⁶ Βλ. Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 313.

⁴⁴⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 313.

⁴⁴⁸ ΝοΒ 2012, σελ. 905.

είναι δυσαναλόγως μεγάλη σε σύγκριση με τη ζημία που υφίστανται ή το όφελος που προσδοκούν τα μέλη του σωματείου που απεργεί...». Επρόκειτο για απεργία που είχε προκηρύξει πρωτοβάθμια τοπική ομοιοεπαγγελματική συνδικαλιστική οργάνωση εργαζομένων που απασχολούνταν ως ξεναγοί, κατά της οποίας άσκησε αγωγή, με σκοπό την κήρυξη του παράνομου χαρακτήρα της, επαγγελματική οργάνωση – ένωση με μέλη τους ιδιοκτήτες των τουριστικών γραφείων και τους τουριστικούς πράκτορες.

Η αρχή της αναλογικότητας ως κριτήριο ελέγχου της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος έχει υπάρξει αντικείμενο έντονης, και ορθής κατά τη γνώμη μας, κριτικής. Η κριτική αυτή εντοπίζεται στα εξής σημεία: Πρώτον, η προερχόμενη από το Δημόσιο δίκαιο συνταγματική αρχή της αναλογικότητας στην αρχετυπική της μορφή αποτελεί μηχανισμό περιορισμού των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων⁴⁴⁹. Με την αξιοποίησή της, ωστόσο, ως κριτήριο ελέγχου της καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος η ως άνω αρχή υφίσταται μια λειτουργική – τελολογική διαστροφή, ή ακριβέστερα αντιστροφή, καθώς μετατρέπεται σε εργαλείο περιορισμού του ίδιου του δικαιώματος⁴⁵⁰. Δεύτερον, ο νομοθέτης έχει καθορίσει ο ίδιος τις προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος της απεργίας και έχει τυποποιήσει νομοθετικά την αρχή της αναλογικότητας με τις διατάξεις των άρθρων 19, 20, 21 ν. 1264/1982, οι οποίες υποχρεώνουν τους εργαζομένους να διαθέτουν το αναγκαίο προσωπικό ασφαλείας και να προειδοποιούν τον εργοδότη για την πραγματοποίηση του εργασιακού αγώνα, επιδιώκοντας ακριβώς να αποτρέψει την πρόκληση μιας δυσανάλογα μεγάλης ζημίας στον εργοδότη ή το κοινωνικό σύνολο⁴⁵¹. Συνεπώς, η προσφυγή στην εν λόγω αρχή για τη διαπίστωση του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα μιας απεργίας καθίσταται περιττή. Τρίτον, η κρίση για τη δυσαναλογία μεταξύ σκοπού και μέσου ενέχει τον κίνδυνο αξιολόγησης από το δικαστή των διεκδικήσεων των εργαζομένων, έναν κίνδυνο δικαστικού ελέγχου των απεργιακών αιτημάτων με καθαρά υποκειμενικά κριτήρια, έναν κίνδυνο, με άλλα λόγια, ο δικαστικός έλεγχος από έλεγχος νομιμότητας της απεργίας να μετατραπεί σε έλεγχο σκοπιμότητας των ως άνω αιτημάτων, έλεγχο συνταγματικά ανεπίτρεπτο⁴⁵², καθώς οδηγεί στην υπονόμηση ή και ολοκληρωτική κατάργηση του δικαιώματος των συνδικαλιστικών οργανώσεων για αυτοκαθορισμό και αυτόνομη επιλογή των κατάλληλων αγωνιστικών μέσων⁴⁵³. Για όλους τους παραπάνω λόγους, η αξιοποίηση της επίμαχης αρχής για τη διαπίστωση της καταχρηστικής ή μη

⁴⁴⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Η απεργία ως ultima ratio – Η πείσμων εμμονή ενός νομικού μύθου στο ελληνικό εργατικό δίκαιο, σε: Τιμ. Τόμο Κώστα Μπέη II, 2003, σελ. 4112, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 123, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 182 επ..

⁴⁵⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4112.

⁴⁵¹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 315, του ίδιου, Αναλογικότητα και Απεργία, 2013, σελ. 128, Καζάκο, ό.π., σελ. 772, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 123.

⁴⁵² Βλ. Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 316, Σκανδάλη, Το δικαίωμα της απεργίας, ΕΕργΔ 2017, σελ. 176.

⁴⁵³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 185.

άσκησης του απεργιακού δικαιώματος θα πρέπει να γίνεται δεκτή μόνο σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις, στις οποίες οι ζημιογόνες συνέπειες της απεργίας είναι υπέρογκες, κι όχι κατά κόρον, όπως αποδεδειγμένα συμβαίνει.

vi. Απεργία με κατάληψη των χώρων εργασίας

Κατά πάγια νομολογία είναι καταχρηστική η απεργία όταν συνδυάζεται με κατάληψη των χώρων εργασίας από τους απεργούς⁴⁵⁴. Ως κατάληψη των χώρων εργασίας νοείται σε θεωρία και νομολογία η κατάληψη των εγκαταστάσεων ή του εξοπλισμού της επιχείρησης, η κατάληψη των εισόδων και εξόδων και η παρεμπόδιση της εισόδου ή της εξόδου στους εργαζομένους, στον εργοδότη ή και σε τρίτους (προμηθευτές, συναλλασσομένους), καθώς και η κάθε είδους παρεμπόδιση ή διακοπή της λειτουργίας της επιχείρησης από τους απεργούς⁴⁵⁵. Θα πρέπει πάντως οι ενέργειες αυτές να εντάσσονται στην στρατηγική του απεργιακού αγώνα, την οποία υιοθετεί ή έστω αποδέχεται η συνδικαλιστική οργάνωση⁴⁵⁶. Τότε μόνο η απεργία που πραγματοποιείται με καταλήψεις των εργασιακών χώρων κρίνεται ως συλλογικό φαινόμενο καταχρηστική και άρα παράνομη. Διαφορετικά, θα πρόκειται για παράνομες ατομικές συμπεριφορές μεμονωμένων απεργών που δεν επηρεάζουν τη νομιμότητα της απεργίας στη συλλογική της διάσταση⁴⁵⁷. Δεν είναι επιτρεπτό αυθόρμητες πράξεις ή και προβοκάτσιες μεμονωμένων ατόμων, τις οποίες δεν μπορεί να εμποδίσει η συνδικαλιστική οργάνωση, να οδηγούν στο χαρακτηρισμό μιας απεργίας ως καταχρηστικής⁴⁵⁸.

Χαρακτηριστικές είναι οι ΜονΠρΑθ 2233/2009 και ΜονΠρΑθ 1262/2011⁴⁵⁹. Η πρώτη έκρινε καταχρηστική την απεργία βασιζόμενη όχι στην κατάληψη του χώρου εργασίας αλλά του οδοστρώματος που οδηγεί στην επιχείρηση. Συγκεκριμένα το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δέχτηκε ότι «... τα μέλη του καθ' ού σωματείου δεν περιορίστηκαν στη συγκέντρωση και στην πορεία τους, ούτε στη νομίμως εξαγγελθείσα 24ωρη απεργία αποχής από τα καθήκοντά τους, αλλά περίπου 200 μέτρα πριν από το τελεφερίκ, κατέλαβαν το οδόστρωμα για περίπου δύο ώρες διακόπτοντας την κυκλοφορία των οχημάτων, των πελατών και των εργαζομένων προς το καζίνο και την επιχείρηση της ενάγουσας, επιτρέποντας μόνο την κάθοδο των οχημάτων προς Αθήνα... Επομένως, η απεργία αυτή προσέλαβε καταχρηστικό χαρακτήρα λόγω της κατάληψης του οδοστρώματος και της παρακώλυσης της προσέλευσης προς εργασία εργαζομένων και πελατών, όχι μόνο με ατομική ευθύνη μερικών μελών αλλά και τη συλλογική πρόθεση και

⁴⁵⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 770, ΑΠ 980/1998, ΕΕργΔ 1999, σελ. 67, ΑΠ 528/1990, ΔΕΝ 1991, σελ. 455, ΑΠ 1370/1986, ΔΕΝ 1987, σελ. 657, ΕφΑθ 1702/1985, ΔΕΝ 1985, σελ. 383, ΕφΑθ 5401/1983, ΕΕργΔ 1984, σελ. 93.

⁴⁵⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 770-771.

⁴⁵⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 278.

⁴⁵⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 278.

⁴⁵⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 780.

⁴⁵⁹ Αδημοσίευτες, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 149-151.

συναίνεση του καθ' ού σωματείου που κήρυξε την απεργία.»⁴⁶⁰. Αντιστοίχως, η δεύτερη κατά σειρά απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου δέχτηκε «ότι η εναγόμενη κατά τη διάρκεια της ένδικης απεργίας παρεμπόδισε, έχοντας καταλάβει τους χώρους εργασίας, τους εργαζομένους μη απεργούς της ενάγουσας να εργαστούν και συγκεκριμένα σε καθοριστικές μονάδες παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στα ορυχεία, προσβάλλοντας έτσι το αναφαίρετο δικαίωμα εργασίας των εργαζομένων που επιθυμούν να εργαστούν. Επομένως, κατά πάγια νομολογία η απεργιακή αυτή κινητοποίηση της εναγομένης που συνδυάστηκε με την παρεμπόδιση της εισόδου ή εξόδου προς εργασία των εργαζομένων –μη απεργών- ελέγχεται ως καταχρηστική.»⁴⁶¹.

Η ως άνω θέση της νομολογίας καθώς και η κρατούσα στη θεωρία άποψη τεκμηριώνουν τον καταχρηστικό χαρακτήρα του εργασιακού αγώνα που διεξάγεται με την ταυτόχρονη κατάληψη των χώρων εργασίας ως ακολούθως: Πρώτον, προσβάλλεται το δικαίωμα ιδιοκτησίας του εργοδότη στα μέσα παραγωγής (άρθρο 17 § 1 Σ). Δεύτερον, παραβιάζεται το άσυλο της κατοικίας του, καθώς ως κατοικία νοείται και ο χώρος εργασίας (άρθρο 9 § 1 Σ) και τρίτον, προσβάλλεται το δικαίωμα εργασίας των εργαζομένων που επιθυμούν να εργαστούν (άρθρα 5 § 1, 3 και 22 § 1, 3 Σ)⁴⁶².

Στα επιχειρήματα αυτά αντενδύεται ισχυρός αντίλογος από μεγάλη μερίδα της θεωρίας⁴⁶³. Έτσι, προς απόκρουση του πρώτου επιχειρήματος της παραπάνω αντίθετης άποψης, υποστηρίζεται ότι κατά τη διεξαγωγή της απεργίας ο εργοδότης ούτως ή άλλως δεν μπορεί να ενεργοποιήσει τα δικαιώματά του, ήτοι την οικονομική του ελευθερία, το δικαίωμα ιδιοκτησίας και την ελευθερία επιχειρηματικής δράσης, γιατί η παραγωγική λειτουργία της εκμετάλλευσης παραλύει⁴⁶⁴. Κατά συνέπεια, η κατάληψη δεν θίγει καταρχήν τα ως άνω εργοδοτικά δικαιώματα, διότι έτσι κι αλλιώς αυτά αργούν⁴⁶⁵. Αυτή φαίνεται, άλλωστε, να είναι και η επιλογή του ν. 1264/1982, ο οποίος περιορίζει ουσιαδώς τις δυνατότητες του εργοδότη, και κατ' επέκταση και την ενεργοποίηση των επίμαχων δικαιωμάτων του, κατά τη διάρκεια μιας απεργιακής κινητοποίησης με τη ρητή επιλογή της απαγόρευσης της ανταπεργίας, της πρόσληψης απεργοσπαστών και της διακοπής της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα⁴⁶⁶. Συν τοις άλλοις, η παραμονή των απεργών στο χώρο εργασίας όχι μόνο δεν προσβάλλει το δικαίωμα της

⁴⁶⁰ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 149-150.

⁴⁶¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 151.

⁴⁶² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 771, Λεβέντη/Τσικριά, Απεργία (έννοια – αποκλεισμός της επιχειρήσεως χωρίς να συνοδεύεται από ομαδική παύση της εργασίας – προσωρινή ρύθμιση καταστάσεως), ΔΕΝ 2014, σελ. 5-6, Κυνηγοπούλου, Άτυπα μέσα εργασιακού αγώνα, ΔΕΕ 2016, σελ. 1502 επ..

⁴⁶³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 777 επ., Ντάσιο, Απεργία με κατάληψη των χώρων εργασίας, ΕΕργΔ 1986, σελ. 513 επ., Τραυλό-Τζανετάτο, Εργατικό Δίκαιο και Πολιτική, 1986, σελ. 202 επ., Δαβερώνα, ό.π., σελ. 185 επ., Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 146 επ..

⁴⁶⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 777.

⁴⁶⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 777-778.

⁴⁶⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 777.

ιδιοκτησίας, αλλά λειτουργεί στην πράξη ως «υπερενισχυμένο προσωπικό ασφαλείας»⁴⁶⁷, καθώς επιδίωξη των απεργών δεν μπορεί παρά να είναι η διατήρηση της παραγωγικής λειτουργίας της επιχείρησης κι όχι η καταστροφή της, αφού κάτι τέτοιο θα λειτουργούσε επιζήμια και για τους ίδιους και θα τους έφερνε μπροστά στο κατώφλι της ανεργίας⁴⁶⁸. Επιπλέον, από το Σύνταγμα δεν προκύπτει κάποια προτεραιότητα του δικαιώματος στην ατομική ιδιοκτησία έναντι αυτού της απεργίας⁴⁶⁹. Ίσα ίσα, ενώ το δικαίωμα της απεργίας έχει κατοχυρωθεί από το άρθρο 23 § 2 Σ χωρίς περιορισμούς από το νόμο, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας περιορίζεται από το άρθρο 17 § 1 Σ στα όρια που επιβάλλει το γενικό συμφέρον όπως επίσης και από το άρθρο 106 § 2 Σ που απαγορεύει την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σε βάρος του γενικού συμφέροντος, της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και της εθνικής οικονομίας⁴⁷⁰.

Ως αντίκρουση της προβληματικής περί καταχρηστικότητας του εργασιακού αγώνα εξαιτίας της προσβολής των διατάξεων για το άσυλο της κατοικίας προτείνεται το επιχείρημα ότι αντικείμενο της συνταγματικής προστασίας του ασύλου είναι η προσωπική ελευθερία κι όχι η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής⁴⁷¹. Εκτός αυτού, η διάταξη του άρθρου 9 § 1 Σ είναι τελεολογικά προσανατολισμένη στην αντιμετώπιση των επεμβάσεων του κράτους, στην προσβολή δηλαδή του ασύλου της κατοικίας από την κρατική εξουσία, ενώ ενέργειες προσβολής από ιδιώτες προβλέπονται και τιμωρούνται είτε ως διατάραξη της οικιακής ειρήνης (άρθρο 334 ΠΚ) είτε ως διατάραξη της κοινής ειρήνης (άρθρο 189 ΠΚ)⁴⁷². Για την εφαρμογή, άλλωστε, της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 9 § 1 Σ στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, με βάση την αρχή της τριτενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων του άρθρου 25 § 1 εδ. γ' Σ, αλλά και για την τυχόν παραπομπή στις διατάξεις των άρθρων 334 και 189 ΠΚ, επισημαίνεται ορθώς ότι ούτε οι εργαζόμενοι ούτε οι συνδικαλιστικές τους οργανώσεις είναι τρίτοι σε σχέση με τους χώρους εργασίας⁴⁷³. Ο εργασιακός χώρος αποτελεί και για τον εργαζόμενο άσυλο, αφού σε αυτόν αναλώνει την εργασιακή του δύναμη και σε αυτόν συντελείται τόσο η επαγγελματική όσο και η προσωπική του ανάπτυξη και εξέλιξη, με αποτέλεσμα και ο ίδιος ο μισθωτός να μπορεί να αξιώσει την προστασία του εργασιακού του χώρου κατά τη διάρκεια του χρόνου εργασίας του⁴⁷⁴ αξιοποιώντας το αγωνιστικό μέσο της κατάληψης κατά τη διάρκεια μιας απεργιακής κινητοποίησης⁴⁷⁵.

⁴⁶⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 202, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 146.

⁴⁶⁸ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 146.

⁴⁶⁹ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 515.

⁴⁷⁰ Βλ. Ντάσιο, ό.π., σελ. 515.

⁴⁷¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 778-779, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 147.

⁴⁷² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 778, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 147.

⁴⁷³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 778, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 148.

⁴⁷⁴ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 779-780.

⁴⁷⁵ Αντίθετος ο Λεβέντης, ό.π., σελ. 772, σύμφωνα με τον οποίο κατά τη διάρκεια της απεργίας αναστέλλεται η εργασιακή σχέση και ο εργαζόμενος αποδεσμεύεται προσωρινά από την υποχρέωση παροχής εργασίας και επομένως από το δικαίωμα εισόδου στην επιχείρηση.

Όπως είδαμε, ως επιχείρημα για τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας απεργίας που πραγματοποιείται με την ταυτόχρονη κατάληψη των χώρων εργασίας προτείνεται το γεγονός ότι με την περιφρούρηση ή την κατάληψη παραβιάζεται η ελευθερία της εργασίας των μη απεργών. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά αμφίβολο το εάν ο εργοδότης νομιμοποιείται για την επίκληση της προσβολής των δικαιωμάτων των εργαζομένων, ιδίως αν λάβει κανείς υπόψη του τον ισχυρισμό ότι οι απεργοί και οι μη απεργοί συγκροτούν μία ομάδα κοινών συμφερόντων ή και κοινών κινδύνων όσον αφορά στην ερμηνεία του άρθρου ΑΚ 656⁴⁷⁶. Διότι είναι αντιφατικό στην περίπτωση του άρθρου ΑΚ 656 να καταλογίζεται η απεργία στη σφαίρα κινδύνων όλων των μισθωτών, και συνεπώς και των μη απεργών, και να διαχωρίζεται σαφώς από τη σφαίρα ευθύνης του εργοδότη, ώστε ο τελευταίος να απαλλάσσεται από την υποχρέωση καταβολής μισθού στους μη απεργούς, και στο επίμαχο εξεταζόμενο ζήτημα της διεξαγωγής της απεργίας με κατάληψη η κοινότητα των μισθωτών αυτή τη φορά να διασπάται, πάλι όμως προς όφελος του εργοδότη⁴⁷⁷. Επομένως, μία τέτοια επίκληση εκ μέρους του εργοδότη για τον ως άνω λόγο αλλά και για το λόγο ότι στα δικαιώματα των απεργών θα πρέπει να δίνεται αξιολογική προτεραιότητα σε σχέση με τα δικαιώματα των μη απεργών, διότι οι τελευταίοι επωφελούνται συχνά από την αγωνιστική δράση των συναδέλφων τους χωρίς οι ίδιοι να εκτίθενται στους απεργιακούς κινδύνους, θα μπορούσε να θεωρηθεί καταχρηστική⁴⁷⁸.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονιστεί ότι και η ως άνω κριτική και υποστηρικτική της νομιμότητας του εργασιακού αγώνα με την παράλληλη αξιοποίηση του αγωνιστικού μέσου της κατάληψης θεώρηση, η οποία και μας βρίσκει σύμφωνους, αποφαινεται υπέρ του νόμιμου χαρακτήρα της κατάληψης όταν αυτή πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της απεργίας, εντός όμως του χρόνου εργασίας. Αντιθέτως, η κατάληψη που διεξάγεται κατά τη διάρκεια του εργασιακού αγώνα αλλά εκτός του χρόνου εργασίας θεωρείται παράνομη κι αυτό διότι εκτός του εργασιακού ωραρίου ο εργοδότης είναι καταρχήν ελεύθερος να ενεργοποιήσει την επιχειρηματική του δράση και να θέσει σε παραγωγική λειτουργία την επιχείρησή του, εφόσον βέβαια η ενεργοποίηση αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση με τις απαγορεύσεις του ν. 1264/1982, δηλαδή δεν συνεπάγεται απαγορευμένες αντιαπεργιακές ενέργειες⁴⁷⁹. Μετά τη λήξη του εργασιακού ωραρίου, με άλλα λόγια, οι εργαζόμενοι – απεργοί δεν έχουν καταρχήν δικαίωμα παραμονής στους χώρους δουλειάς, με αποτέλεσμα το άσυλο γι' αυτούς να εξασθενεί σημαντικά και μαζί μ' αυτό και ο νόμιμος χαρακτήρας της κατάληψης⁴⁸⁰. Εντούτοις, ακόμα και σ' αυτή την περίπτωση, στην περίπτωση δηλαδή που η κατάληψη θεωρηθεί παράνομη, η εν λόγω άποψη

⁴⁷⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 780-781, Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και κίνδυνος λειτουργίας της εκμετάλλευσης, 1980, σελ. 85 επ..

⁴⁷⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 781.

⁴⁷⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 781.

⁴⁷⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 781-782.

⁴⁸⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 782.

τάσσεται υπέρ της δυνατότητας άρσης του παράνομου χαρακτήρα της με βάση το άρθρο ΑΚ 284 και το δικαιολογητικό λόγο της άμυνας⁴⁸¹. Συγχρόνως, υποστηρίζεται, εξίσου πειστικά από τη θεωρία, ότι μια ορθή νομικά αντιμετώπιση του ζητήματος θα πρέπει να επιχειρήσει την πλήρη αποσύνδεση της νομιμότητας της απεργίας από αυτή της κατάληψης, ώστε η πρώτη να κρίνεται αποκλειστικά με βάση τα άρθρα 19 επ. ν. 1264/1982, ενώ η δεύτερη να αντιμετωπίζεται επίσης αποκλειστικά με τα μέσα του ποινικού αυτή τη φορά δικαίου⁴⁸².

vii. Συνύπαρξη νόμιμων και παράνομων απεργιακών αιτημάτων

Ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει κατά καιρούς τη θεωρία και τη νομολογία είναι το εάν η διεκδίκηση περισσότερων αιτημάτων με μία απεργιακή κινητοποίηση, εκ των οποίων ορισμένα κρίνονται νόμιμα ενώ άλλα παράνομα, επηρεάζει περαιτέρω και το χαρακτηρισμό του επίμαχου εργασιακού αγώνα ως νόμιμου ή παράνομου. Μία άποψη, που υποστηρίχθηκε στη θεωρία και ευτυχώς εγκαταλείφθηκε γρήγορα, γνωστή και ως «θεωρία της ομελέτας» θεωρούσε ότι αρκεί να υπάρχει ένα παράνομο αίτημα για να χαρακτηριστεί μία απεργιακή κινητοποίηση παράνομη στο σύνολό της, όπως ακριβώς και ένα χαλασμένο αυγό αρκεί για να καταστρέψει την ομελέτα⁴⁸³.

Εντούτοις, σύμφωνα με την πάγια νομολογία καθώς και την κρατούσα στη θεωρία άποψη, η νομιμότητα της απεργίας εξαρτάται όχι από τον αριθμό των νόμιμων και των μη νόμιμων αιτημάτων, αλλά από τη βαρύτητά τους⁴⁸⁴. Αν τα μη νόμιμα αιτήματα έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα από τα νόμιμα, υπό την έννοια ότι σε περίπτωση ικανοποίησης των πρώτων οι απεργοί είναι πρόθυμοι να διακόψουν τον εργατικό αγώνα, τότε η απεργία είναι παράνομη⁴⁸⁵. Αν, από την άλλη πλευρά, τα μη νόμιμα αιτήματα έχουν δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με τα νόμιμα, τότε η απεργία είναι νόμιμη⁴⁸⁶. Υποστηρίζεται, έτσι, ότι μεγαλύτερη βαρύτητα έχουν εκ των πραγμάτων τα μισθολογικά αιτήματα, γιατί αυτά είναι συνήθως που με την ικανοποίησή τους οδηγούν στη διακοπή της απεργίας⁴⁸⁷. Χαρακτηριστική, εν προκειμένω, είναι η ΜονΠρΑθ 1262/2011⁴⁸⁸, για την οποία έγινε λόγος και παραπάνω, και η οποία έκρινε ότι, μεταξύ των ακόλουθων αιτημάτων: α) όχι στην αλλαγή της μετοχικής σύνθεσης της ενάγουσας μέσω της συρρίκνωσης του ποσοστού του Δημοσίου κάτω από το 51%, β) όχι στον στρατηγικό επενδυτή, γ) προστασία δικτύων διανομής και μεταφοράς, δ) απομάκρυνση των

⁴⁸¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 782-784.

⁴⁸² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 148-149, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 191.

⁴⁸³ Βλ. Καποδίστρια, Θεωρία της Ομελέτας, ΕΕργΔ 1972, σελ. 1-3.

⁴⁸⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 311, ΕφΘεσ 35/1986, ΕΕργΔ 1986, σελ. 132, ΕφΑθ 2467/1979, ΕΕργΔ 1981, σελ. 513, ΜονΠρΑθ 3706/1991, ΔΕΝ 1991, σελ. 1234, Λεβέντη, ό.π., σελ. 781.

⁴⁸⁵ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 311, Λεβέντη, ό.π., σελ. 781.

⁴⁸⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 311, Λεβέντη, ό.π., σελ. 781.

⁴⁸⁷ Βλ. σχετική νομολογία σε Δαβερώνα, ό.π., σελ. 194-195.

⁴⁸⁸ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 60-61.

εργολάβων από την ενάγουσα, ε) άμεσες προσλήψεις προσωπικού, στ) δραστική μείωση των υπερωριών και σταμάτημα των απάνθρωπων ωραρίων εργασίας και ζ) όχι στην εκχώρηση λιγνιτικών και υδροηλεκτρικών παραγωγής, «το βαρύνον αίτημα της επίδικης απεργίας είναι να μη μεταβληθεί το ιδιοκτησιακό καθεστώς της ενάγουσας και συγκεκριμένα να αποτραπεί τυχόν ιδιωτικοποίηση/αποκρατικοποίησή της... είναι δε σαφές ότι προσχηματικά περιελήφθησαν στην πιο πάνω εξώδικη γνωστοποίηση της εναγομένης τα υπόλοιπα αιτήματα που αναφέρονται στα εργασιακά τους συμφέροντα, όπως οι άμεσες προσλήψεις του προσωπικού και η δραστική μείωση υπερωριών. Το ανωτέρω όμως βαρύνον αίτημα είναι μη νόμιμο και συνακόλουθα καθιστά την ένδικη απεργία της εναγομένης μη νόμιμη...»⁴⁸⁹.

Ωστόσο, και η ως άνω κρατούσα άποψη, αν και πιο μετριοπαθής σε σχέση με τη «θεωρία της ομελέτας», δέχεται την κριτική μεγάλης μερίδας της θεωρίας του εργατικού δικαίου. Κι αυτό διότι με τον παραπάνω διαχωρισμό των απεργιακών αιτημάτων σε κύρια και δευτερεύοντα επέρχεται στην ουσία ανεπίτρεπτη υποκατάσταση από την κρίση του δικαστή της αληθινής βούλησης των συνδικαλιστικών οργανώσεων να καθορίζουν και να ιεραρχούν κατ' αποκλειστικό και αυτόνομο τρόπο τα ζητήματα εκείνα που θεωρούν πιο σημαντικά, να αφαιρούν από κάποιο αίτημα το διεκδικητικό βάρος και να το αποδίδουν σε κάποιο άλλο οποτεδήποτε κατά τη διάρκεια ενός εργασιακού αγώνα⁴⁹⁰. Τα απεργιακά αιτήματα θα πρέπει να θεωρούνται όλα ίσης αξίας και βαρύνουσας σημασίας, το γεγονός δε ότι οι απεργοί ενδέχεται να διακόψουν την απεργία με την ικανοποίηση κάποιου ή κάποιων αιτημάτων τους δεν σημαίνει ότι αυτά είναι τα κύρια και τα άλλα τα δευτερεύοντα, αλλά ότι, κατά τη διάρκεια της απεργίας και των διαπραγματεύσεων με τον εργοδότη και κατόπιν συνεχών σταθμίσεων και εκτιμήσεων της κατάστασης, μπορεί να γίνονται συμβιβασμοί και υποχωρήσεις από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τους απεργούς⁴⁹¹. Συνεπώς, κατά τη γνώμη μας, ορθή είναι η άποψη που δέχεται αφενός ότι αρκεί η νομιμότητα και ενός αιτήματος για να χαρακτηριστεί νόμιμη η απεργία και αφετέρου ότι οι μόνοι που μπορούν να αποφασίσουν για την ιεράρχηση των αιτημάτων τους είναι οι εργαζόμενοι, ο δε δικαστικός έλεγχος ως προς το θέμα αυτό είναι ανεπίτρεπτος και αυθαίρετος⁴⁹².

viii. Η υποχρέωση ειρήνης

Η γερμανικής εμπνεύσεως θεωρητική κατασκευή της υποχρέωσης ειρήνης απαγορεύει στα συμβαλλόμενα μέρη μιας συλλογικής σύμβασης εργασίας να χρησιμοποιούν κατά τη διάρκεια της ισχύος της συλλογικά αγωνιστικά μέσα (απεργία – ανταπεργία) για να ανατρέψουν

⁴⁸⁹ ΜονΠρΑθ 1262/2011 σε Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 60-61.

⁴⁹⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 195.

⁴⁹¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 59.

⁴⁹² Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 746, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 59, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 195-196.

ή να τροποποιήσουν όσα με τη συλλογική σύμβαση συμφωνήθηκαν⁴⁹³. Από την παραπάνω εννοιολογική προσέγγιση της επίμαχης υποχρέωσης καθίσταται σαφές ότι αυτή βαρύνει και την εργοδοτική πλευρά, πρόκειται δηλαδή για μία αμφιμερή δέσμευση που επιβάλλεται στους κοινωνικούς ανταγωνιστές⁴⁹⁴. Ωστόσο, με δεδομένη τη νομοθετική απαγόρευση της ανταπεργίας, η υποχρέωση ειρήνης λειτουργεί στην πράξη σε βάρος μόνο των μισθωτών και αποτελεί μονομερή περιορισμό του απεργιακού δικαιώματός τους⁴⁹⁵.

Μετά την ψήφιση του ν. 1876/1990 διατυπώνονται, ως προς την ύπαρξη και την έκταση της υποχρέωσης ειρήνης, δύο αντίθετες απόψεις. Προτού προχωρήσουμε σε αναλυτικότερη εξέτάσή τους, όμως, σκόπιμη κρίνεται η παράθεση των κρίσιμων για το εν λόγω ζήτημα άρθρων του ως άνω νόμου. Έτσι, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 2 § 9 ν. 1876/1990 «Η συλλογική σύμβαση εργασίας μπορεί να περιέχει ρήτρα ειρήνης σχετικά με τα ζητήματα που ρυθμίζει», ενώ με βάση τη διάταξη του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990 «Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και της διαδικασίας Μεσολάβησης και Διαιτησίας, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων διατηρούν το δικαίωμα της απεργίας, εκτός αν αυτό έχει αποκλειστεί από προηγούμενη συλλογική σύμβαση εργασίας».

Ακόμη και μετά τη θέσπιση των πιο πάνω άρθρων, μερίδα της θεωρίας, στηριζόμενη στην προγενέστερη του ν. 1876/1990 πάγια νομολογία⁴⁹⁶, διατείνεται ότι η υποχρέωση ειρήνης είναι αυτονόητο και σύμφυτο στοιχείο κάθε συλλογικής σύμβασης εργασίας⁴⁹⁷. Το δε άρθρο 2 § 9 θεωρείται άστοχη διάταξη, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αυθαίρετες ερμηνείες⁴⁹⁸. Κατά τη θεώρηση αυτή, η ορθή έννοια της εν λόγω διάταξης προκύπτει μόνο μέσα από μία συστηματική ερμηνεία της σε συνδυασμό και με τις λοιπές διατάξεις του ν. 1876/1990, και ιδίως με αυτές που σχετίζονται με το χρόνο ισχύος και την καταγγελία των συλλογικών συμβάσεων (άρθρα 9 και 12 ν. 1876/1990 και άρθρο 2 Π.Υ.Σ. 6/28.2.2012)⁴⁹⁹. Με βάση τα προηγούμενα άρθρα, μία συλλογική σύμβαση εργασίας λήγει είτε με την πάροδο του χρόνου που συμφωνήθηκε είτε με

⁴⁹³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 739.

⁴⁹⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, 1981, σελ. 19.

⁴⁹⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 19-20.

⁴⁹⁶ Βλ. αναλυτικότερα Λεβέντη, ό.π., σελ. 739 επ., Δαβερώνα, ό.π., σελ. 198-200, ΑΠ 526/1967, ΕΕργΔ 1967, σελ. 1438, ΕφΚρ 385/1988, ΔΕΝ 1988, σελ. 958, ΕφΘεσ 303/1982, ΕΕργΔ 1982, σελ. 766, ΜονΠρΘεσ 4084/1982, ΔΕΝ 1982, σελ. 1064, ΜονΠρΑθ 143/1979, ΕΕργΔ 1979, σελ. 240, ΜονΠρΑθ 14441/1977, ΕΕργΔ 1977, σελ. 866. Χαρακτηριστικές είναι οι ΜονΠρΑθ 14441/1977, σύμφωνα με την οποία «... βασική υποχρέωσις και δη συμφυής προς την συλλογικήν σύμβασιν, εγκαίμενη εις την φύσιν αυτής, ην υποχρεούνται τα συμβαλλόμενα μέρη να τηρήσουν, έστω και εάν δεν συνεφωνήθη ρητώς, είναι αφενός μεν η υποχρέωσις ειρήνης, η υποχρέωσις δηλονότι όπως αι συμβληθείσαι οργανώσεις, εις ας αφορά αυτή, παραλείπουν να προσβάλλουν την συλλογικήν σύμβασιν διά συλλογικών αγωνιστικών μέσων πίεσεως (απεργία, ανταπεργία) ...» καθώς και η ΕφΚρ 385/1988, σύμφωνα με την οποία «... η απεργία που κηρύσσεται κατά τη διάρκεια ισχύος της συλλογικής συμβάσεως και αφορά σχέσεις ρυθμισμένες με αυτήν είναι παράνομη αλλά και καταχρηστική ...».

⁴⁹⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 742, Ζερδελή, ό.π., σελ. 293.

⁴⁹⁸ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 741.

⁴⁹⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 741-742.

καταγγελία⁵⁰⁰. Ο νόμος επιτρέπει κατ' εξαίρεση, μάλιστα, την πρόωρη καταγγελία των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, εφόσον έχουν μεταβληθεί σημαντικά οι συνθήκες που υπήρχαν κατά την υπογραφή τους⁵⁰¹. Οι υποστηρικτές, λοιπόν, της άποψης αυτής θεωρούν ότι όλες οι ως άνω διατάξεις δεν θα είχαν κανένα νόημα, αν η εργασιακή πλευρά είχε το δικαίωμα, χωρίς καταγγελία της συλλογικής σύμβασης, να πραγματοποιεί απεργία προς ανατροπή και αντικατάσταση των όρων της⁵⁰². Συνεπώς, πάντα με βάση την εν λόγω θεώρηση, τα άρθρα 2 § 9 και 4 § 6 ν. 1876/1990 δεν αποδεδειγμένα τη συμβαλλόμενη συνδικαλιστική οργάνωση εργαζομένων από την υποχρέωση ειρήνης, με αποτέλεσμα η απεργία που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια ισχύος μιας συλλογικής σύμβασης κατά παράβαση της επίμαχης υποχρέωσης και με σκοπό να ανατρέψει τους συμφωνηθέντες με τη σύμβαση όρους να είναι καταχρηστική και κατ' επέκταση παράνομη, διότι υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλει η καλή πίστη και ο σκοπός του δικαιώματος και υποσκάπτεται το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της συλλογικής αυτονομίας⁵⁰³. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί ότι και κατά τη γνώμη αυτή η υποχρέωση ειρήνης δεν είναι απόλυτη αλλά σχετική, δεν απαγορεύει δηλαδή κάθε εργασιακό αγώνα που επιδιώκει να ανατρέψει ή να τροποποιήσει τους όρους μιας συλλογικής σύμβασης, αλλά είναι δυνατή η απεργία για θέματα που δεν ρυθμίζει η συγκεκριμένη σύμβαση ή για θέματα που αυτή μεν ρυθμίζει αλλά τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν συμφωνήσει με τη ρήτρα του άρθρου 2 § 9 να μην επεκτείνεται σ' αυτά η εδώ εξεταζόμενη υποχρέωση⁵⁰⁴.

Κατά αντίθετη, ωστόσο, άποψη, υπό το καθεστώς του ν. 1876/1990 η υποχρέωση ειρήνης ως εγγενές στοιχείο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας δεν ισχύει πλέον⁵⁰⁵. Σύμφωνα με τη γραμματική αλλά και με την τελολογική ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 2 § 9 και 4 § 6 του ν. 1876/1990 είναι να δεχτούμε ότι ο νόμος παρέχει την ευχέρεια στα συμβαλλόμενα μέρη να συμφωνήσουν ρητά την αποχή από την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος κατά τη διάρκεια ισχύος της συλλογικής σύμβασης, σε περίπτωση δε που μια τέτοια ρήτρα ειρήνης δεν προβλεφθεί οι εργαζόμενοι διατηρούν στο ακέραιο το δικαίωμα κήρυξης και διεξαγωγής απεργίας⁵⁰⁶. Άλλωστε, και η ίδια η εισηγητική έκθεση του ν. 1876/1990 προβλέπει ότι «η § 9, που ορίζει ότι η συλλογική σύμβαση εργασίας μπορεί να περιέχει ρήτρα ειρήνης σχετικά με τα ζητήματα που ρυθμίζει, αντιστρέφει τη θεωρητική και νομολογιακή κατασκευή της ρήτρας ειρήνης ως εμπεριεχομένης σιωπηρά στο ενοχικό μέρος της συλλογικής σύμβασης εργασίας ή ως συμφυούς προς την έννοια της σύμβασης, διότι θα προσκρούει σε ρητή

⁵⁰⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 741, Ζερδελέ, ό.π., σελ. 196.

⁵⁰¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 741.

⁵⁰² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 742.

⁵⁰³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 746.

⁵⁰⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 743.

⁵⁰⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 791, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 138, Δαβερώνη, ό.π., σελ. 202.

⁵⁰⁶ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 139, Καζάκο, ό.π., σελ. 791, Δαβερώνη, ό.π., σελ. 202-203.

διάταξη νόμου. Η διάταξη αυτή έχει μεγάλη σημασία για τους εργαζομένους, γιατί ένας μεγάλος αριθμός απεργιών κηρύσσονται παράνομες εξαιτίας της εξυπακουόμενης ρήτρας ειρήνης.»⁵⁰⁷.

Ένα ακόμη επιχείρημα της πειστικότερης, κατά τη γνώμη μας, αυτής άποψης, που συντείνει στην αποδοχή της υποχρέωσης ειρήνης μόνο εφόσον υφίσταται συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών, είναι ότι τα συνταγματικά δικαιώματα είναι δεκτικά περιορισμών εφόσον όμως αυτοί προβλέπονται στην ίδια τη συνταγματική διάταξη που κατοχυρώνει το δικαίωμα και υπάρχει επιφύλαξη υπέρ του νόμου⁵⁰⁸. Στη δε περίπτωση του απεργιακού δικαιώματος επιφύλαξη υπέρ του νόμου υφίσταται στο άρθρο 23 § 2 Σ και αφορά τους δημοσίους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους των ΟΤΑ ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, σε κάθε περίπτωση όμως οι περιορισμοί του απεργιακού δικαιώματος ακόμη και αυτών των κατηγοριών εργαζομένων δεν μπορούν να φτάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του⁵⁰⁹. Εφόσον, λοιπόν, οι νομοθετικοί περιορισμοί δεν μπορούν να συνεπάγονται την κατάργηση ή και την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, κατά μείζονα λόγο το ίδιο ισχύει και για τους περιορισμούς που τίθενται συμβατικά⁵¹⁰. Συνεπώς, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση ειρήνης, έστω κι αν θεωρηθεί σχετική, είναι σύμφυτη με το θεσμό των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, καθώς με αυτό τον τρόπο καθίσταται αποδεκτός ένας ευρύτατος και γενικός περιορισμός του απεργιακού δικαιώματος, συμβατικής μάλιστα προέλευσης⁵¹¹.

Επίσης, λανθασμένη είναι και η ταύτιση, που επιχειρεί η αντίθετη άποψη, της υποχρέωσης τήρησης των συμφωνηθέντων με τη μη επιδίωξη αλλαγής των όρων της συλλογικής σύμβασης⁵¹². Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας δεν σημαίνει ότι η εργατική πλευρά παραβιάζει τους συμφωνηθέντες όρους συμπεριφερόμενη κακόπιστα, αλλά ότι χρησιμοποιεί απλώς ένα εργαλείο που κατά το νόμο είναι αναγκαίο για την εξισορρόπηση της διαπραγματευτικής ανισότητας των μερών⁵¹³. Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας και η απεργία είναι δύο βασικά συνταγματικά αναγνωρισμένα και ισότιμα δικαιώματα της εργατικής τάξης και επιβάλλεται να μπορούν να ασκούνται παράλληλα⁵¹⁴. Το επιχείρημα της διατήρησης της σταθερότητας των όρων της συλλογικής σύμβασης και της αποχής από κάθε πίεση για αλλαγή

⁵⁰⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 740-741.

⁵⁰⁸ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 140.

⁵⁰⁹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 140, Καζάκο, ό.π., σελ. 793.

⁵¹⁰ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 140, Καζάκο, ό.π., σελ. 793.

⁵¹¹ Μία περιορισμένη υποχρέωση ειρήνης επιβάλλεται από το ν. 1876/1990 στο άρθρο 16 § 8 κατά το στάδιο της Διαιτησίας: «Στις περιπτώσεις προσφυγής στη Διαιτησία αναστέλλεται η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας για διάστημα δέκα (10) ημερών από την ημέρα της προσφυγής». Η απεργία, λοιπόν, κατά το διάστημα αυτό είναι παράνομη λόγω αντίθεσης στη νομοθετική διάταξη, η οποία προχωρεί σε μία οιονεί αυθεντική διάγνωση της ύπαρξης υποχρέωσης ειρήνης και κατ' επέκταση καταχρηστικής άσκησης του απεργιακού δικαιώματος για το διάστημα των 10 πρώτων ημερών από την προσφυγή στη Διαιτησία. Βλ. αναλυτικότερα, Καζάκο, ό.π., σελ. 791.

⁵¹² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 141.

⁵¹³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 790.

⁵¹⁴ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 142-143.

τους αποδίδει μία ανεπίτρεπτη αξιολογική προτεραιότητα στο δικαίωμα της συλλογικής αυτονομίας, με αποτέλεσμα να παραγκωνίζεται το απεργιακό δικαίωμα και να καταργείται στην πράξη από τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων (τουλάχιστον για τα ρυθμισμένα από τη σύμβαση θέματα), γεγονός που εξυπηρετεί αν μη τι άλλο τα συμφέροντα του ισχυρότερου μέρους της σύμβασης, δηλαδή του εργοδότη, καθώς οι εργαζόμενοι βρίσκονται να παροπλίζονται από το μοναδικό αγωνιστικό μέσο άσκησης πίεσης και διεκδίκησης ευνοϊκότερων όρων εργασίας κατά τη διάρκεια ισχύος της συλλογικής σύμβασης⁵¹⁵.

Επιπλέον, ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι η ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 2 § 9 και 4 § 6 ν. 1876/1990 δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την έκταση της υποχρέωσης ειρήνης, θα πρέπει να προκρίνεται η ερμηνευτική εκείνη εκδοχή που αποβαίνει προς όφελος των εργαζομένων κατ' επιταγή του ερμηνευτικού κανόνα «εν αμφιβολία υπέρ των εργαζομένων»⁵¹⁶. Επομένως, επί μη συμφωνίας ρήτρας ειρήνης θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι εργαζόμενοι διατηρούν ανέπαφο το απεργιακό τους δικαίωμα, ενώ επί σύναψης σχετικής ρήτρας, επειδή ακριβώς επιβάλλεται με αυτήν περιορισμός του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας, θα πρέπει η ρήτρα αυτή να ερμηνεύεται στενά⁵¹⁷.

Το ευτύχημα είναι ότι η αμέσως προηγούμενη άποψη έχει αρχίσει να αποτυπώνεται και στο σκεπτικό των δικαστικών αποφάσεων. Χαρακτηριστική είναι η πρόσφατη ΜονΠρΘεσ 13134/2015⁵¹⁸, η οποία δέχεται ότι «Με το άρθρο 4 παρ. 6 του ν. 1876/1990 ... αποσυνδέθηκε το στάδιο των διαπραγματεύσεων από την υποχρέωση αποχής από τον απεργιακό αγώνα και νομιμοποιήθηκε η παράλληλη λειτουργία και των δύο αυτών μορφών συνδικαλιστικής δράσης. Το δικαίωμα της απεργίας που στο Σύνταγμα προστατεύεται πλήρως και χωρίς υποσημειώσεις με μόνες εξαιρέσεις αυτές των δικαστικών λειτουργιών και των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας, με εισαγωγή αρχών όπως εκείνες της αναλογικότητας, του έσχατου μέσου, της υποχρέωσης ειρήνης, που οδηγούν σε περιορισμούς τους οποίους η έννομη τάξη δεν προβλέπει, υφίσταται ανεπίτρεπτη συρρίκνωση σε πείσμα της αρχής in dubio pro libertate.».

ix. Η απεργία ως έσχατο μέσο

Συναφής με την παραπάνω προβληματική της υποχρέωσης ή μη ειρήνης κατά τη διάρκεια ισχύος μιας συλλογικής σύμβασης είναι και η θεώρηση της απεργίας ως έσχατου μέσου για την προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων. Σύμφωνα με την αρχή της ultima ratio, πριν από την έναρξη της απεργίας πρέπει να καταβάλλεται

⁵¹⁵ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 142, Δαβερώνη, ό.π., σελ. 203.

⁵¹⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 793.

⁵¹⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 793-794, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 20.

⁵¹⁸ ΕΕργΔ 2015, σελ. 1078.

προσπάθεια να λυθεί η συλλογική διαφορά με διαπραγματεύσεις⁵¹⁹. Απεργία που πραγματοποιείται χωρίς να έχουν εξαντληθεί οι συλλογικές διαπραγματεύσεις και τα ειρηνικά μέσα επίλυσης της διαφοράς είναι καταχρηστική και συνεπώς παράνομη⁵²⁰.

Και για το εν λόγω ζήτημα κρίσιμη είναι η διάταξη του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990, η οποία όπως είδαμε αποσυνδέει το στάδιο των διαπραγματεύσεων από την υποχρέωση αποχής από τον απεργιακό αγώνα και νομιμοποιεί την παράλληλη λειτουργία και των δύο αυτών μορφών συνδικαλιστικής δράσης⁵²¹. Συνεπώς, η σαφέστατη διατύπωση της ρύθμισης του εν λόγω άρθρου δεν αφήνει περιθώρια σοβαρής συζήτησης σχετικά με την ισχύ της ως άνω αρχής στο ελληνικό εργατικό δίκαιο, η οποία μετά τον ν. 1876/1990 πανηγυρικά απορρίπτεται από τον Έλληνα νομοθέτη και γι' αυτό θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως έννοια ξένη προς αυτό⁵²². Και λέμε ότι θα έπρεπε, γιατί εξακολουθούν να υπάρχουν φωνές σε θεωρία και νομολογία που ισχυρίζονται ότι ακόμη και μετά τη ρητή νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990 το δικαίωμα του εργασιακού αγώνα συνεχίζει να αποτελεί έσχατο μέσο.

Σύμφωνα με αυτές, η απεργία και μετά το ν. 1876/1990 παραμένει το έσχατο μέσο για την προαγωγή των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων των εργαζομένων, κι αυτό διότι ο ν. 1876/1990 αποσκοπεί στην ενίσχυση των συλλογικών διαπραγματεύσεων⁵²³. Ειδικότερα, με τη διάταξη του άρθρου 4 § 3 εισάγεται η υποχρέωση προς καλόπιστη διαπραγμάτευση, δηλαδή διαπραγμάτευση που διεξάγεται με πρόθεση να επιλυθεί η συλλογική διαφορά, η οποία πρωτίστως σημαίνει ότι τα μέρη θα αναμείνουν την έκβαση των διαπραγματεύσεων προτού προσφύγουν σε αγωνιστικά μέσα⁵²⁴. Κατά συνέπεια, υποστηρίζεται ότι αντίκειται στο σκοπό και τη φιλοσοφία του ν. 1876/1990 η προσφυγή στην απεργία πριν ακόμη κινηθεί η διαδικασία των διαπραγματεύσεων ή ταυτόχρονα με την έναρξη και εξέλιξη της διαδικασίας αυτής, εκτός εάν η εργοδοτική πλευρά αρνείται τη διαπραγμάτευση ή διαπραγματεύεται κακόπιστα, οπότε η απεργία σ' αυτές και μόνο τις περιπτώσεις γίνεται δεκτό ότι κατ' εξαίρεση δεν παραβιάζει την αρχή του έσχατου μέσου⁵²⁵. Επίσης, ένα δεύτερο επιχείρημα των θιασωτών της αρχής της *ultima ratio* είναι ότι η διάταξη του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990 έχει την έννοια ότι ιδίως κατά τη διαδικασία της μεσολάβησης και της διαιτησίας επιτρέπεται η άσκηση του απεργιακού δικαιώματος, εντούτοις οι διαδικασίες αυτές αρχίζουν μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων με βάση και το άρθρο 14 § 1 ν. 1876/1990, το οποίο ορίζει ότι αν οι

⁵¹⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 747.

⁵²⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 747.

⁵²¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 132.

⁵²² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Η απεργία ως *ultima ratio* – Η πείσμων εμμονή ενός νομικού μύθου στο ελληνικό εργατικό δίκαιο, σε: Τιμ. Τομ. Κ. Μπέη, 2003, σελ. 4106, 4114, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 132, Καζάκο, ό.π., σελ. 788-789, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 209, Ζερδελή, ό.π., σελ. 291.

⁵²³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 750.

⁵²⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 749-750.

⁵²⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 750.

συλλογικές διαπραγματεύσεις αποτύχουν, τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν δικαίωμα να ζητήσουν τις υπηρεσίες μεσολάβησης ή να προσφύγουν στη διαιτησία⁵²⁶. Επομένως, δεν τίθεται κανένα θέμα αποκλεισμού της αρχής του έσχατου μέσου από το άρθρο 4 § 6, καθώς η διάταξη έχει σκοπό να επιτρέψει την αξιοποίηση του απεργιακού δικαιώματος σε στάδιο μεταγενέστερο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Τέλος, υποστηρίζεται μεμονωμένα στη θεωρία⁵²⁷ ότι η αρχή της ultima ratio έχει έρεισμα στο Σύνταγμα και συγκεκριμένα στο άρθρο 25 § 3, το οποίο κατοχυρώνει την αρχή της αναλογικότητας, και γι' αυτόν το λόγο δεν μπορεί να καταργηθεί από τον κοινό νομοθέτη με αποτέλεσμα και η διάταξη του άρθρου 4 § 6 να είναι αντισυνταγματική.

Χαρακτηριστικές εν προκειμένω είναι η ΜονΠρΑθ 2796/2010⁵²⁸ η οποία δέχεται ότι η απεργία των εργαζομένων «είναι παράνομη αφού παραβιάζει την αρχή του έσχατου μέσου και πραγματοποιείται χωρίς να έχουν εξαντληθεί οι συλλογικές διαπραγματεύσεις και τα ειρηνικά μέσα επίλυσης της διαφοράς...», καθώς και η ΜονΠρΑθ 1968/2011⁵²⁹ η οποία με τη σειρά της κρίνει ότι «... η απεργία αποτελεί το ύστατο μέσο πίεσης και η άσκησή της δεν είναι ανέλεγκτη αλλά υπόκειται τόσο στους περιορισμούς του νόμου όσο και σε αυτούς του άρθρου 25 § 3 Σ και του άρθρου 281 ΑΚ...».

Στα επιχειρήματα αυτά της εν λόγω μερίδας της θεωρίας και της νομολογίας ο αντίλογος της άποψης που απορρίπτει την εξεταζόμενη αρχή είναι ισχυρότατος και πειστικότατος. Τα δικαιώματα της απεργίας και της συλλογικής αυτονομίας, ως κεντρικές συνιστώσες του συνδικαλιστικού δικαιώματος, συγκροτούν μία διαλεκτική ενότητα, μέσα στην οποία όμως η πρωτοκαθεδρία ανήκει στην απεργία⁵³⁰. Αν και το ζητούμενο είναι η παράλληλη, συμπληρωματική ή παραπληρωματική λειτουργία των δύο αυτών μορφών συνδικαλιστικής δράσης, η θέση ότι η συλλογική διαπραγμάτευση χωρίς το δικαίωμα του εργασιακού αγώνα αποτελεί «συλλογική επαιτεία» εκφράζει επιγραμματικά και την αξιολογική προτεραιότητα της απεργίας⁵³¹. Στοιχειωδώς ισορροπημένες και αποτελεσματικές συλλογικές διαπραγματεύσεις χωρίς τη δυνατότητα άσκησης πίεσης με την κήρυξη και τη διεξαγωγή εργασιακού αγώνα, ή έστω και την απειλή αυτού, δεν νοούνται⁵³². Κατ' αποτέλεσμα, η δυνατότητα καταφυγής σε

⁵²⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 751, του ιδίου, Η απεργία ως έσχατο μέσο και ο Ν. 1876/90, ΔΕΝ 1992, σελ. 788.

⁵²⁷ Βλ. Παπασταύρου, Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2002, σελ. 125 επ..

⁵²⁸ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 135.

⁵²⁹ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 136.

⁵³⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4115.

⁵³¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4115-4116.

⁵³² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4116, Μπουμπουχερόπουλο, Εναλλακτικές μορφές εργατικού αγώνα – Μια εισαγωγή στην προβληματική των εναλλακτικών ή ατυπικών αγωνιστικών μέσων, ΕΕργΔ 2016, σελ. 1071, ο οποίος, ομοίως, επισημαίνει ότι «... η ελευθερία επιλογής, επινόησης και άσκησης αγωνιστικών μέσων κατοχυρώνεται επίσης έμμεσα και ως πυρηνικό στοιχείο της συλλογικής αυτονομίας... Και τούτο, διότι, αντίθετα από τη θεμελιακή (ιδεατή) σύλληψη των όρων αποτελεσματικής λειτουργίας της ιδιωτικής αυτονομίας, η εξισορρόπηση των αντιτιθέμενων συμφερόντων και η προθυμία των μερών να έλθουν σε συμφωνία καθίσταται στο πεδίο της συλλογικής αυτονομίας εφικτή όχι λόγω της (υποθετικής) δυνατότητας κάθε δυνάμει αντισυμβαλλόμενου να καλύψει την ίδια ανάγκη άλλου, με τους ίδιους ή ευνοϊκότερους όρους, στο πλαίσιο του ελεύθερου

απεργιακές κινητοποιήσεις κατά τη διάρκεια των συλλογικών διαπραγματεύσεων δεν αντιστρατεύεται την υποχρέωση για καλόπιστη διαπραγμάτευση της εργατικής πλευράς, αλλά αντίθετα περιορίζει την πιθανότητα εκδήλωσης κακοπιστίας του εργοδότη, διασφαλίζοντας τις προϋποθέσεις μιας ομαλής και σχετικά ισόρροπης διαπραγμάτευσης και ενισχύοντας την προοπτική για μια επιτυχή έκβασή της⁵³³. Υπό το πρίσμα αυτό, καθίσταται σαφές ότι η προσφυγή στην απεργία κατά τη διάρκεια των συλλογικών διαπραγματεύσεων δεν προσκρούει στη φιλοσοφία του ν. 1876/1990, αλλά βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με αυτόν, καθώς οι απεργιακές κινητοποιήσεις καθ' εαυτές είναι που συμβάλλουν κατά το διάστημα αυτό στην ενίσχυση της θέσης της εργατικής πλευράς και κατ' επέκταση στην προώθηση των διαπραγματεύσεων και στην επίτευξη συμφωνίας⁵³⁴. Επιπλέον, το γεγονός ότι η απεργία θεωρείται ρητά από το ν. 1876/1990 νόμιμη κατά τις μεταγενέστερες διαδικασίες της μεσολάβησης και της διαιτησίας δεν σημαίνει έμμεση υιοθέτηση της αρχής της ultima ratio κατά το προγενέστερο στάδιο των διαπραγματεύσεων, κι αυτό επειδή καθιστώντας την επιτρεπτή ο νόμος κατά τη μεσολάβηση και τη διαιτησία, τα θεσμικά στην ουσία υποκατάστατα της συλλογικής διαπραγμάτευσης, επιτρέποντας δηλαδή το απεργιακό δικαίωμα και την άσκηση πίεσης και κατά τρίτων επιφορτισμένων είτε να συμβιβάσουν τα μέρη είτε να τους επιβάλλουν συλλογικές ρυθμίσεις, πολλώ δε μάλλον το επιτρέπει και το θεωρεί νόμιμο και κατά το στάδιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων όταν και στρέφεται κατά του μελλοντικού αντισυμβαλλόμενου - εργοδότη⁵³⁵. Τέλος, όσον αφορά στον ισχυρισμό περί αντισυνταγματικότητας του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990, θα πρέπει να ειπωθεί ότι η αρχή του έσχατου μέσου δεν αποτελεί στοιχείο της συνταγματικής διασκευής της απεργίας ως δικαιώματος⁵³⁶. Η απεργία προστατεύεται από το Σύνταγμα ανεπιφύλακτα, μοναδικοί περιορισμοί του εν λόγω δικαιώματος είναι μόνο αυτοί που προβλέπονται στο άρθρο 23 § 2 Σ, ενώ οποιαδήποτε περαιτέρω διεύρυνση των περιορισμών δεν συμβιβάζεται με τη συνταγματική διάπλαση του απεργιακού δικαιώματος ως δικαιώματος ενταγμένου σε ένα διευρυμένο πλαίσιο κοινωνικής προστασίας⁵³⁷.

Εν ολίγοις, η εμμονή στην αρχή της ultima ratio ακόμη και μετά τη διάταξη του άρθρου 4 § 6 ν. 1876/1990, η οποία απεγκλωβίζει την απεργία από τη λογική της θεώρησής της ως έσχατου μέσου σε σχέση με τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και υιοθετεί τη λογική της άμεσης

ανταγωνισμού και της οικονομίας της αγοράς, αλλά ακριβώς λόγω της επαπειλούμενης για το άλλο μέρος ζημίας που συνδέεται εγγενώς με την ελευθερία αγωνιστικής αντιπαράθεσης. Η αποτελεσματική λειτουργία της συνταγματικά κατοχυρωμένης συλλογικής αυτονομίας προϋποθέτει, δηλαδή, τη δυνατότητα άσκησης πίεσης στην άλλη πλευρά, ακριβώς δε αυτή η πίεση δημιουργεί προϋποθέσεις συναίνεσης ικανής να οδηγήσει τα μέρη στη συλλογικά αυτόνομη ρύθμιση των συμφερόντων τους.».

⁵³³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4117.

⁵³⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4117, Ζερδελή, ό.π., σελ. 292.

⁵³⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4118.

⁵³⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4113.

⁵³⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 213-214, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4113.

σύνδεσης και φυσιολογικής σχέσης των δύο αυτών διαδικασιών⁵³⁸, αποτελεί περίπτωση ανεπίτρεπτης *contra legem* ερμηνείας⁵³⁹, η οποία λειτουργεί σαφέστατα απορρυθμιστικά για το απεργιακό δικαίωμα.

Πολύ ενθαρρυντικές για το μέλλον της νομολογίας είναι η ΜονΠρΘεσ 2417/2016⁵⁴⁰ και η πιο πάνω μνημονευθείσα ΜονΠρΘεσ 13134/2015⁵⁴¹, οι οποίες ασπάζονται την τελευταία απορριπτική της αρχής του έσχατου μέσου άποψη. Αναλυτικότερα, η πρώτη δέχεται ότι «το ως άνω αναγνωριστικό αίτημα, κατά το μέρος που στηρίζεται στη βάση της καταχρηστικότητας, κρίνεται απορριπτέο κατά την αιτίαση ότι παραβιάστηκε η αρχή της *ultima ratio* δεδομένου ότι η μη εξάντληση των ηπιότερων μέσων και δη η μη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων μεταξύ των μερών, δεν αποτελεί κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας απεργίας ως καταχρηστικής, ενόψει και της διάταξης του άρθρ. 4 παρ. 6 ν. 1876/1990, το οποίο παρέχει το δικαίωμα απεργίας ακόμη και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και πριν ολοκληρωθούν αυτές...», ενώ και η δεύτερη αναφέρει ότι «Με το άρθρο 4 παρ. 6 του ν. 1876/1990 ... η αμφισβήτηση πλέον έχει αρθεί με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο. Η αρχή της *ultima ratio* στο πλαίσιο της απεργίας αποτελεί πλέον έννοια ξένη στο ελληνικό δίκαιο...» και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «... Σύμφωνα ωστόσο με τα όσα αναφέρθηκαν και στη μείζονα σκέψη οι αρχές του εσχάτου μέσου (*ultima ratio*) και της σύγκρισης ζημίας – οφέλους από την απεργία, δεν τυγχάνουν εφαρμογής στο νομικό μας σύστημα.».

3. Περιπτώσεις νομολογιακής αξιολόγησης της απεργίας ως παράνομης – Η ευκολία με την οποία τα δικαστήρια ανευρίσκουν την έλλειψη κάποιας από τις τυπικές προϋποθέσεις νομιμότητας

Μία μορφή νομολογιακής απορρύθμισης του απεργιακού δικαιώματος, πέρα από τις περιπτώσεις αξιολόγησης της απεργίας ως καταχρηστικής, είναι και η ερμηνευτική αυστηροποίηση των τυπικών προϋποθέσεων για τη νόμιμη κήρυξή της και κατ' επέκταση ο χαρακτηρισμός της από τα δικαστήρια με ιδιαίτερη ευκολία ως παράνομης λόγω έλλειψης κάποιας από αυτές.

Έτσι, ως προς την προϋπόθεση κήρυξης της απεργίας από την αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση, τα δικαστήρια απασχολεί τακτικά το ζήτημα της αρμοδιότητας κήρυξης απεργιακής κινητοποίησης μεταξύ περισσότερων συνδικαλιστικών οργανώσεων, επί του οποίου γίνεται, δυστυχώς όχι σπάνια, δεκτή η πιο περιοριστική για το απεργιακό δικαίωμα άποψη που τάσσεται

⁵³⁸ Βλ. Παπαδημητρίου, Συλλογικές εργασιακές σχέσεις και επίλυση διαφορών εργασίας, τ. Α', 1992, σελ. 37 επ..

⁵³⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 4119.

⁵⁴⁰ Αρμ. 2016, σελ. 649.

⁵⁴¹ ΕΕργΔ 2015, σελ. 1078.

υπέρ της αρχής της εγγύτητας. Εν προκειμένω, χαρακτηριστική είναι η ΜονΠρΑθ 1965/2013⁵⁴², η οποία έκρινε ότι «... Αν υπάρχουν επιχειρησιακά σωματεία στην ίδια επιχείρηση, οποιοδήποτε από αυτά μπορεί να αποφασίσει την κήρυξη απεργίας. Κλαδικό σωματείο μπορεί να κηρύξει επιχειρησιακή απεργία ειδικά και μόνο όταν συντρέχουν σωρευτικά δύο προϋποθέσεις και συγκεκριμένα αν α) δεν υπάρχει επιχειρησιακό σωματείο ούτε και ένωση προσώπων και β) η πλειοψηφία των μισθωτών της επιχείρησης είναι μέλη του κλαδικού σωματείου. Αν συντρέχει μόνο η πρώτη από τις προϋποθέσεις αυτές, όχι όμως και η δεύτερη, ή αν δεν υπάρχει κλαδικό σωματείο, τότε και μόνο αποκτά αρμοδιότητα το αντιπροσωπευτικότερο εργατικό κέντρο της περιοχής. Δηλαδή, προκειμένου για επιχειρησιακή απεργία, το κλαδικό σωματείο έχει επικουρική αρμοδιότητα και το εργατικό κέντρο ακόμα επικουρικότερη». Κατ' αποτέλεσμα, η εν λόγω απόφαση απεφάνθη υπέρ του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας με την αιτιολογία ότι κηρύχθηκε από κλαδική συνδικαλιστική οργάνωση, ενώ υφίστατο επιχειρησιακό σωματείο⁵⁴³. Της ίδιας φιλοσοφίας είναι και η ΜονΠρΑθ 172/2011⁵⁴⁴, σύμφωνα με την οποία «η κήρυξη της απεργίας γίνεται από την κατά το νόμο αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση. Το βασικό κριτήριο για την αρμοδιότητα της οργάνωσης να αποφασίσει και να κηρύξει απεργία σε συγκεκριμένο εργασιακό χώρο είναι ο ειδικότερος σύνδεσμός της με το χώρο αυτό. Αν υπάρχουν περισσότερες οργανώσεις που συνδέονται με τον ίδιο χώρο, αρμόδια είναι η οργάνωση που βρίσκεται πλησιέστερα στους εργαζομένους, που καλούνται να μετάσχουν στην απεργία, ενώ οι υπόλοιπες αποκλείονται. Κατά συνέπεια, αν υπάρχει επιχειρησιακό σωματείο, αυτό και μόνο μπορεί να αποφασίσει και να κηρύξει επιχειρησιακή απεργία, δηλαδή μεμονωμένη απεργία σε επιχείρηση ή εκμετάλλευση, ενώ οι δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες οργανώσεις δεν έχουν το δικαίωμα να αποφασίσουν και να κηρύξουν απεργία σε μεμονωμένη επιχείρηση». Το αποτέλεσμα, ομοίως, ήταν να κρίνει παράνομη την απεργία που κήρυξε η Ομοσπονδία για το λόγο ότι υπήρχε νόμιμο συνεστημένο επιχειρησιακό σωματείο.

Περαιτέρω, σχετικά με την προϋπόθεση κήρυξης της απεργίας από το αρμόδιο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης, τη νομολογία απασχολεί εξίσου σταθερά το ζήτημα της εξουσιοδότησης της γενικής συνέλευσης προς το διοικητικό συμβούλιο για τον καθορισμό των λεπτομερειών της απεργίας, επί του οποίου, ομοίως, οι δικαστικές κρίσεις συνήθως αποβαίνουν σε βάρος του απεργιακού δικαιώματος. Αντιπροσωπευτική της πάγιας θέσης των ελληνικών δικαστηρίων είναι η απόφαση 1356/2017 ΜονΠρΑθ⁵⁴⁵, η οποία στη μείζονα σκέψη της αναφέρει ότι «...Η Γενική Συνέλευση λοιπόν που αποφάσισε νομότυπα την κήρυξη της απεργίας μπορεί να αναθέσει στο Διοικητικό Συμβούλιο τον καθορισμό των λεπτομερειών της

⁵⁴² Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 84.

⁵⁴³ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 84.

⁵⁴⁴ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 84-85.

⁵⁴⁵ Δημοσίευση σε Τ.Ν.Π. ΝΟΜΟΣ.

απεργίας, όπως π.χ. να καθορίσει την ημερομηνία έναρξης της απεργίας, την διάρκειά της, την μορφή της, το προσωπικό ασφαλείας, τη λύση ή την διακοπή της ή και την προσθήκη νέων απεργιακών αιτημάτων... Αυτό που δεν επιτρέπεται πάντως είναι η εν λευκώ εξουσιοδότηση προς το Διοικητικό Συμβούλιο να αποφασίζει εκείνο για την κήρυξη της απεργίας, ώστε τελικά η απόφαση για την απεργία να μεταφέρεται κατά παρέκκλιση των διατάξεων του νόμου από την Γενική Συνέλευση στο Διοικητικό Συμβούλιο. Ειδικότερα τέτοια απαγορευμένη εν λευκώ εξουσιοδότηση υπάρχει όταν ανατίθεται στο Διοικητικό Συμβούλιο η κήρυξη απεργίας για οποιαδήποτε μελλοντικά αιτήματα προκύψουν ή όταν αφήνεται σ' αυτό η απόλυτη πρωτοβουλία να κηρύξει ή όχι την απεργία... Απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου περί κηρύξεως απεργίας με δική του πρωτοβουλία συνιστά απαγορευμένη από τον νόμο εκχώρηση εξουσίας, αφού κατ' αυτόν τον τρόπο αφαιρούνται κυριαρχικά δικαιώματα της συνέλευσης, τα οποία μεταφέρονται στο Διοικητικό Συμβούλιο, με αποτέλεσμα να επέρχεται υποκατάσταση του κατά νόμο κέντρου λήψης απόφασης και μεταβολή τού σωματειακού οργάνου που κατά νόμο έχει εξουσία και αποφασίζει...» και εν τέλει αποφαινεται υπέρ του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας διότι «... Η απόφαση του Γενικού Συμβουλίου του πρώτου εναγόμενου σωματείου σχετικά με την εξουσιοδότηση του ΔΣ για τις απεργιακές κινητοποιήσεις σε θέματα υγιεινής και ασφάλειας και διαφάνειας, δεν διατυπώνεται με τρόπο σαφή και εξειδικευμένο, μη καθορίζουσα το πλαίσιο και τη διάρκεια των απεργιακών κινητοποιήσεων, λογίζεται δε και εκτιμάται ως εν λευκώ εξουσιοδότηση προς το ΔΣ...».

Αντίστοιχα, και όσον αφορά στην προϋπόθεση της προειδοποίησης της εργοδοτικής πλευράς, η στάση του Έλληνα εφαρμοστή του δικαίου αποδεικνύεται εξίσου αυστηρή και τυπολατρική. Ενδεικτικά, η ΜονΠρΑθ 171/2012⁵⁴⁶ επεσήμανε ότι η προειδοποίηση του άρθρου 19 § 1 εδ. γ' πρέπει να αναφέρει τον ακριβή χρόνο έναρξης (ημέρα και ώρα) της απεργιακής κινητοποίησης και κατ' επέκταση έκρινε την απεργία παράνομη λόγω μη τήρησης της 24ωρης προθεσμίας προειδοποίησης του εργοδότη. Στο ίδιο πνεύμα η ΜονΠρΑθ 852/2010⁵⁴⁷ απεφάνθη ότι η κοινοποίηση της γνωστοποίησης με fax δεν αρκεί, αφού δεν προκύπτει γνώση της εργοδότης εταιρείας, κι ότι το εναγόμενο σωματείο θα έπρεπε να αποστείλει τη γνωστοποίηση με δικαστικό επιμελητή, θέση, ωστόσο, που είναι αντιδιαμετρικά αντίθετη με την κοινώς υποστηριζόμενη άποψη ότι η κοινοποίηση μπορεί να γίνει με οποιοδήποτε μέσο.

Επίσης, αξιοσημείωτο είναι ότι οι περισσότερες δικαστικές αποφάσεις αρκούνται στην έλλειψη της τυπικής προϋπόθεσης για διάθεση προσωπικού ασφαλείας ώστε να κρίνουν τον παράνομο χαρακτήρα μιας απεργίας, χωρίς να εξετάζουν αν η φύση της εργασίας ή το είδος της

⁵⁴⁶ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 68-69.

⁵⁴⁷ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 69.

επιχείρησης ή και η εργασία των μη απεργών μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη διάθεσή του⁵⁴⁸. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις ΜονΠρΑθ 1091/2011⁵⁴⁹ και 1047/2012⁵⁵⁰ οι οποίες επισήμαναν ότι «η υποχρέωση για διάθεση προσωπικού ασφαλείας υπάρχει ανεξάρτητα από το είδος της επιχείρησης, αφού σκοπός του προσωπικού ασφαλείας είναι η ασφάλεια των εγκαταστάσεων και η πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων από τυχαία περιστατικά» και αντίστοιχα ότι «ο ισχυρισμός των εναγομένων ότι δεν έχουν τέτοια υποχρέωση για διάθεση προσωπικού ασφαλείας λόγω της φύσεως της εργασίας που παρέχουν οι οδηγοί, καθόσον τα τουριστικά λεωφορεία όταν δεν εκτελούν δρομολόγιο φυλάσσονται σε χώρους στάθμευσης από το αρμόδιο προς τούτο προσωπικό των εταιρειών και οι οδηγοί δεν έχουν υποχρέωση φύλαξης των εγκαταστάσεων αυτών και των λεωφορείων, είναι απορριπτέος ως μη νόμιμος, διότι η υποχρέωση για διάθεση προσωπικού ασφαλείας υπάρχει για όλες τις συνδικαλιστικές οργανώσεις ανεξάρτητα από το είδος της επιχείρησης όπου γίνεται η απεργία», ισχυρισμοί που, κατά τη γνώμη μας, βαίνουν πέρα από το σκοπό του νόμου περιορίζοντας αδικαιολόγητα το συνταγματικό δικαίωμα της απεργίας, καθώς αυτό που απαιτείται από τους εν λόγω εργαζόμενους – οδηγούς τουριστικών λεωφορείων είναι κατά τη διάρκεια της απεργίας να αναλάβουν καθήκοντα φύλαξης, καθήκοντα που ωστόσο δεν προβλέπονται στη σύμβαση εργασίας τους - η οποία αφορά μόνο την υποχρέωση οδήγησης των λεωφορείων - και που έχουν ανατεθεί από την εργοδότηρια εταιρεία σε ιδιωτική εταιρεία φύλαξης⁵⁵¹. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ΜονΠρΑθ 2319/2011⁵⁵² η οποία δέχεται ότι «δεν ασκεί έννομη επιρροή επί της ανωτέρω υποχρέωσης της εναγομένης (για διάθεση προσωπικού ασφαλείας) το γεγονός ότι υπάρχουν αρκετοί εργαζόμενοι στο σταθμό καθόσον δεν είναι καθολική η συμμετοχή στις απεργίες, γεγονός που σε κάθε περίπτωση δεν είναι γνωστό κατά την κήρυξη της απεργίας αλλά διαπιστώνεται εκ των υστέρων. Συνεπώς, εφόσον δεν τηρήθηκαν οι υπό του νόμου προϋποθέσεις, η απεργιακή κινητοποίηση είναι παράνομη». Αλλά και η ΜονΠρΑθ 1623/2013⁵⁵³, η οποία αναφέρεται στην περίπτωση που και οι απεργοί παραμένουν στις εγκαταστάσεις της επιχείρησης κατά τη διάρκεια στάσης εργασίας, διατυπώνει τη θέση ότι δεν ασκεί έννομη επιρροή ούτε η παρουσία των απεργών στο χώρο εργασίας αλλά ούτε και «το γεγονός ότι υπάρχουν μη απεργοί που είναι σε θέση να ασκήσουν καθήκοντα προσωπικού ασφαλείας ή ότι ο εργοδότης δεν είχε ζητήσει τη διάθεση προσωπικού ασφαλείας, εφόσον δεν είναι δυνατόν να προβλεφθούν εκ των προτέρων με βεβαιότητα οι κίνδυνοι οι οποίοι μπορούν

⁵⁴⁸ Βλ. αναλυτικότερα Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 93-96.

⁵⁴⁹ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 94.

⁵⁵⁰ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., 93-94.

⁵⁵¹ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 94.

⁵⁵² Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 95.

⁵⁵³ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 95.

να προκύψουν κατά τη διάρκεια της απεργίας ή τα ατυχήματα ή οι καταστροφές που ενδεχόμενα να συμβούν».

Τέλος, όσον αφορά στην προϋπόθεση του δημοσίου διαλόγου στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, για τη συνταγματικότητα της οποίας διατυπώσαμε τις επιφυλάξεις μας στο πρώτο μέρος της παρούσας⁵⁵⁴, η νομολογία κάνει δεκτό ομόφωνα και ανενδοίαστα ότι η έλλειψή της συνεπάγεται τον παράνομο χαρακτήρα της απεργίας. Χαρακτηριστική είναι η ΜονΠρΑθ 92/2013⁵⁵⁵ η οποία δέχεται ότι «Με την ως άνω συμπεριφορά τους οι εναγόμενες συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν τήρησαν ωσαύτως την επιβαλλόμενη από τη διάταξη του άρθρου 3 ν. 2224/1994 υποχρέωσή τους για πρόσκληση του εργοδότη σε δημόσιο διάλογο, με αποτέλεσμα και για το λόγο αυτό οι εξαγγελθείσες ήδη απεργιακές κινητοποιήσεις να είναι παράνομες. Η μη τήρηση της ως άνω προϋπόθεσης της πρόσκλησης σε δημόσιο διάλογο για όλα τα αιτήματα της απεργίας αποτελεί όρο νομιμότητας αυτής.».

4. Η εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 656 και η de facto επαναφορά της ανταπεργίας

Όπως είδαμε αναλυτικά σε προηγούμενο κεφάλαιο⁵⁵⁶, ο ν. 1264/1982 με το άρθρο 22 § 2 απαγόρευσε ρητά την ανταπεργία. Γρήγορα, όμως, επιχειρήθηκε η ερμηνευτική αξιοποίηση του άρθρου ΑΚ 656⁵⁵⁷ ώστε να αντισταθμιστεί το μειονέκτημα της εργοδοτικής πλευράς⁵⁵⁸.

Χαρακτηριστική είναι η ΜονΠρΚορ 82/2014⁵⁵⁹ η οποία στη μείζονα σκέψη της δέχεται ότι η απαγόρευση της ανταπεργίας άφησε άθικτη τη ρύθμιση του άρθρου ΑΚ 656 και ότι η απεργία θεωρείται λόγος που δεν αφορά τον εργοδότη, αλλά τους μισθωτούς. Στο σκεπτικό της, ακόμη, αναφέρει ότι, στις περιπτώσεις που ο εργοδότης αδυνατεί να αποδεχθεί αντικειμενικά και αποκρούει την εργασία των μισθωτών του, δεν ανταπεργεί ώστε να εφαρμοστούν σε βάρος του οι συνέπειες της απαγορευμένης ανταπεργίας. Καταλήγει, έτσι, να απορρίψει την αγωγή του Σωματείου Εργαζομένων σε Καζίνο και της Ομοσπονδίας κατά της εργοδότης εταιρίας, με το αιτιολογικό ότι η εναγομένη δεν πραγματοποίησε ανταπεργία αλλά τελούσε σε αντικειμενική αδυναμία κατ' άρθρο ΑΚ 656 να αποδεχθεί και να χρησιμοποιήσει την προσφερόμενη εργασία των εργαζομένων που πράγματι προσήλθαν να εργαστούν⁵⁶⁰.

⁵⁵⁴ Βλ. προηγούμενως σελ. 33-35.

⁵⁵⁵ ΕΕργΔ 2013, σελ. 249.

⁵⁵⁶ Βλ. προηγούμενως σελ. 15-18.

⁵⁵⁷ «Αν ο εργοδότης έγινε υπερήμερος ως προς την αποδοχή της εργασίας, ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα να απαιτήσει την πραγματική απασχόλησή του, καθώς και το μισθό για το διάστημα που δεν απασχολήθηκε. Δικαίωμα να απαιτήσει το μισθό έχει ο εργαζόμενος και στην περίπτωση που η αποδοχή της εργασίας είναι αδύνατη από λόγους που αφορούν στον εργοδότη και δεν οφείλονται σε ανώτερη βία. Στις ανωτέρω περιπτώσεις ο εργαζόμενος δεν είναι υποχρεωμένος να παράσχει την εργασία σε άλλο χρόνο. Ο εργοδότης, όμως, έχει δικαίωμα να αφαιρέσει από το μισθό καθετί που ο εργαζόμενος ωφελήθηκε από τη ματαίωση της εργασίας ή από την παροχή της αλλού.»

⁵⁵⁸ Βλ. Σεβαστίδη, Ανταπεργία (lock out): ένα νομικό απολίθωμα ξαναζωντανεύει, ΕΕργΔ 2016, σελ. 780.

⁵⁵⁹ Αδημοσίευτη, βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 781.

⁵⁶⁰ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 781.

Η απόφαση αυτή δεν είναι δυστυχώς μεμονωμένη, αλλά απηχεί την κρατούσα στη νομολογία άποψη⁵⁶¹. Άποψη που επίσης δεν είναι μετέωρη, αλλά έχει ισχυρά θεμέλια στο χώρο της θεωρίας του εργατικού δικαίου, και ιδίως στη γερμανικής προέλευσης θεωρία των σφαιρών και στη μεταγενέστερη αυτής αρχή της ισότητας των όπλων⁵⁶². Σύμφωνα με τις θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις, η απεργία είναι μία συλλογική και προσχεδιασμένη ενέργεια των εργαζομένων που επιδιώκει να διακόψει τη λειτουργία της επιχείρησης, γι' αυτό και σαν γεγονός αφορά τους εργαζομένους κι όχι τον εργοδότη⁵⁶³. Αν η έννομη τάξη επέρριπτε στον εργοδότη τον κίνδυνο καταβολής του μισθού στους μη απεργούς, που είναι αντικειμενικώς αδύνατο να απασχοληθούν λόγω της απεργίας, θα αποδυναμωνόταν η εργοδοτική πλευρά και θα ευνοούνταν μονόπλευρα η πλευρά των εργαζομένων⁵⁶⁴.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την εν λόγω ερμηνευτική θεώρηση του άρθρου ΑΚ 656, ο εργοδότης απαλλάσσεται από την υποχρέωση καταβολής μισθού στους μη απεργούς όταν λόγω της απεργίας που πραγματοποιείται στην επιχείρηση είναι αντικειμενικά αδύνατη η αποδοχή της εργασίας των τελευταίων⁵⁶⁵. Αντικειμενικά αδύνατη είναι η αποδοχή της εργασίας όταν, εξαιτίας των απεργιακών κινητοποιήσεων, τεχνικά δεν είναι δυνατή η λειτουργία της επιχείρησης ή, αν και η λειτουργία της επιχείρησης είναι τεχνικώς δυνατή, δεν είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί λογικά η εργασία των μη απεργών σύμφωνα με το σκοπό της εκμετάλλευσης⁵⁶⁶. Αντίθετα, δεν υπάρχει, σύμφωνα με την άποψη αυτή, αντικειμενική αδυναμία αποδοχής της εργασίας όταν, μολονότι η εργασία των μη απεργών είναι αξιοποιήσιμη κατά το σκοπό της εκμετάλλευσης, η απασχόλησή τους αποδεικνύεται επιζήμια για τον εργοδότη⁵⁶⁷. Στην τελευταία δε αυτή περίπτωση της οικονομικά επιζήμιας, αλλά αντικειμενικά δυνατής, αποδοχής της εργασίας των μη απεργών η νομολογία δέχεται ότι ναι μεν καταρχήν ο εργοδότης υποχρεούται να τους καταβάλλει μισθό, η αξίωση όμως των ως άνω για καταβολή του μισθού τους ενδέχεται να ασκείται καταχρηστικά κατά την ΑΚ 281⁵⁶⁸. Στη θεωρία, πάλι, υποστηρίζεται μεμονωμένα ακόμη και η γνώμη ότι η ουσιαστική ισότητα των όπλων διαταράσσεται στον ίδιο βαθμό είτε ο εργοδότης, λόγω της απεργίας, αδυνατεί για τεχνικούς λόγους να αποδεχθεί την εργασία των μη απεργών είτε η αποδοχή της από οικονομική σκοπιά δεν έχει κανένα νόημα⁵⁶⁹,

⁵⁶¹ Βλ. ΜονΠρΑθ 215/1988, ΕΕργΔ 1988, σελ. 272, ΜονΠρΠατρ 487/1992, ΕΕργΔ 1992, σελ. 838, ΜονΠρΘεσ 32925/1996, ΕΕργΔ 1997, σελ. 899, ΕφΑθ 3541/1988, ΕΕργΔ 1988, σελ. 648, ΕφΛαρ 681/1988, ΔΕΝ 1989, σ. 863.

⁵⁶² Βλ. αναλυτικότερα Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 829 επ., Ζερδελή, ό.π., σελ. 333 επ..

⁵⁶³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 830-831.

⁵⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 832.

⁵⁶⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 834.

⁵⁶⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 836, ο οποίος παραθέτει και το εξής παράδειγμα: απεργεί το τμήμα που παρασκευάζει τα προϊόντα της επιχείρησης και κατά συνέπεια δεν είναι δυνατή, λόγω ελλείψεως αντικειμένου, η απασχόληση των μισθωτών που εργάζονται στο τμήμα συσκευασίας των προϊόντων.

⁵⁶⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 836, του ιδίου, Ζητήματα Απεργίας – Ανταπεργίας (Κριτική επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας), ΔΕΝ 1985, σελ. 373.

⁵⁶⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 341.

⁵⁶⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 339-341.

οπότε, κατά λογική συνέπεια, αυτός θα πρέπει να απαλλάσσεται από την υποχρέωση καταβολής μισθού και στην περίπτωση της οικονομικά ασύμφορης προσφοράς της εργασίας των μη απεργών.

Επιπλέον, γίνεται δεκτό ότι η εργοδοτική πλευρά απαλλάσσεται από την ως άνω υποχρέωση και όταν καθίσταται αδύνατη η απασχόληση των μισθωτών, λόγω απεργίας, όμως, που αυτή τη φορά πραγματοποιείται σε άλλη επιχείρηση με την οποία υπάρχει λειτουργική εξάρτηση κι έτσι επηρεάζονται κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο τα συμφέροντα των μισθωτών της πρώτης επιχείρησης⁵⁷⁰.

Η αμέσως προηγούμενη θεώρηση της νομολογίας και μερίδας της θεωρίας, η οποία όπως είδαμε καταλογίζει τον κίνδυνο του μισθού στους εργαζομένους συνεπαγόμενη συγχρόνως τη de facto επαναφορά της ανταπεργίας, ενισχύεται πλέον και από το ν. 4472/2017 και το εμπεριεχόμενο σ' αυτόν άρθρο 20. Με πρόσχημα τη διευκόλυνση των εργαζομένων ως προς την ταχεία ικανοποίηση των απαιτήσεών τους στις περιπτώσεις που ο εργοδότης καθίσταται υπερήμερος ως προς την αποδοχή της εργασίας ή την καταβολή του μισθού για λόγους που συνδέονται με την κήρυξη απεργίας στην επιχείρηση⁵⁷¹, το εν λόγω άρθρο προβλέπει ότι στο άρθρο 22 του ν. 1264/1982 προστίθεται παράγραφος 5 σύμφωνα με την οποία «Με τη διαδικασία της παραγράφου 4 και τηρουμένων των ιδίων ως άνω προθεσμιών εκδικάζονται οι διαφορές που απορρέουν από την εφαρμογή του άρθρου 656 του Αστικού Κώδικα σε περίπτωση κήρυξης απεργίας στην επιχείρηση», δυνατότητα ωστόσο που δεν αποκλείοταν και προηγουμένως από τη νομολογία⁵⁷². Από το γεγονός και μόνο αυτό καθίσταται εμφανές ότι ο πραγματικός σκοπός του νομοθέτη με τη θεσμοθέτηση της νέας αυτής διάταξης είναι η πανηγυρική επιβεβαίωση της πραγματικής λειτουργίας της απαλλαγής του εργοδότη από τον κίνδυνο μισθού ως άτυπης ανταπεργίας⁵⁷³, η νομιμοποίηση και η παγίωση με άλλα λόγια της έμμεσης καθιέρωσης του αντιαπεργιακού δικαιώματος⁵⁷⁴, καθώς η σε μηδενικό χρόνο διευθέτηση των υπό κρίση διαφορών αποσκοπεί στην ουσία στην επανάληψη και αναπαραγωγή

⁵⁷⁰ Βλ. Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 835, ο οποίος παραθέτει το εξής παράδειγμα: τα οφέλη της απεργίας απολαμβάνουν και οι μισθωτοί της επηρεαζόμενης από την απεργία επιχείρησης διότι ανήκουν στον ίδιο επαγγελματικό κλάδο και ισχύει και σ' αυτούς η ίδια συλλογική σύμβαση.

⁵⁷¹ Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις», ΕΕργΔ 2017, σελ. 666.

⁵⁷² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Ο κίνδυνος μισθού κατά το άρθρο 656 ΑΚ σε περίπτωση απεργίας και η ανταπεργία, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, 2018, σελ. 224.

⁵⁷³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 224.

⁵⁷⁴ Θέσεις της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων επί του Σχεδίου Νόμου «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις», ΕΕργΔ 2017, σελ. 859.

της κρατούσας στη νομολογία και δυσμενούς για τους εργαζόμενους ερμηνείας του ΑΚ 656⁵⁷⁵. Όπως επισημαίνει, άλλωστε, εύστοχα η Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων σε σχετική τοποθέτησή της, αν επιθυμία του νομοθέτη ήταν όντως η προστασία των μισθωτών θα εισήγαγε διάταξη ουσιαστικού δικαίου που θα όριζε ότι «σε περίπτωση αντικειμενικής αδυναμίας απασχόλησης των μη απεργών μισθωτών λόγω απεργίας τον κίνδυνο μισθού φέρει ο εργοδότης»⁵⁷⁶, διάταξη που θα απηχούσε και την κρατούσα στην επιστήμη του εργατικού δικαίου άποψη.

Η απεργία, με βάση την επικρατέστερη και κατά τη γνώμη μας πειστικότερη αυτή ερμηνευτική εκδοχή, ως κώλυμα αποδοχής της εργασίας των μη απεργών στην ίδια ή ξένη επιχείρηση ανήκει στη σφαίρα δράσης και ευθύνης του εργοδότη⁵⁷⁷. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις αποτελούν μία συνήθη και κοινωνικοτυπική εκδήλωση του, βαρύνοντος τον εργοδότη, επιχειρηματικού κινδύνου, στον οποίο ανήκει και η οργάνωση της παραγωγικής και εργασιακής διαδικασίας και συνακόλουθα η ευθύνη συνεκτίμησης και συνυπολογισμού των ζημιογόνων γεγονότων⁵⁷⁸. Αυτό σημαίνει ότι ο εργοδότης οφείλει να καταβάλλει τον οφειλόμενο μισθό στους μη απεργούς, των οποίων η αποδοχή της εργασίας λόγω μερικής, συνήθως, απεργίας στην ίδια επιχείρηση ή απεργίας σε τρίτη επιχείρηση είναι αντικειμενικά αδύνατη⁵⁷⁹.

Η ερμηνεία αυτή του άρθρου ΑΚ 656 δεν είναι τυχαία, αλλά εδράζεται στη ρητή απαγόρευση της ανταπεργίας του άρθρου 22 § 2 ν. 1264/1982, στο άρθρο 23 § 2 Σ, που επιτάσσει την αποτελεσματική προστασία του απεργιακού δικαιώματος ακόμη και της αρνητικής του μορφής, δηλαδή της μη άσκησής τους από τους μη απεργούς, καθώς και στην αρχή της ουσιαστικής ισότητας των όπλων⁵⁸⁰. Πρόκειται για μία τελολογική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης η οποία αφενός λαμβάνει υπόψη το πνεύμα και το σκοπό της, που δεν είναι άλλοι από την προστασία των ασθενέστερων εργαζομένων⁵⁸¹, αφετέρου, δε, αποκλείει την ερμηνευτική εργαλειοποίησή της με σκοπό την καταστρατήγηση της απαγόρευσης της ανταπεργίας, βρίσκεται σε συμφωνία με τις βασικές αρχές του Συλλογικού Εργατικού Δικαίου, και την απορρέουσα από αυτές κυρίαρχη θέση του εργασιακού αγώνα, ενώ συγχρόνως αξιοποιεί την αρχή της ισότητας των όπλων υπό την ουσιαστική της έννοια, ήτοι ως μέσο για να

⁵⁷⁵ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 224.

⁵⁷⁶ Θέσεις της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων επί του Σχεδίου Νόμου «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις», ΕΕργΔ 2017, σελ. 859.

⁵⁷⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 207-208.

⁵⁷⁸ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 208.

⁵⁷⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 208.

⁵⁸⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 690-691.

⁵⁸¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και κίνδυνος λειτουργίας της εκμετάλλευσης, 1980, σελ. 131-134.

αποκαταστήσει στοιχειωδώς την οικονομική και διαπραγματευτική μειονεξία της εργατικής πλευράς⁵⁸².

Η ως άνω ερμηνεία, η οποία εν τέλει οδηγείται στον ορθό καταλογισμό του μισθολογικού κινδύνου στον εργοδότη και στην παρεπόμενη υποχρέωσή του για καταβολή των μισθών στους μη απεργούς, δεν συμβιβάζεται ούτε με την εναλλακτική πρόταση που γίνεται από μερίδα της θεωρίας, σύμφωνα με την οποία η μερική απεργία ή η απεργία σε τρίτη επιχείρηση εντάσσονται μεν στη σφαίρα ευθύνης του εργοδότη, δύνανται δε να αξιολογηθούν ως περιστατικά ανωτέρας βίας συνεπαγόμενα την απαλλαγή του από τις συνέπειες της υπερημερίας⁵⁸³. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ως ανωτέρα βία χαρακτηρίζεται η απεργία όταν συνδυάζεται με κατάληψη των χώρων εργασίας ή προκαλεί πλήρη αποδιοργάνωση και οικονομική καταστροφή της επιχείρησης και εφόσον ο εργοδότης έχει ήδη καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για τον τερματισμό της⁵⁸⁴.

Η αμέσως προηγούμενη άποψη βρίσκει στήριγμα σε σχετική δήλωση του Υπουργού Εργασίας κατά τη συζήτηση του άρθρου 22 § 2 ν. 1264/1982 στην Ολομέλεια της Βουλής, σύμφωνα με την οποία «... Η νομοθετική απαγόρευση της ανταπεργίας δεν σημαίνει ότι ο εργοδότης θα πρέπει να υποστεί τις επιζήμιες συνέπειες της υπερημερίας του να δεχτεί τις προσφερόμενες υπηρεσίες των εργαζομένων του, ακόμη και στις περιπτώσεις που η υπερημερία του είναι ανυπαίτια. Ο ΑΚ στο άρθρο 656 ορίζει ότι ο εργοδότης που είναι υπερέμερος ως προς την αποδοχή των προσφερόμενων υπηρεσιών των εργαζομένων του, δεν έχει υποχρέωση να τους καταβάλλει τις αποδοχές τους, αν η υπερημερία του οφείλεται σε ανωτέρα βία. Η ρύθμιση αυτή δεν παύει να ισχύει με την εισαγόμενη νομοθετική απαγόρευση της ανταπεργίας. Και τούτο, γιατί πρόκειται για δύο διαφορετικούς θεσμούς που στηρίζονται σε διαφορετικούς νομοθετικούς στόχους. Η ανταπεργία, όπως και η απεργία, είναι μέσο πίεσης στο πλαίσιο των ελεύθερων διαπραγματεύσεων της εργοδοσίας με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων... Αντίθετα, η ρύθμιση του άρθρου 656 ΑΚ έχει άλλο στόχο. Στόχος του άρθρου 656 ΑΚ είναι να απαλλάξει τον εργοδότη από τις βαρύτατες συνέπειες της υπερημερίας του, στην περίπτωση που η υπερημερία του δεν οφείλεται σε υπαιτιότητά του... Αν η απεργία συνοδεύεται με κατάληψη ή αν ως αποτέλεσμα της μορφής της απεργίας, όπως στην περίπτωση της λευκής ή κυκλικής, ο εργοδότης βρίσκεται σε αντικειμενική αδυναμία να χρησιμοποιήσει παραγωγικά τις υπηρεσίες αυτών που δεν απεργούν και τούτο συνεπάγεται υπέρμετρη ζημιά και προβλέπεται με βεβαιότητα η οικονομική καταστροφή της επιχείρησης από την παράταση της

⁵⁸² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Ο κίνδυνος μισθού κατά το άρθρο 656 ΑΚ σε περίπτωση απεργίας και η ανταπεργία, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, 2018, σελ. 201, 212, Καζάκο, ό.π., σελ. 691-692, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 222 επ..

⁵⁸³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 689.

⁵⁸⁴ Βλ. Ντάσιο, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο τ. Β/II Απεργία, 1984, σελ. 1119 επ..

απεργίας, συντρέχει περίπτωση ανώτερης βίας και ο εργοδότης δεν είναι υπερήμερος αν αρνηθεί τις προσφερόμενες από τους μη απεργούς υπηρεσίες.»⁵⁸⁵.

Και η αντίληψη, εντούτοις, μιας απεργίας, μερικής ή σε τρίτη επιχείρηση, ως γεγονότος ανωτέρας βίας δεν μπορεί να γίνει δεκτή, κι αυτό διότι ο εργασιακός αγώνας δεν αποτελεί ούτε απρόβλεπτο ούτε ακαταμάχητο γεγονός, αλλά πρόκειται για μια εκδήλωση, όπως προείπαμε, οιονεί προγραμματισμένη με προϋπολογισμένη και νομιμοποιημένη πρόκληση ζημίας στον εργοδότη ή και στο κοινωνικό σύνολο ⁵⁸⁶. Πρόκειται, άλλωστε, για ένα θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα και κοινωνικό φαινόμενο σύμφυτο με τη σχέση εξαρτημένης εργασίας, την επιχειρηματική δραστηριότητα και τους συναφείς κινδύνους του εργοδότη, που από τη φύση του δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια της ανωτέρας βίας⁵⁸⁷.

B. Η νομολογιακή αποδυνάμωση του απεργιακού δικαιώματος σε επίπεδο δικονομικού δικαίου

1. Η διακοπή της παράνομης απεργίας – Η ουσιαστική επαναφορά των ασφαλιστικών μέτρων

Διχογνωμία επικρατεί σε θεωρία και νομολογία για το εάν το Μονομελές Πρωτοδικείο, που δικάζει απεργιακές διαφορές με την ειδική διαδικασία των εργατικών διαφορών, έχει την εξουσία να διατάσσει τη διακοπή μιας παράνομης απεργίας ή αν θα πρέπει να περιορίζεται απλώς στην αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα της, και περαιτέρω εάν μπορεί και να απαγορεύει την επανάληψη ανάλογης απεργίας με τα ίδια ή παρόμοια αιτήματα στο μέλλον ⁵⁸⁸.

Ως προς το πρώτο ζητούμενο, η κυρίαρχη άποψη τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία του εργατικού δικαίου δέχεται ότι το δικαστήριο μπορεί να διατάζει τη διακοπή της παράνομης απεργίας και να απαγορεύσει τη συνέχιση αυτής στο μέλλον⁵⁸⁹. Πιο συγκεκριμένα, ο εργοδότης κατά του οποίου στρέφεται η απεργία έχει έννομο συμφέρον να ζητήσει με αναγνωριστική αγωγή να αναγνωριστεί δικαστικά ότι η απεργία είναι παράνομη (άρθρο 70 ΚΠολΔ), εάν δε η απεργιακή κινητοποίηση έχει ήδη κηρυχθεί ή πραγματοποιείται, προσβάλλοντας έννομα αγαθά του, είτε πρόκειται για απόλυτα δικαιώματα είτε για νομικά προστατευόμενα συμφέροντά του, μπορεί να ζητήσει με καταψηφιστική αγωγή τη μη έναρξη ή

⁵⁸⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 828.

⁵⁸⁶ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 689-690.

⁵⁸⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 209, Λεβέντη, ό.π., σελ. 833.

⁵⁸⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 799 επ., Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 164 επ., Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, 1981, σελ. 36 επ., Δαβερώνα, ό.π., σελ. 234 επ., Λεβέντη, ό.π., σελ. 843 επ., Ζερδελή, ό.π., σελ. 342 επ..

⁵⁸⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 843, του ιδίου, Η καταδίκη της συνδικαλιστικής οργάνωσης να διακόψει την παράνομη απεργία και να παραλείψει αυτή στο μέλλον, σε: Τιμ. Τομ. Κουκιάδη, 2014, σελ. 507 επ., Ζερδελή, ό.π., σελ. 342-344, του ιδίου, Αγωγή για παράλειψη παράνομης απεργίας, ΕΕργΔ 2012, σελ. 769 επ..

τη διακοπή της απεργίας, δηλαδή την άρση της προσβολής⁵⁹⁰. Η καταδίκη σε διακοπή της παράνομης απεργίας σημαίνει ότι η συνδικαλιστική οργάνωση που κήρυξε την απεργία οφείλει να αποφασίσει τη διακοπή της και να καλέσει τα μέλη της να επανέλθουν στην εργασία τους, η δε διάταξη της απόφασης που υποχρεώνει τη συνδικαλιστική οργάνωση να διακόψει την απεργία εκτελείται σύμφωνα με το άρθρο 946 § 1 ΚΠολΔ⁵⁹¹, γιατί πρόκειται για πράξη που δεν μπορεί να γίνει από τρίτο πρόσωπο και η επιχείρησή της εξαρτάται αποκλειστικά από τη βούληση του οφειλέτη⁵⁹². Σύμφωνα, δηλαδή, με το εν λόγω άρθρο εάν η εναγόμενη συνδικαλιστική οργάνωση δεν διακόψει την παράνομη απεργία, τότε αυτή καταδικάζεται αυτεπαγγέλτως σε χρηματική ποινή και οι νόμιμοι εκπρόσωποί της, εφόσον ενάγονται και οι ίδιοι ατομικά, σε προσωπική κράτηση⁵⁹³.

Αλλά και ως προς το δεύτερο ζήτημα, η κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη δέχεται ότι η εργοδοτική πλευρά έχει και προληπτική αξίωση παράλειψης της επανάλληψης της προσβολής που επήλθε με την παράνομη απεργία, καθώς και αξίωση για παράλειψη της επικείμενης παράνομης προσβολής, πριν δηλαδή αυτή πραγματοποιηθεί, εφόσον απειλείται βάσιμα η επέλευσή της⁵⁹⁴. Η αναγκαστική εκτέλεση για την ικανοποίηση της αξίωσης αυτής γίνεται με την απειλή των μέσων εκτέλεσης του άρθρου 947 § 1 ΚΠολΔ⁵⁹⁵. Για να αναγνωριστεί, βέβαια, αξίωση για παράλειψη, θα πρέπει ο κίνδυνος προσβολής να προκύπτει από συγκεκριμένα περιστατικά με βεβαιότητα ή μεγάλη πιθανότητα⁵⁹⁶. Αυτό ισχύει και όταν με την αγωγή ζητείται η παράλειψη όμοιων με τη διεξαγόμενη παράνομη απεργία μελλοντικών απεργιών⁵⁹⁷. Έτσι, η θεωρητική δυνατότητα επανάλληψης της προσβολής δεν είναι ικανή να στοιχειοθετήσει την έννοια του κινδύνου, αλλά ο ενάγων εργοδότης οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει στοιχεία από τα οποία να προκύπτει σοβαρή απειλή επανάλληψης των ίδιων απεργιακών κινητοποιήσεων με αυτές που κρίθηκαν παράνομες⁵⁹⁸.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η άσκηση του δικαιώματος καθ' υπέρβαση των ορίων που θέτει το άρθρο ΑΚ 281 συνιστά παράνομη πράξη, με αποτέλεσμα οι παραπάνω

⁵⁹⁰ Βλ. Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 343, 357, Λεβέντη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 846.

⁵⁹¹ «Αν ο οφειλέτης δεν εκπληρώνει την υποχρέωσή του να επιχειρήσει πράξη που δεν μπορεί να γίνει από τρίτο πρόσωπο και η επιχείρησή της εξαρτάται αποκλειστικά από τη βούληση του οφειλέτη, το δικαστήριο τον καταδικάζει να εκτελέσει την πράξη και στην περίπτωση που δεν την εκτελέσει τον καταδικάζει αυτεπαγγέλτως σε χρηματική ποινή έως πενήντα χιλιάδες (50.000) ευρώ υπέρ του δανειστή και σε προσωπική κράτηση έως ένα έτος».

⁵⁹² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 343.

⁵⁹³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 357-358, Λεβέντη, ό.π., σελ. 846.

⁵⁹⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 343, Λεβέντη, ό.π., σελ. 846.

⁵⁹⁵ «Όταν ο οφειλέτης έχει υποχρέωση να παραλείψει ή να ανεχθεί πράξη, το δικαστήριο, για την περίπτωση που παραβεί την υποχρέωσή του, απειλεί για κάθε παράβαση χρηματική ποινή έως εκατό χιλιάδες (100.000) ευρώ υπέρ του δανειστή και προσωπική κράτηση έως ένα έτος».

⁵⁹⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 344, του ιδίου, Αγωγή για παράλειψη παράνομης απεργίας, ΕΕργΔ 2012, σελ. 776.

⁵⁹⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 344, του ιδίου, ό.π., σελ. 776.

⁵⁹⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 344, του ιδίου, ό.π., σελ. 777.

εργοδοτικές αξιώσεις να αναγνωρίζονται, από την κρατούσα πάντα αυτή άποψη, και στην περίπτωση που το απεργιακό δικαίωμα κρίνεται δικαστικώς ότι ασκείται καταχρηστικά⁵⁹⁹.

Τέλος, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ως άνω θεώρησης, νόμιμο είναι και το αίτημα της αγωγής να κηρυχθεί η απόφαση που θα εκδοθεί προσωρινά εκτελεστή, κατά τους όρους του άρθρου 908 ΚΠολΔ, ως προς τις καταψηφιστικές της διατάξεις, δηλαδή τόσο ως προς τη διάταξη διακοπής της παράνομης απεργίας όσο και ως προς τη διάταξη παράλειψής της στο μέλλον με την ίδια μορφή ή τον ίδιο τρόπο διεξαγωγής ή τα ίδια αιτήματα που κρίθηκαν παράνομα⁶⁰⁰. Η κατεπείγουσα φύση των διαφορών του άρθρου 22 § 4 ν. 1264/1982 επιβάλλει, κατά την άποψη αυτή, την προσωρινή εκτέλεση των καταψηφιστικών αποφάσεων γιατί η επιβράδυνση της εκτέλεσης προκαλεί συνήθως σημαντική ζημιά στο νικώντα διάδικο⁶⁰¹.

Η αμέσως προηγούμενη θεώρηση, προκειμένου να υποστηρίξει τις πιο πάνω εργοδοτικές αξιώσεις της διακοπής της παράνομης απεργίας, της παράλειψής της στο μέλλον αλλά και της κήρυξης της επίμαχης απόφασης ως προσωρινά εκτελεστής, αξιοποιεί τα ακόλουθα επιχειρήματα. Πρώτον, επισημαίνει ότι όταν η άσκηση του απεργιακού δικαιώματος είναι παράνομη τότε συνιστά αδικοπραξία⁶⁰². Για τον εργοδότη, όμως, δεν έχει τόσο σημασία η αναγνώριση κατασταλτικού χαρακτήρα αξιώσεων, όπως είναι η αξίωση αποζημίωσης μετά την προσβολή σε προστατευόμενα έννομα αγαθά του, διότι δυσχερώς αποδεικνύεται η έκταση της ζημίας, αλλά η αναγνώριση προληπτικής φύσης αξιώσεων, όπως αυτές για τις οποίες έγινε λόγος ανωτέρω⁶⁰³. Για τους θιασώτες της εν λόγω ερμηνευτικής θεώρησης το γεγονός ότι ο ν. 1264/1982 δεν προβλέπει με ρητή του διάταξη την αξίωση για δικαστική διακοπή της παράνομης απεργίας και την παράλειψή της στο μέλλον δεν αποτελεί εμπόδιο στην αναγνώριση τέτοιου είδους προληπτικών αξιώσεων, καθώς στο αστικό δίκαιο γίνεται δεκτό ότι από πολλές επιμέρους διατάξεις που παρέχουν αξίωση για άρση (διακοπή) της παράνομης προσβολής και παράλειψη αυτής στο μέλλον, όπως είναι για παράδειγμα η ΑΚ 57 για την περίπτωση προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας, η ΑΚ 1108 για την αντίστοιχη περίπτωση προσβολής του δικαιώματος της κυριότητας ή το άρθρο 1 του ν. 146/1914 για την περίπτωση παράβασης της νομοθεσίας περί αθέμιτου ανταγωνισμού, προκύπτει μία γενική αξίωση για διακοπή και παράλειψη στο μέλλον κάθε παράνομης πράξης⁶⁰⁴. Ο βασικός κανόνας στον οποίο θεμελιώνεται η γενική αυτή αξίωση, ότι δηλαδή η πρόληψη της ζημίας και γενικά της παρανομίας είναι προτιμότερη από την καταστολή και την αποκατάστασή της, ισχύει, κατά την

⁵⁹⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 348-349, Λεβέντη, Η καταδίκη της συνδικαλιστικής οργάνωσης να διακόψει την παράνομη απεργία και να παραλείψει αυτή στο μέλλον, σε: Τιμ. Τομ. Κουκιάδη, 2014, σελ. 514.

⁶⁰⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 360.

⁶⁰¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 847.

⁶⁰² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 346, του ιδίου, ό.π., σελ. 773.

⁶⁰³ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 347, του ιδίου, ό.π., σελ. 773.

⁶⁰⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 844, του ιδίου, ό.π., σελ. 523-524.

άποψη αυτή, και στο δίκαιο της απεργίας⁶⁰⁵. Εξάλλου, η αξίωση για άρση της παράνομης προσβολής και παράλειψή της στο μέλλον προκύπτει και από τη γενική διάταξη του άρθρου ΑΚ 281, κατά την οποία η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος απαγορεύεται, με την έννοια ότι η καταχρηστική άσκηση πρέπει να παύσει και να παραλειφθεί στο μέλλον, διαφορετικά η προστασία του άρθρου ΑΚ 281 θα ήταν ατελής⁶⁰⁶. Δεύτερον, κατά την ίδια αυτή γνώμη, η διακοπή ή παράλειψη παράνομης απεργίας με διάταξη δικαστικής απόφασης δεν πλήττει το δικαίωμα της απεργίας, γιατί το άρθρο 23 § 2 Σ δεν προστατεύει την παράνομη άσκηση δικαιώματος⁶⁰⁷. Η συνταγματική κατοχύρωση του απεργιακού δικαιώματος, με άλλα λόγια, δεν παρέχει επιχείρημα για τη μη αναγνώριση των ως άνω αξιώσεων, κι αυτό γιατί το Σύνταγμα αναγνωρίζει την απεργία ως δικαίωμα και προστατεύει την άσκησή του υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι τηρούνται οι όροι νόμιμης άσκησης που θέτει το ίδιο και ο κοινός νομοθέτης⁶⁰⁸. Για τους υποστηρικτές, λοιπόν, της εν λόγω άποψης, η απεργία δεν λαμβάνει χώρα σε έναν αρρύθμιστο από το δίκαιο χώρο αλλά στο πλαίσιο της ισχύουσας για όλους, επομένως και για τη συνδικαλιστική οργάνωση, έννομης τάξης και κατά συνέπεια η συνταγματική κατοχύρωσή της δεν νομιμοποιεί προσβολή του ισχύοντος δικαίου⁶⁰⁹ και άρα ούτε και της γενικής αξίωσης για άρση της παράνομης προσβολής και παράλειψή της στο μέλλον. Τρίτον, προβάλλεται και το επιχείρημα ότι η απαγόρευση διακοπής της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα (άρθρο 22 § 3 ν. 1264/1982) δεν θίγει τις εξεταζόμενες ως άνω εργοδοτικές αξιώσεις, κι αυτό γιατί η αγωγή διακοπής ή παράλειψης παράνομης απεργίας δεν είναι ένας αποκλειστικά δικονομικός θεσμός που στοχεύει στην προληπτική προστασία έννομων αγαθών και έννομων συμφερόντων από απειλούμενες προσβολές, ώστε να εξομοιώνεται γι' αυτό το λόγο με τα ασφαλιστικά μέτρα⁶¹⁰. Η επίμαχη αγωγή, επίσης, δεν ταυτίζεται ούτε κατά το περιεχόμενο ούτε κατά τις προϋποθέσεις ούτε κατά το σκοπό με τα ασφαλιστικά μέτρα, έτσι ώστε από την απαγόρευση των ασφαλιστικών μέτρων να συνάγεται και απαγόρευση οριστικής δικαστικής προστασίας⁶¹¹. Απαγορεύοντας ο νομοθέτης την προσφυγή στη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων δεν καταργεί ουσιαστικού δικαίου αξιώσεις ούτε και με την απαγόρευση της προσωρινής έννομης προστασίας, μέσω της διαδικασίας των ασφαλιστικών μέτρων, απαγορεύει συγχρόνως κάθε μορφή δικαστικής προστασίας αξιώσεων που κατευθύνονται στην προληπτική προστασία, προσβεβλημένου ή απειλούμενου να προσβληθεί, απόλυτου δικαιώματος, έννομου αγαθού ή

⁶⁰⁵ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 349, του ιδίου, ό.π., σελ. 774.

⁶⁰⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 844, του ιδίου, ό.π., σελ. 525.

⁶⁰⁷ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 350, του ιδίου, ό.π., σελ. 775.

⁶⁰⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 350, του ιδίου, ό.π., σελ. 774.

⁶⁰⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 350, του ιδίου, ό.π., σελ. 774.

⁶¹⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 351, του ιδίου, ό.π., σελ. 775.

⁶¹¹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 351, του ιδίου, ό.π., σελ. 775.

άλλου εννόμως προστατευόμενου συμφέροντος⁶¹². Άλλωστε, από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 22 § 3 ν. 1264/1984 συνάγεται, κατά την άποψη αυτή, εξ αντιδιαστολής ότι είναι δυνατή η δικαστική απαγόρευση της απεργίας με τη διαδικασία των εργατικών διαφορών, καθώς η απαγόρευση του μείζονος, που στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί η απαγόρευση της απεργίας με ασφαλιστικά μέτρα, με απλή δηλαδή πιθανολόγηση των ισχυρισμών των διαδίκων (άρθρο 690 ΚΠολΔ), δεν σημαίνει και απαγόρευση του ελάσσονος, δηλαδή τη διακοπή της απεργίας με την οριστική διάγνωση της διαδικασίας των εργατικών διαφορών⁶¹³. Αν ο νομοθέτης, εξάλλου, ήθελε να καταργήσει ολοκληρωτικά τη δυνατότητα δικαστικής απαγόρευσης της απεργίας, θα το όριζε ρητά και δεν θα περιοριζόταν στην απαγόρευση λήψης ασφαλιστικών μέτρων⁶¹⁴. Αλλά και πάλι, σύμφωνα με τους υποστηρικτές επίμαχης θεώρησης, μία τέτοια απαγόρευση θα ήταν αντισυνταγματική, ως αντίθετη με το άρθρο 20 § 1 Σ, επειδή θα στερούσε από τον εργοδότη τη δυνατότητα αποτελεσματικής έννομης προστασίας ουσιαστικού δικαίου αξιώσεών του⁶¹⁵. Τέταρτον, ούτε η συνταγματική απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας (άρθρο 22 § 4 Σ) είναι αιτία ικανή και επαρκής για τον αποκλεισμό των αξιώσεων της άρσης της προσβολής και της παράλειψής της στο μέλλον⁶¹⁶, κι αυτό γιατί, όπως γίνεται δεκτό από την ΑΠ 543/2013⁶¹⁷, «... το δικαστήριο με την απόφασή του, όταν δέχεται την αγωγή και διατάσσει τη μη έναρξη ή διακοπή της απεργίας ως παράνομης, απειλεί κατά του επαγγελματικού σωματείου που κήρυξε την παράνομη απεργία χρηματική ποινή και κατά των εκπροσώπων του επαγγελματικού αυτού σωματείου προσωπική κράτηση, όχι για να εξαναγκασθούν οι απεργοί να προσφέρουν παρά τη θέληση τους εργασία, αλλά για να εξαναγκασθεί η διοίκηση του επαγγελματικού σωματείου να συμμορφωθεί προς δικαστική απόφαση και να λάβει τη σχετική απόφαση για τη μη έναρξη ή τη λύση της απεργίας στο μέλλον.». Συνεπώς, επειδή πρόκειται για καταδίκη της συνδικαλιστικής οργάνωσης και των εκπροσώπων της να διακόψουν την παράνομη απεργία, γίνεται δεκτό ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 22 § 4 Σ και της απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας⁶¹⁸. Τέλος, ούτε το τεκμήριο της νομιμότητας, κατά την κρατούσα αυτή γνώμη σε θεωρία και νομολογία, αποτελεί ανάχωμα στην αναγνώριση και ικανοποίηση της αξίωσης για διακοπή ή παράλειψη της παράνομης απεργίας, διότι η λειτουργία του τεκμηρίου της νομιμότητας περιορίζεται στην προστασία του εργαζομένου που συμμετέχει στην παράνομη απεργία από ενδεχόμενες

⁶¹² Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 351, του ιδίου, ό.π., σελ. 775.

⁶¹³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 845, του ιδίου, ό.π., σελ. 528-529.

⁶¹⁴ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 351, του ιδίου, ό.π., σελ. 775.

⁶¹⁵ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 361-352, του ιδίου, ό.π., σελ. 775-776.

⁶¹⁶ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 352.

⁶¹⁷ ΔΕΝ 2014, σελ. 593.

⁶¹⁸ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 352.

δυσμενείς συνέπειες στην εργασιακή του σχέση⁶¹⁹. Το τεκμήριο της νομιμότητας, δηλαδή, δεν μπορεί να το επικαλείται η συνδικαλιστική οργάνωση για να αποτρέψει τη δικαστική απαγόρευση της απεργίας και την παροχή, μέσω της απαγόρευσης αυτής, αποτελεσματικής έννομης προστασίας απέναντι σε μια παράνομη απεργία⁶²⁰.

Στο σημείο αυτό, κρίνουμε σκόπιμο να δούμε λίγο αναλυτικότερα το σκεπτικό της ως άνω ΑΠ 543/2013⁶²¹, για την οποία έχει γίνει λόγος και σε προηγούμενη ενότητα⁶²², ακριβώς επειδή αντανακλά τη γενικότερη στάση της ελληνικής νομολογίας απέναντι στο υπό εξέταση ζήτημα. Έτσι: «... Ο εργοδότης κατά του οποίου στρέφεται η απεργία έχει, σύμφωνα με τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 70 του ΚΠολΔ και 24 του ν. 1264/1982, έννομο συμφέρον να ζητήσει να αναγνωρισθεί δικαστικώς ότι η απεργία είναι παράνομη και καταχρηστική. Επίσης, ενόψει των διατάξεων των άρθρων 946 παρ. 1 και 947 παρ. 1 ΚΠολΔ, αν η παράνομη απεργία έχει ήδη κηρυχθεί ή πραγματοποιείται, προσβάλλοντας έτσι το δικαίωμα και πάντως το έννομο συμφέρον του εργοδότη, για την ομαλή και αδιάκοπη λειτουργία της εργασιακής σύμβασης, δικαιούται ο τελευταίος να ζητήσει με καταψηφιστική αγωγή τη μη έναρξη ή τη διακοπή της απεργίας (άρση της προσβολής), ενώ αν έχει εξαγγελθεί και επίκειται με πιθανότητα, κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις, η πραγματοποίηση ή επανάληψη τέτοιας απεργίας, ο εργοδότης δικαιούται να ζητήσει την απαγόρευσή της, δηλαδή την παράλειψή της στο μέλλον, με απειλή των μέσων έμμεσης εκτέλεσης του άρθρου 947 παρ. 1 ΚΠολΔ (ΑΠ 528/1990). Περαιτέρω το δικαστήριο με την απόφασή του, όταν δέχεται την αγωγή και διατάσσει τη μη έναρξη ή διακοπή της απεργίας ως παράνομης, απειλεί κατά του επαγγελματικού σωματείου που κήρυξε την παράνομη απεργία χρηματική ποινή και κατά των εκπροσώπων του επαγγελματικού αυτού σωματείου προσωπική κράτηση, όχι για να εξαναγκασθούν οι απεργοί να προσφέρουν παρά τη θέλησή τους εργασία, αλλά για να εξαναγκασθεί η διοίκηση του επαγγελματικού σωματείου να συμμορφωθεί προς δικαστική απόφαση και να λάβει τη σχετική απόφαση για τη μη έναρξη ή τη λύση της απεργίας στο μέλλον. Επομένως το Εφετείο, που με την απόφασή του, δέχτηκε ως νόμιμα τα αιτήματα της αναιρεσίβλητης και στη συνέχεια, υποχρέωσε το αναιρεσεϊόν, συνδικαλιστικό σωματείο να παραλείψει στο μέλλον την κήρυξη και πραγματοποίηση απεργίας με τα ίδια αιτήματα με την απειλή χρηματικής ποινής τριών χιλιάδων ευρώ (3.000), για κάθε ημέρα παραβίασης της προηγούμενης διάταξης, δεν παραβίασε τις πιο πάνω μνημονευόμενες διατάξεις...».

⁶¹⁹ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 776.

⁶²⁰ Βλ. Ζερδελή, ό.π., σελ. 776.

⁶²¹ ΔΕΝ 2014, σελ. 593.

⁶²² Βλ. σελ. 64 της παρούσης.

Οι θέσεις της προηγούμενης κρατούσας άποψης έχουν, εντούτοις, αμφισβητηθεί έντονα από μερίδα της θεωρίας αλλά και της νομολογίας⁶²³. Η αντίθετη αυτή άποψη, και πειστικότερη κατά τη γνώμη μας, υποστηρίζει ότι επιτρέπεται μόνο η δικαστική αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας και επομένως αποκλείεται η κατανήφιση και η δικαστική επιταγή για διακοπή ή και παράλειψη του εργασιακού αγώνα στο μέλλον⁶²⁴, διότι διαφορετικά οδηγούμαστε σε μία ουσιαστική επαναφορά των ασφαλιστικών μέτρων. Τα επιχειρήματα που προβάλλουν οι υποστηρικτές της εν λόγω θεώρησης και τα οποία αντικρούουν και αποδυναμώνουν τα αντίστοιχα της κρατούσας γνώμης είναι τα ακόλουθα: Πρώτον, στη εθνική έννομη τάξη μας δεν υπάρχει γενική αξίωση για άρση (διακοπή) της προσβολής και παράλειψή της στο μέλλον, αλλά οι αξιώσεις αυτές υφίστανται μόνο όπου προβλέπονται με ρητή ρύθμιση, πράγμα, όμως, που δεν ισχύει για την περίπτωση της απεργίας⁶²⁵. Ακριβώς η επίκληση των διατάξεων στην οποία προβαίνει η κρατούσα άποψη είναι ενισχυτική του προβαλλόμενου εδώ αντεπιχειρήματος, καθώς σε όλες τις επικαλούμενες διατάξεις προβλέπεται ρητά το δικαίωμα του προσβληθέντος να ζητήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση του ν. 1264/1982⁶²⁶. Δεύτερον, το επιχείρημα της προηγουμένως εξετασθείσας κυρίαρχης άποψης ότι το άρθρο 23 § 2 Σ προστατεύει μόνο τη νόμιμη απεργία κι όχι την παράνομη άσκηση του επίμαχου δικαιώματος, αν και πειστικό, έρχεται αντιμέτωπο με μία προφανή εμπειρική διαπίστωση, η οποία συνίσταται στο γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων που επιλύουν απεργιακές διαφορές αποφαινόμενες υπέρ του παράνομου χαρακτήρα του απεργιακού δικαιώματος⁶²⁷. Το απεργιακό δικαίωμα ασφυκτιά υπό το βάρος της νομολογιακής αυτής απορρύθμισης, καθώς στην πράξη μία απεργιακή κινητοποίηση προλαβαίνει να ασκηθεί για μικρό χρονικό διάστημα μέχρι την έκδοση δικαστικής απόφασης που κατά κανόνα αποφαινεται σε βάρος της και διατάσσει την απαγόρευσή της⁶²⁸. Υπό αυτές, λοιπόν, τις συνθήκες η διάκριση του τι αποτελεί νόμιμη και τι παράνομη άσκηση του δικαιώματος της απεργίας φαντάζει εξαιρετικά ρευστή και σχετική και σίγουρα οι, με τέτοια

⁶²³ ΜονΠρΘεσ 2417/2016, Αρμ. 2016, σελ. 649, ΜονΠρΘεσ 3184/2015, ΕΕργΔ 2015, σελ. 499, ΜονΠρΑθ 2395/2014, ΔΕΕ 2014, σελ. 1081, ΜονΠρΘεσ 8492/2013, Αρμ. 2013, σελ. 1280, ΜονΠρΡοδ 45/2012, ΝοΒ 2012, σελ. 905.

⁶²⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, 1981, σελ. 36 επ., Καζάκο, ό.π., σελ. 799 επ., Ντάσιο, ό.π., σελ. 1150 επ., Δαβερώνια, ό.π., σελ. 234 επ., Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 164 επ..

⁶²⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 801, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 38, Δαβερώνια, ό.π., σελ. 237, Σεβαστίδη, ό.π., σ. 165, Βλαστό, Η δικαστική απαγόρευση της απεργίας – Με αφορμή τις ΜΠρΛαμ 60/1986 και ΜΠρΒολ 69/1986, ΕΕργΔ 1987, σελ. 93, ο οποίος να μεν καταρχήν δέχεται ότι ο εργοδότης δεν έχει αξίωση εναντίον της συνδικαλιστικής οργάνωσης προς δικαστική απαγόρευση μιας απεργίας, ωστόσο κατ' εξαίρεση θεωρεί ότι τέτοιο δικαίωμα υφίσταται υπέρ της εργοδοτικής πλευράς όταν η συνδικαλιστική οργάνωση παραβιάζει τις ενοχικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το ενοχικό μέρος της ισχύουσας συλλογικής σύμβασης, όπως όταν έχει υπογραφεί πρόσφατα συλλογική σύμβαση για συγκεκριμένα θέματα και κηρύσσεται απεργία με αιτήματα τα ίδια αντικείμενα χωρίς να έχουν μεταβληθεί οι συνθήκες.

⁶²⁶ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 165.

⁶²⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 802.

⁶²⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 802.

συχνότητα, δικαστικές απαγορεύσεις των παράνομων απεργιών συνεπάγονται σοβαρότατο περιορισμό του εν λόγω συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος⁶²⁹. Τρίτον, από τη διατύπωση του άρθρου 22 § 3 ν. 1264/1982 προκύπτει το ακριβώς αντίθετο συμπέρασμα από αυτό που συνάγει η κρατούσα άποψη, διότι η προσωρινή απαγόρευση της διακοπής με ασφαλιστικά μέτρα που είναι το έλασσον συνεπάγεται και την απαγόρευση του μείζονος, ήτοι της διακοπής της απεργίας με οριστική απόφαση κατά την ειδική διαδικασία των εργατικών διαφορών⁶³⁰. Από τη συνδυαστική ερμηνεία της παραγράφου 3 του άρθρου 22 με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου προκύπτει ότι η πρώτη τέθηκε για να προβλέψει ρητά τον αποκλεισμό της δυνατότητας διακοπής της απεργίας με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα οδηγούμασταν σε πλήρη ικανοποίηση του δικαιώματος του οποίου ζητείται η εξασφάλιση⁶³¹, ενώ η δεύτερη, η οποία ορίζει τη διαδικασία των εργατικών διαφορών ως προσήκουσα για την εξέταση των απεργιακών διαφορών, έχει εντελώς διαφορετικό αντικείμενο ρύθμισης και είναι αυθαίρετο να συνάγει κανείς εξ αντιδιαστολής επιχείρημα σχετικά με το επιτρεπτό ή μη της διακοπής της απεργίας με την ειδική αυτή διαδικασία⁶³². Τέταρτον, η απαγόρευση της απεργίας με καταψηφιστική δικαστική απόφαση δεν συμβιβάζεται ούτε με τη συνταγματική απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας του άρθρου 22 § 4, διότι η απειλή χρηματικής ποινής και προσωπικής κράτησης εκ των πραγμάτων εξαναγκάζουν τον εργαζόμενο να επιστρέψει στην εργασία του⁶³³. Πέμπτον, το πιο αποφασιστικό επιχείρημα κατά της κρατούσας γνώμης είναι αυτό που παρέχει το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας. Σύμφωνα με την ΟΛΑΠ 27/2004, για την οποία έγινε λόγος στο πρώτο μέρος της παρούσας⁶³⁴, μέχρι την τελεσίδικη διάγνωση του παράνομου χαρακτήρα μιας απεργίας, αυτή καλύπτεται από το τεκμήριο νομιμότητας και οι απεργοί μπορούν να επικαλούνται συγγνωστή νομική πλάνη σε σχέση με τον παράνομο χαρακτήρα του εργασιακού αγώνα⁶³⁵. Θα αποτελούσε αξιολογική αντινομία η μεν συνέχιση της απεργίας, παρά τη θεώρησή της από το Μονομελές Πρωτοδικείο ως παράνομη, να μην θεωρείται αυθαίρετη αποχή από την εργασία, αλλά χρόνος απασχόλησης, συνυπολογιζόμενος για τη γέννηση του δικαιώματος άδειας αναπυχής, ωστόσο να παρεμποδίζεται ο κρίσιμος ενίοτε αυτός συνυπολογισμός με τη διάταξη διακοπής της απεργίας⁶³⁶. Με άλλα λόγια, δεν είναι δυνατόν η άσκηση ενός συνταγματικού δικαιώματος να τεκμαίρεται ότι είναι νόμιμη και η αντίστοιχη ψυχική στάση του

⁶²⁹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 802, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 238.

⁶³⁰ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 165-166, Καζάκο, ό.π., σελ. 801-802, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 237-238.

⁶³¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 42 επ..

⁶³² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 166.

⁶³³ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 801, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 167, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 238.

⁶³⁴ Βλ. προηγουμένως σελ. 39 επ..

⁶³⁵ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 802-803, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 166, Δαβερώνα, ό.π., σελ. 242.

⁶³⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας – Με αφορμή την 27/2004 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 2004, σελ. 1077-1078.

υποκειμένου της απεργιακής δράσης να δικαιολογείται μέχρι την τελεσιδικία, ενώ ταυτόχρονα να επιτρέπεται η απαγόρευσή της πριν αυτή κριθεί τελεσιδικώς⁶³⁷. Αν το δικαστήριο πρωτοδίκως μπορούσε να κάνει δεκτό τυχόν καταψηφιστικό αίτημα του εργοδότη, θα στερούνταν πρακτικού νοήματος η υιοθέτηση από τον Άρειο Πάγο του τεκμηρίου της νομιμότητας⁶³⁸. Κατά συνέπεια, η αναγνώριση του τεκμηρίου νομιμότητας δεν συμβιβάζεται με τη θεώρηση ως νόμιμου του αιτήματος διακοπής ή παράλειψης για το μέλλον της απεργίας και κατ' επέκταση το δικαστήριο δύναται μόνο να αναγνωρίσει τον παράνομο χαρακτήρα της⁶³⁹. Ακόμη, ειδικά όσον αφορά στην αξίωση παράλειψης της παράνομης απεργίας στο μέλλον, η ορθότερη αυτή άποψη δέχεται ότι κάθε απεργιακή κινητοποίηση έχει τη δική της ταυτότητα, γιατί, εκτός του ότι τη νέα απεργία μπορεί να την κηρύξει μια άλλη συνδικαλιστική οργάνωση, διαφοροποιούνται και τα αντικειμενικά δεδομένα, από το βαθμό συμμετοχής των εργαζομένων μέχρι την παραγωγική και οικονομική συγκυρία της συγκεκριμένης επιχείρησης και της αγοράς και τη δυνατότητα ικανοποίησης των απεργιακών αιτημάτων, με αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται και οι υπαγωγικοί συλλογισμοί του δικαστηρίου⁶⁴⁰. Κατά συνέπεια, η εν λόγω αξίωση πλήττει το δικαίωμα της απεργίας στον πυρήνα του, καθώς κάθε άσκησή του είναι μια διαφορετική σε σχέση με την προηγούμενη ενάσκηση, η οποία δεν μπορεί να απαγορεύεται πριν καν λάβει χώρα⁶⁴¹. Τέλος, για όλους τους παραπάνω λόγους θεωρούνται εσφαλμένες και οι αντιλήψεις που υποστηρίζουν τη δυνατότητα του δικαστηρίου να κηρύσσει προσωρινά εκτελεστή την καταψηφιστική του απόφαση περί διακοπής της παράνομης απεργίας και παράλειψής της στο μέλλον⁶⁴². Κι αυτό διότι προσκρούουν αναμφίβολα στο τεκμήριο της νομιμότητας της απεργίας για το διάστημα μέχρι την τελεσιδικία της απόφασης και στη συνακόλουθη νομική πλάνη και αδυναμία γέννησης και ανάληψης ευθυνών από τους απεργούς και τη συνδικαλιστική τους οργάνωση για το ίδιο χρονικό διάστημα, τα οποία θέτουν εκ ποδών την προσωρινή εκτελεστότητα⁶⁴³.

2. Ενεργητική νομιμοποίηση τρίτων στη δίκη της απεργίας

Το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης των διαδίκων και της ύπαρξης εννόμου συμφέροντος προς το πρόσωπο των εναγόντων στη δίκη για το χαρακτηρισμό μιας απεργίας ως

⁶³⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

⁶³⁸ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

⁶³⁹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 1078.

⁶⁴⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 804-805.

⁶⁴¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 805.

⁶⁴² Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 167-168, Καζάκο, ό.π., σελ. 805-807.

⁶⁴³ Βλ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 168, Καζάκο, ό.π., σελ. 805-807.

νόμιμης ή παράνομης έχει απασχολήσει έντονα τις τελευταίες δεκαετίες τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία του εργατικού δικαίου⁶⁴⁴.

Σύμφωνα με μία υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη, η οποία γίνεται δεκτή και από τη νομολογία, καθώς ο νόμος 1264/1982 δεν ορίζει ποιος νομιμοποιείται ενεργητικά να ζητήσει δικαστική προστασία κατά παράνομης απεργίας, είναι εύλογο ότι το ζήτημα αυτό καταλείπεται στις γενικές διατάξεις⁶⁴⁵. Επειδή, λοιπόν, το άρθρο 22 § 4 ν. 1264/1982 προβλέπει μόνο ότι «για διαφορές που προκύπτουν από την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 19 – 22 αποφασίζει το Μονομελές Πρωτοδικείο της έδρας της συνδικαλιστικής οργάνωσης που έχει κηρύξει την απεργία κατά τη διαδικασία των άρθρων 663 έως 676 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας» χωρίς να κάνει κάποια αναφορά στο ποιος νομιμοποιείται να ασκεί τη σχετική αγωγή για τη νομιμότητα της απεργίας, ενώ σύμφωνα με τη γενική διάταξη του άρθρου 70 ΚΠολΔ «όποιος έχει έννομο συμφέρον να αναγνωριστεί η ύπαρξη ή μη ύπαρξη κάποιας έννομης σχέσης, μπορεί να εγείρει σχετική αγωγή», θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οποιοσδήποτε έχει έννομο συμφέρον να αναγνωριστεί ότι η συγκεκριμένη απεργία είναι παράνομη μπορεί και να εγείρει σχετική αγωγή⁶⁴⁶. Με άλλα λόγια, στην άσκηση αγωγής κατά παράνομης απεργίας νομιμοποιούνται εκτός από τον εργοδότη και τρίτοι όταν προσβάλλονται από την απεργία υλικά ή ηθικά συμφέροντά τους και προκαλείται γι' αυτά κίνδυνος είτε άμεσος είτε επικείμενος είτε εξαρτώμενος από τη συνδρομή άλλου περιστατικού, ακόμη και μελλοντικού⁶⁴⁷.

Τη θέση αυτή υιοθέτησε και η νομολογία σε αρκετές αποφάσεις της. Χαρακτηριστικές είναι οι ΜονΠρΑθ 1870/1988⁶⁴⁸, 687/1997⁶⁴⁹ και 2024/2006⁶⁵⁰, οι οποίες αφορούσαν απεργίες εκπαιδευτικών, καθώς και η ΕφΠειρ 846/2009⁶⁵¹, η οποία αναφερόταν σε απεργία των εργαζομένων στο Σταθμό Εμπορευματοκιβωτίων (ΣΕΜΠΟ) του ΟΛΠ.

Αναλυτικότερα, στις δύο πρώτες αποφάσεις το δικαστήριο απασχόλησαν αγωγές γονέων με αίτημα να κηρυχθούν παράνομες οι απεργίες διαρκείας των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), διότι κατά το χρονικό διάστημα στο οποίο διεξάγονταν δημιουργούνταν άμεσος κίνδυνος ματαίωσης των προαγωγικών, απολυτήριων και

⁶⁴⁴ Βλ. Δαβερώνα, Ενεργητική νομιμοποίηση και έννομο συμφέρον σε δίκη απεργίας, ΕΕργΔ 2007, σελ. 257 επ., του ιδίου, Το δικαίωμα της απεργίας σε κρίσιμη καμπή, 2009, σελ. 244 επ., Λεβέντη, Απεργία εκπαιδευτικών – Διάδικοι στη σχετική δίκη – Έννομο συμφέρον προς έγερση της αγωγής, ΔΕΝ 1997, σελ. 372 επ., του ιδίου, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2007, σελ. 838 επ., Καζάκο, ό.π., σελ. 796 επ., Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 159 επ..

⁶⁴⁵ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 838.

⁶⁴⁶ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 838.

⁶⁴⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 838, Ζερδελή, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2016, σελ. 343, Πηνιώτη, Έννομο συμφέρον τρίτων προσώπων (πέραν του εργοδότη) να ζητήσουν δικαστικώς την αναγνώριση του παρανόμου χαρακτήρος απεργιακής κινητοποίησης, ΔΕΝ 2016, σελ. 953, Λεβέντη/Τσικρικά, Απεργία (έννοια – αποκλεισμός της επιχειρήσεως χωρίς να συνοδεύεται από ομαδική παύση της εργασίας – προσωρινή ρύθμιση καταστάσεως), ΔΕΝ 2014, σελ. 10.

⁶⁴⁸ Αδημοσίευτη – Παρατιθέμενη σε Παπασταύρου, Απεργία, 2002, σελ. 492.

⁶⁴⁹ ΔΕΝ 1997, σελ. 366.

⁶⁵⁰ ΕΕργΔ 2007, σελ. 302.

⁶⁵¹ ΠειρΝ 2010, σελ. 58.

πανελλαδικών εξετάσεων⁶⁵². Και οι δύο αποφάσεις αξίζει να σημειωθεί ότι με πανομοιότυπη συλλογιστική πορεία καταλήγουν στο συμπέρασμα πως οι ενάγοντες – γονείς νομιμοποιούνται ενεργητικά για την άσκηση αγωγής σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της απεργίας. Πιο συγκεκριμένα, δέχονται ότι «... για την έγερση της εν λόγω αναγνωριστικής αγωγής νομιμοποιούνται τα υποκείμενα ή σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, αυτοί που ισχυρίζονται πως είναι υποκείμενα της επίδικης έννομης σχέσεως. Ακόμη νομιμοποιούνται και τρίτοι, αν υπάρχει σχετική νομοθετική πρόβλεψη (μη δικαιούχοι ή μη υπόχρεοι διάδικοι). Σε εξαιρετικές όμως περιπτώσεις στις οποίες ο διάδικος, ούτε κατά τους ισχυρισμούς του, φέρεται ως υποκείμενο της επιδίκου εννόμου σχέσεως, ούτε νομιμοποιείται με βάση ειδικό κανόνα ως μη δικαιούχος ή μη υπόχρεος διάδικος, μπορεί να λειτουργήσει το έννομο συμφέρον νομιμοποιητικά και να αναπληρώσει την ελλείπουσα νομιμοποίηση. Δηλαδή στο πλαίσιο της τελευταίας αυτής εκδοχής νομιμοποιείται και εκείνος που έχει ανάγκη δικαστικής προστασίας γιατί βλάπτονται τα συμφέροντά του και δημιουργείται γι' αυτόν κίνδυνος, είτε άμεσος και επικείμενος, είτε εξαρτώμενος από τη συνδρομή άλλου μέλλοντος περιστατικού, αν δεν αναγνωριστεί η επίδικη έννομη σχέση ή ακυρότητα... Έτσι, στην περίπτωση που έχει κηρυχθεί απεργία από κάποια συνδικαλιστική οργάνωση, μπορεί να ζητηθεί η αναγνώριση της παράνομης και καταχρηστικής ασκήσεως του σχετικού δικαιώματος, όχι μόνο από τον εργοδότη κατά του οποίου αυτή στρέφεται, αλλά και από τον τρίτο που βλάπτεται και του οποίου τα συμφέροντα (υλικά ή ηθικά) προσβάλλονται από μία τέτοιου είδους απεργία. Πρέπει δε να ληφθεί υπόψη αναφορικά με τις απεργίες, ότι είναι δυνατό πολλές φορές να πλήττονται εντονότερα τα συμφέροντα των τρίτων παρά αυτά του εργοδότη... Υπό τέτοιες περιστάσεις θα ήταν άτοπο ο τρίτος που δεν είναι εργοδότης των απεργών, βλάπτεται όμως εντονότερα από αυτόν και ενδεχομένως καταστροφικώς από την παράνομη και καταχρηστική απεργιακή κινητοποίηση, να μην νομιμοποιείται να ζητήσει δικαστικώς την αναγνώριση της ως άνω παρανομίας ώστε έτσι να αποτρέψει τον κίνδυνο που απειλεί τα συμφέροντά του...»⁶⁵³. Και οι δύο αποφάσεις για να καταλήξουν στην παραπάνω σκέψη επικαλούνται το άρθρο 20 § 1 Σ⁶⁵⁴ και το άρθρο 6 § 1α της Ε.Σ.Δ.Α.⁶⁵⁵, με την έννοια ότι η μη νομιμοποίηση των τρίτων στη συγκεκριμένη δίκη προσκρούει σε αυτά, καθώς και το άρθρο 22 § 4 ν. 1264/1982, με το σκεπτικό επίσης ότι από το γράμμα της διάταξης δεν προκύπτει ότι οι παραπάνω διαφορές, σε σχέση με τη νομιμότητα της απεργίας, πρέπει να είναι αποκλειστικά μεταξύ απεργών και

⁶⁵² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 259.

⁶⁵³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 260.

⁶⁵⁴ «Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή τα συμφέροντά του, όπως ο νόμος ορίζει».

⁶⁵⁵ «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθεί δικαίως, δημόσια και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίσει είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του της αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως...».

εργοδοτών και συνεπώς διάδικοι μπορούν να είναι και τρίτοι - μη εργοδότες οι οποίοι έχουν έννομο συμφέρον⁶⁵⁶.

Στη θεωρία, βέβαια, ειδικά για τη νομιμοποίηση των γονέων προς άσκηση αγωγής αναγνωριστικής του παράνομου χαρακτήρα ενός εργασιακού αγώνα αξιοποιούνται και το άρθρο 16 Σ αλλά και το άρθρο ΑΚ 1510⁶⁵⁷. Σύμφωνα με την εν λόγω θεώρηση, από τις διατάξεις του άρθρου 16 Σ⁶⁵⁸ προκύπτει ότι η παιδεία είναι ένα κοινωνικό δικαίωμα στους φορείς του οποίου παρέχεται αγωγή αξίωση για παροχή παιδείας από το κράτος⁶⁵⁹. Παράλληλα, κατά την κρατούσα άποψη, τα κοινωνικά δικαιώματα τριτενεργούν, στρέφονται δηλαδή όχι μόνο κατά του κράτους αλλά και κατά οποιουδήποτε τρίτου τα προσβάλλει, ενώ φορείς ενός κοινωνικού δικαιώματος μπορούν να είναι και οι ανήλικοι⁶⁶⁰. Επίσης, από την ΑΚ 1510 § 1 εδ. β' προκύπτει ότι αυτοτελές περιεχόμενο της γονικής μέριμνας αποτελεί πλην άλλων και η αντιπροσώπευση των ανήλικων τέκνων σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη που αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία τους⁶⁶¹. Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί που διδάσκουν στα κρατικά εκπαιδευτήρια είναι αναμφίβολα όργανα του κράτους και επομένως είναι και φορείς της υποχρέωσης για διδασκαλία, η οποία αντιστοιχεί στην αγωγή αξίωση των μαθητών κατά του κράτους για παροχή παιδείας⁶⁶². Με βάση την παραπάνω συλλογιστική πορεία, η άποψη αυτή κάνει δεκτό ότι οι μαθητές των κρατικών εκπαιδευτηρίων έχουν κάθε νόμιμο δικαίωμα και συμφέρον να αμφισβητούν τη νομιμότητα της απεργίας των εκπαιδευτικών με αγωγή ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου, την οποία ασκούν οι γονείς τους ως νόμιμοι αντιπρόσωποί τους στα πλαίσια της άσκησης της γονικής τους μέριμνας⁶⁶³. Οι γονείς μάλιστα, κατά την άποψη αυτή, αν και τρίτοι στη δίκη της απεργίας, έχουν προφανές έννομο συμφέρον να ασκούν αγωγή με αίτημα την αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα της απεργίας των εκπαιδευτικών όχι μόνο με την ιδιότητά τους ως νόμιμοι εκπρόσωποι των ανήλικων τέκνων τους, όπως κατέστη σαφές αμέσως προηγουμένως, αλλά και εξ ιδίου δικαιώματος, αφού έχουν ως γονείς ηθικό και υλικό συμφέρον στη μόρφωση και στην εν γένει διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, προκειμένου αυτά

⁶⁵⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 260.

⁶⁵⁷ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 372-374.

⁶⁵⁸ Άρθρο 16 § 2: «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλυσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες».

Άρθρο 16 § 3: «Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα».

Άρθρο 16 § 4: «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια...».

⁶⁵⁹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 372.

⁶⁶⁰ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 372.

⁶⁶¹ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 373.

⁶⁶² Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 373.

⁶⁶³ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 373.

να ευστοχήσουν στον επαγγελματικό προσανατολισμό τους, να χειραφετηθούν πνευματικά και οικονομικά και να αποβούν χρήσιμοι πολίτες⁶⁶⁴.

Η τρίτη κατά σειρά απόφαση που αναφέραμε σε προηγούμενη παράγραφο, η ΜονΠρΑθ 2024/2006, κλήθηκε να κρίνει επί απεργίας διαρκείας των δασκάλων και των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ενάγων ήταν ο πατέρας μιας μαθήτριας της Γ΄ Λυκείου, ο οποίος ζήτησε να κηρυχθεί παράνομη ως καταχρηστική η απεργία της Δ.Ο.Ε. και της Ο.Λ.Μ.Ε.⁶⁶⁵. Αν και το δικαστήριο απέρριψε την αγωγή ως αόριστη, χωρίς να πάρει ευθέως θέση σχετικά με το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης και του εννόμου συμφέροντος του ενάγοντος, ωστόσο έμμεσα ουσιαστικά δέχεται ότι ο ενάγων νομιμοποιούνταν ενεργητικά και είχε έννομο συμφέρον για την άσκηση αγωγής⁶⁶⁶. Πιο συγκεκριμένα, το δικαστήριο δέχτηκε ότι «... κατά το σκέλος που η κρινόμενη αγωγή στρέφεται κατά της Δ.Ο.Ε., ασχέτως της αοριστίας της σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, είναι απορριπτέα ως ενεργητικά ανομιμοποίητη επειδή ο ενάγων δεν προέκυψε ότι συνδέεται με οποιαδήποτε έννομη σχέση με τη Δ.Ο.Ε., ούτε βλάπτεται από την απεργία των μελών αυτής, αφού η κόρη του, ως μαθήτρια Λυκείου και κατ' επέκταση ο ίδιος ως γονέας, πλήττονται από τυχόν παραλείψεις των καθηγητών απεργών μελών της Ο.Λ.Μ.Ε., που διδάσκουν στο συγκεκριμένο Λύκειο...»⁶⁶⁷. Εξ αντιδιαστολής από τη σκέψη αυτή του δικαστηρίου, η οποία θεωρεί ανομιμοποίητη την αγωγή μόνο ως προς τη Δ.Ο.Ε., νομίζουμε ότι συνάγεται πως ο ενάγων πατέρας θα νομιμοποιούνταν και θα είχε έννομο συμφέρον προς άσκηση αγωγής κατά της Ο.Λ.Μ.Ε., στην περίπτωση που το δικαστήριο δεν απέρριπτε την αγωγή για λόγους αοριστίας αλλά έμπαινε στην εξέταση της ουσιαστικής βασιμότητάς της⁶⁶⁸.

Η ΕφΠειρ 846/2009, πάλι, η οποία κλήθηκε ομοίως να αποφανθεί για την ενεργητική νομιμοποίηση και την ύπαρξη έννομου συμφέροντος στο πρόσωπο τρίτων, πλην του εργοδότη, για την άσκηση αγωγής κατά συνεχιζόμενης απεργίας στο Σταθμό Εμπορευματοκιβωτίων (ΣΕΜΠΟ) του ΟΛΠ, η οποία πραγματοποιούνταν με αίτημα τη μη παραχώρηση του ΣΕΜΠΟ στην COSCO Pacific Limited, διατυπώνει την άποψη ότι «...Οι διαφορές για τη νομιμότητα μιας απεργίας προκύπτουν κατά κανόνα μεταξύ εργοδότη και συνδικαλιστικής οργάνωσης ή μεταξύ εργοδοτικού σωματείου και συνδικαλιστικής οργάνωσης. Ο νόμος δεν ορίζει ειδικά στην περίπτωση αυτή ποιος νομιμοποιείται ενεργητικά ή έχει έννομο συμφέρον να ζητήσει την αναγνώριση απεργίας ως παράνομης και καταχρηστικής. Το άρθρο 22 παρ. 4 του Ν. 1264/1982 προβλέπει μόνο ότι για διαφορές που προκύπτουν από την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 19-22, αποφασίζει το Μονομελές Πρωτοδικείο της έδρας της συνδικαλιστικής

⁶⁶⁴ Βλ. Λεβέντη, ό.π., σελ. 374.

⁶⁶⁵ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 261.

⁶⁶⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 261.

⁶⁶⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 261-262.

⁶⁶⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 262.

οργάνωσης που έχει κηρύξει την απεργία, κατά τη διαδικασία των άρθρων 663 έως 676 του ΚΠολΔ. Είναι προφανές ότι το ζήτημα ποιος νομιμοποιείται να ασκεί τη σχετική αγωγή για τη νομιμότητα της απεργίας καταλείπεται από το Ν. 1264/1982 στις γενικές διατάξεις. Επομένως, έχει εν προκειμένω εφαρμογή η διάταξη του άρθρου 70 ΚΠολΔ σύμφωνα με την οποία όποιος έχει έννομο συμφέρον να αναγνωριστεί η ύπαρξη ή μη ύπαρξη κάποιας έννομης σχέσης, μπορεί να εγείρει σχετική αγωγή. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι η διαγνωστέα έννομη σχέση δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει μεταξύ των διαδίκων και οποιοσδήποτε τρίτος δικαιολογεί έννομο συμφέρον μπορεί να ζητήσει να αναγνωριστεί δικαστικά ότι συγκεκριμένη απεργία είναι παράνομη και καταχρηστική. Στην περίπτωση δηλαδή της αναγνωριστικής αγωγής, ο κύκλος των νομιμοποιούμενων προσώπων διευρύνεται πέραν όσων ισχυρίζονται ότι είναι δικαιούχοι της επίδικης αξίωσης, για να συμπεριλάβει οποιονδήποτε ισχυρίζεται ότι έχει έννομο συμφέρον προς αναγνώριση της ύπαρξης ή ανυπαρξίας ορισμένης έννομης σχέσης «ιδίας ή αλλότριας» (πρβλ. ΑΠ 780/ 2007). Η νομιμοποίηση δεν συνδέεται εδώ με την ιδιότητα των διαδίκων ως υποκειμένων της έννομης σχέσης, αλλά εξαρτάται ευρύτερα από την αντικειμενική κρίση ως προς την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος, οπότε το έννομο συμφέρον λειτουργεί νομιμοποιητικά και αναπληρώνει την άλλως ελλείπουσα νομιμοποίηση. Η διαφορετική αυτή αντιμετώπιση της νομιμοποίησης ειδικά στην αναγνωριστική αγωγή οφείλεται στον ιδιαίτερο σκοπό της τελευταίας, ο οποίος συνίσταται στην άρση της αβεβαιότητας της νομικής θέσης των εναγόντων - τρίτων, αβεβαιότητας που μπορεί να προκαλείται ακόμη και από αλλότρια έννομη σχέση. Με αφετηρία τις παραπάνω παραδοχές, επικρατέστερη είναι η εκδοχή ότι νομιμοποιείται ενεργητικά για την άσκηση αναγνωριστικής αγωγής του άρθρου 22 παρ. 4 Ν. 1264/ 1982, εκτός από τον εργοδότη και οποιοσδήποτε τρίτος του οποίου τα υλικά ή ηθικά συμφέροντα προσβάλλονται από την παράνομη και καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας... Το έννομο συμφέρον του τρίτου (ηθικό ή υλικό) επί της αγωγής του άρθρου 22 παρ. 4 Ν. 1264/1982 είναι αναμφίβολα άμεσο, υπό την έννοια της υπάρξεως ενεστώσας και όχι μελλοντικής αβεβαιότητας. Η έννοια του «αμέσου» εννόμου συμφέροντος δεν συνδέεται με την άμεση ή έμμεση και αντανakλαστική ζημία που υφίστανται οι ενάγοντες από την παράνομη απεργιακή κινητοποίηση, αφού τέτοια θα είναι πάντα η ζημία, όταν την αναγνωριστική αγωγή θα ασκεί τρίτος μη υποκείμενο της εννόμου σχέσεως... Εν τέλει πρέπει να σημειωθεί ότι ο αποκλεισμός των πολιτών, που επικαλούνται και αποδεικνύουν άμεσο έννομο συμφέρον, από την δυνατότητα να επιδιώξουν δικαστικά την αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα μιας απεργίας θα αντιστρατευόταν την ιδέα ότι σκοπός της πολιτικής δίκης δεν είναι μόνον η προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων, αλλά και η πραγμάτωση του δικαίου καθώς και η αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης...»⁶⁶⁹.

⁶⁶⁹ ΠειρΝ 2010, σελ. 58 επ..

Στην ως άνω στάση της νομολογίας αλλά και μερίδας της θεωρίας, η οποία επιχειρεί τεχνηέντως τη μεθόδευση μιας αντιπαράθεσης της απεργίας με την κοινωνία χωρίς μάλιστα να βρίσκεται μακριά από την αποδοχή μιας *actio popularis* όπου ο καθένας θα μπορεί να εγείρει αγωγή για να προσβάλλει μια απεργιακή κινητοποίηση για το παραμικρό, ευτυχώς, προβάλλεται ισχυρός και πειστικότερος αντίλογος. Σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή, ορθή κατά τη γνώμη μας, άποψη σημαντικού μέρους της θεωρίας του εργατικού δικαίου, ενάγοντες στις απεργιακές διαφορές του άρθρου 22 ν. 1264/1982 είναι μόνο οι εργοδότες ή οι οργανώσεις τους ως άμεσοι βλαπτόμενοι από την απεργία που στρέφεται εναντίον τους⁶⁷⁰. Τρίτα πρόσωπα που βλάπτονται εμμέσως από την απεργία δεν νομιμοποιούνται να στραφούν με ευθεία αγωγή τους κατά της συνδικαλιστικής οργάνωσης που κήρυξε την απεργία⁶⁷¹. Η εν λόγω άποψη προβάλλει τα εξής επιχειρήματα: Πρώτον, ο θεσμός της ενεργητικής νομιμοποίησης επιτελεί μια περιοριστική του κύκλου των προσώπων που μπορούν να ζητήσουν δικαστική προστασία λειτουργία, ενώ όταν ο νομοθέτης εκτιμά ότι τα συμφέροντα που αφορούν ευρύτερο κύκλο προσώπων προστατεύονται καλύτερα από άλλο πρόσωπο, εκτός από το φορέα τους, μπορεί να προβλέψει την κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση, όπως κάνει με τη συλλογική αγωγή του ν. 2251/1994 και το δικαίωμα των επαγγελματικών σωματείων να παρεμβαίνουν σε εργατικές δίκες (άρθρο 622 ΚΠολΔ)⁶⁷². Ωστόσο, στο γράμμα του άρθρου 22 § 4 ν. 1264/1982 δεν εμπεριέχεται καμία τέτοια επιφύλαξη υπέρ τρίτου προσώπου⁶⁷³. Εξάλλου, μία τέτοια δυνατότητα θα ήταν ασυμβίβαστη με το όλο πνεύμα και την τελολογική ερμηνεία του επίμαχου νόμου και του Συντάγματος, ενώ, όπως κάθε ερμηνευτική διχογνωμία, έτσι και αυτή, η οποία εν προκειμένω αφορά τον προσδιορισμό των διαδίκων, πρέπει να αίρεται μέσω της επιλογής από το δικαστή της ευνοϊκότερης ερμηνείας για τον απεργό εργαζόμενο, και ευνοϊκότερη εδώ ερμηνεία σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνεται δεκτό ότι ενεργητικώς νομιμοποιούμενοι δεν μπορούν να είναι και τρίτοι εμμέσως βλαπτόμενοι, καθώς κάτι τέτοιο πλήττει στον πυρήνα του το απεργιακό δικαίωμα⁶⁷⁴. Δεύτερον, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 68 και 70 ΚΠολΔ τόσο για το δικαίωμα δικαστικής προστασίας όσο και για το δικαίωμα έγερσης αγωγής για αναγνώριση της ύπαρξης ή μη μιας έννομης σχέσης απαιτείται άμεσο έννομο συμφέρον⁶⁷⁵. Ωστόσο, στην περίπτωση πρόκλησης ζημίας στον τρίτο το πληττόμενο συμφέρον είναι έμμεσο και αντανακλαστικό, γεγονός που προκύπτει από το ότι η απεργία έχει στόχο να πιέσει τον εργοδότη και όχι να προσβάλλει τα δικαιώματα τρίτων

⁶⁷⁰ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 796, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 159.

⁶⁷¹ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 797, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 159.

⁶⁷² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 265, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 161.

⁶⁷³ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 265, Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 161.

⁶⁷⁴ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 265, Τραυλό-Τζανετάτο, Εισήγηση σε ημερίδα του ΔΣΑ στις 4.12.2003 με θέμα: «Η απεργία σε κρίσιμη καμπή», αναρτημένη στην ιστοσελίδα http://enelerg.gr/wp-content/uploads/2008/06/isisgisi%20travloy_tzanetatou.pdf.

⁶⁷⁵ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 266, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π..

προσώπων ή του κοινωνικού συνόλου⁶⁷⁶. Συγχρόνως, και η εφαρμογή του άρθρου 72 ΚΠολΔ, δηλαδή η αποδοχή της δυνατότητας άσκησης από τρίτο πλαγιαστικά του δικαιώματος του εργοδότη να προσβάλει τη νομιμότητα της απεργίας, καθίσταται προβληματική, διότι ο σκοπός της παρέμβασης του τρίτου στην πολιτική δίκη, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση της περιουσίας του αμελούντος οφειλέτη κι έχει ως αίτημα την καταβολή της παροχής στον οφειλέτη του ενάγοντος ως τρίτου, δεν συμβιβάζεται με την ιδιαίτερη φύση των εργατικών διαφορών, κατά την ειδική διαδικασία των οποίων σαφέστατα δεν κρίνονται δικαιώματα περιουσιακής υφής ή άλλων ιδιωτικών έννομων σχέσεων, αλλά ένα ιδιαίτερο δικαίωμα που έχει μάλιστα και συνταγματική κατοχύρωση⁶⁷⁷. Τρίτον, η θέση της νομολογίας ότι «...Σε εξαιρετικές όμως περιπτώσεις στις οποίες ο διάδικος, ούτε κατά τους ισχυρισμούς του, φέρεται ως υποκείμενο της επιδίκου εννόμου σχέσεως, ούτε νομιμοποιείται με βάση ειδικό κανόνα ως μη δικαιούχος ή μη υπόχρεος διάδικος, μπορεί να λειτουργήσει το έννομο συμφέρον νομιμοποιητικά και να αναπληρώσει την ελλείπουσα νομιμοποίηση...» συγχέει αδικαιολόγητα και ανεπίτρεπτα τις έννοιες του έννομου συμφέροντος και της νομιμοποίησης και γι' αυτόν το λόγο δεν είναι ορθή⁶⁷⁸. Το έννομο συμφέρον και η νομιμοποίηση αποτελούν διαφορετικές διαδικαστικές προϋποθέσεις της δίκης, καθώς η μεν νομιμοποίηση καθορίζει τα πρόσωπα τα οποία έχουν εξουσία να διεξάγουν δίκη για συγκεκριμένο ουσιαστικό δικαίωμα, το δε έννομο συμφέρον δικαιολογεί την ανάγκη δικαστικής επιδίωξής του⁶⁷⁹. Ο διαχωρισμός αυτός της λειτουργίας των δύο εννοιών, ο οποίος είναι απαραίτητος αφού υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ο διάδικος, ενώ έχει έννομο συμφέρον, δεν νομιμοποιείται να ζητήσει έννομη προστασία στο όνομά του ή και αντίστροφα περιπτώσεις στις οποίες ένα πρόσωπο νομιμοποιείται ενεργητικά να ασκήσει αγωγή, αλλά δεν έχει έννομο συμφέρον, καταστρατηγείται όταν οι δύο έννοιες ταυτίζονται και το έννομο συμφέρον υποκαθιστά αδικαιολόγητα τη νομιμοποίηση⁶⁸⁰. Τέλος, και η θέση της νομολογίας ότι η μη αναγνώριση δυνατότητας άσκησης αναγνωριστικής του παράνομου χαρακτήρα ενός εργασιακού αγώνα αγωγής στους τρίτους δεν συνάδει με το άρθρο 20 § 1 Σ και το άρθρο 6 § 1α Ε.Σ.Δ.Α. δεν είναι πειστική, διότι παραβλέπει το γεγονός ότι κατά την έννοια ιδίως της συνταγματικής αυτής διάταξης αντικείμενο δικαστικής προστασίας είναι τα δικαιώματα που απορρέουν άμεσα από τις έννομες σχέσεις των προσφευγόντων και όχι τα λεγόμενα αντανakλαστικά, δηλαδή αυτά που απορρέουν από τις δυσμενείς επιπτώσεις της άσκησης νόμιμου δικαιώματος τρίτου⁶⁸¹. Εξάλλου, η εφαρμογή του άρθρου 20 § 1 Σ προϋποθέτει την ύπαρξη αγωγίμης αξίωσης του δικαιούχου, δηλαδή αξίωσής του

⁶⁷⁶ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 266-267, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π..

⁶⁷⁷ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 266, Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π..

⁶⁷⁸ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 266.

⁶⁷⁹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 258.

⁶⁸⁰ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 258, 266.

⁶⁸¹ Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 267, Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, 2012, σελ. 965.

αναγνωριζόμενης από το ουσιαστικό δίκαιο⁶⁸², την οποία όμως, όπως διατυπώθηκε και προηγουμένως, ο ν. 1264/1982 για τους τρίτους δεν αναγνωρίζει.

Γ. Οι απορρυθμιστικές του απεργιακού δικαιώματος παρεμβάσεις του εθνικού νομοθέτη

Εν συνεχεία, πρέπει να σημειωθεί ότι η ως άνω καταδειχθείσα νομολογιακή απορρύθμιση του απεργιακού δικαιώματος συνοδεύεται και ολοκληρώνεται τόσο με την ευθεία *de jure* νομοθετική ελαστικοποίηση της προστασίας του⁶⁸³, δηλαδή με νομοθετικά μέτρα όπως αυτό της άμεσης και ταχείας εκδίκασης με τη διαδικασία του άρθρου 22 παρ. 4 ν. 1264/1982 των διαφορών που απορρέουν από το άρθρο ΑΚ 656 σε περίπτωση κήρυξης απεργίας σε επιχείρηση⁶⁸⁴ αλλά και αυτό της πρόβλεψης αυξημένου ποσοστού απαρτίας των γενικών συνελεύσεων για τη λήψη της απόφασης για την κήρυξη απεργίας, όσο και με τις διαβρωτικές νομοθετικές επεμβάσεις στο δικαίωμα της συλλογικής αυτονομίας.

1. Οι «παρενέργειες» της νέας ρύθμισης του ν. 4512/2018 για την απαρτία και το ερμηνευτικό εγχείρημα περιορισμού τους

Με τη ρύθμιση του άρθρου 211 ν. 4512/2018, για το περιεχόμενο της οποίας έγινε λόγος στο πρώτο μέρος της παρούσας⁶⁸⁵, η κυβέρνηση πραγματοποίησε, μετά από 35 χρόνια σχεδόν αδιατάρακτης ισχύος των κρίσιμων για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος απεργίας διατάξεων για την απαρτία, μια απορρυθμιστική παρέμβαση στο, ήδη «πιο κακοποιημένο»⁶⁸⁶ από τα δικαστήρια και αποκαμωμένο από τη βαθύτατη κρίση της εργασίας, δικαίωμα της απεργίας, στο πιο κρίσιμο και εμβληματικό για την κοινωνική αριστερά και το εργατικό κίνημα γενικότερα ιδεολογικοπολιτικό οχυρό⁶⁸⁷· κι αυτό διότι, με το πρόσχημα της τήρησης της δημοκρατικής αρχής, της μεγαλύτερης κατά το δυνατό εκπροσώπησης των εργαζομένων, της «ουσιαστικότερης» συμμετοχής τους και της δήθεν καλύτερης οργάνωσης και μεγαλύτερης επιτυχίας των απεργιών⁶⁸⁸, θα καθίσταται αδύνατη τις περισσότερες φορές η κήρυξη απεργίας λόγω της αδυναμίας σύγκλησης ενός ούτως ή άλλως δυσκίνητου οργάνου όπως είναι η γενική

⁶⁸² Βλ. Δαβερώνα, ό.π., σελ. 267, Καζάκο, ό.π., σελ. 798.

⁶⁸³ Βλ. αναλυτικότερα Καζάκο, Η κατάσταση και οι λειτουργίες του δικαίου σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, σε: Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης, 2002, σελ. 47 επ..

⁶⁸⁴ Για λόγους μεθοδολογικούς η ανάπτυξη του εν λόγω ζητήματος έγινε σε προηγούμενη ενότητα, βλ. σελ. 89-90.

⁶⁸⁵ Βλ. προηγουμένως σελ. 25-27.

⁶⁸⁶ Έκφραση του πρώην Εισαγγελέα του ΑΠ, Δ. Λινού.

⁶⁸⁷ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Μνημονιακών προσταγμάτων συνέχεια – Η απεργία και η «ψυχή» της «κυβερνώσας αριστεράς», άρθρο δημοσιευμένο στο «Δρόμο της Αριστεράς» <https://www.e-dromos.gr/mnimoniakon-prostagmaton-synecheia/>, 3.2.2018.

⁶⁸⁸ Βλ. Ριζοσπάστη, Με πρόσχημα τη «δημοκρατία» επιτίθενται στο δικαίωμα στην απεργία, άρθρο δημοσιευμένο σε <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=9658073>, 6/7.1.2018.

συνέλευση πόσο μάλιστα με απαρτία άνω του 50%.⁶⁸⁹. Σημειωτέον δε ότι αντίστοιχη ρύθμιση υφίστατο μέχρι πρότινος μόνο στο Βουλγαρικό δίκαιο, η οποία και δεχόταν συστηματικά κριτική από τα όργανα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας⁶⁹⁰.

Χωρίς σκοπός μας να είναι η απενοχοποίηση της διαβρωτικής αυτής επέμβασης του νομοθέτη στο συνταγματικά κατοχυρωμένο απεργιακό δικαίωμα, αλλά αντίθετα η ερμηνεία της όσο το δυνατόν πιο περιοριστικά και πάντα προς όφελος των εργαζομένων, θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να καταδείξουμε το πραγματικό εύρος των αλλαγών που επιφέρει η επίμαχη διάταξη στη διαδικασία λήψης απόφασης για κήρυξη απεργίας.

Από τη συστηματική θέση της εν λόγω ρύθμισης στο άρθρο 8 § 2 ν. 1264/1982, που αφορά τον αναγκαίο για τη σύγκληση της γενικής συνέλευσης αριθμό των παριστάμενων μελών, προκύπτει αβίαστα ότι στο ρυθμιστικό πεδίο της διάταξης εμπίπτουν μόνο οι απεργίες που αποφασίζονται από τη γενική συνέλευση⁶⁹¹. Αυτό σημαίνει ότι η επίμαχη ρύθμιση αφορά μόνο τις πρωτοβάθμιες οργανώσεις που δρουν σε τοπικό επίπεδο, κι αυτό εξαιτίας του ότι οι αποφάσεις για κήρυξη απεργίας τόσο από τις πρωτοβάθμιες οργανώσεις ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης όσο και από τις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες λαμβάνονται σύμφωνα με το άρθρο 20 § 1 ν. 1264/1982 από το διοικητικό συμβούλιο⁶⁹². Η διάταξη δε αυτή δεν θίγεται από την επίμαχη ρύθμιση. Αυτό, άλλωστε, προκύπτει και από τις δηλώσεις της Υπουργού Εργασίας και των λοιπών βουλευτών της Κυβέρνησης⁶⁹³, οι οποίοι αναφέρουν ότι ουδεμία αλλαγή επέρχεται στα πρωτοβάθμια σωματεία ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης καθώς και στις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις, αφού εν προκειμένω η απόφαση για την κήρυξη απεργίας λαμβάνεται από το διοικητικό συμβούλιο, όπου δεν έχει εφαρμογή η ρύθμιση του νέου άρθρου 211.

⁶⁸⁹ Βλ. Σεβαστίδη, Η αύξηση του ποσοστού απαρτίας ισοδυναμεί με ουσιαστική κατάργηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας, άρθρο δημοσιευμένο σε Ημεροδρόμο <http://www.imerodromos.gr/proedros-enosis-dikaston-ke-isangeleon-katargoun-to-dikeoma-stin-apergia/>, 6.12.2017, Γαμβρούδη, Οι ρυθμίσεις του Ν. 4512/2018: Απαρτία λήψης απόφασης Απεργίας – Οικογενειακά επιδόματα – Πτώχευση Επιχείρησης και Εργαζόμενοι – Ωράριο Φαρμακείων – Πλειστηριασμοί – Επιδόματα Ανθυγιεινής Εργασίας – ΚΤΕΛ κ.λπ., ΕπιθΙΚΑ 2018, σελ. 113.

⁶⁹⁰ Βλ. Παπαδημητρίου, Οι προϋποθέσεις κήρυξης απεργίας και ανταπεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, ΔΕΝ 2015, σελ. 465 επ..

⁶⁹¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π..

⁶⁹² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., ο οποίος επισημαίνει ότι ως προς το κρίσιμο ζήτημα του χαρακτηρισμού μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης ως ευρύτερης περιφέρειας, ελλείπει νομικού εννοιολογικού προσδιορισμού, η απάντηση δίνεται από το καταστατικό που ορίζει τη γεωγραφική εμβέλεια της αντιπροσωπευτικής του αξίωσης. Στο πλαίσιο αυτό κάλλιστα θα μπορούσε έτσι μια οργάνωση να θεωρηθεί ως ευρύτερης περιφέρειας, εφόσον δραστηριοποιείται στα όρια ενός νομού, όπως είναι π.χ. το «Συνδικάτο εργατοϋπαλλήλων επισιτισμού, τουρισμού, ξενοδοχείων και συναφών επαγγελματιών νομού Αττικής». Είναι δε ευνόητο ότι η διεύρυνση αυτή της έννοιας της περιφέρειας συνεπάγεται περιορισμό της ρυθμιστικής αξίωσης εφαρμογής της ειδικής απαρτίας του άρθρου 211, με αποτέλεσμα τον αντίστοιχο περιορισμό των βλαπτικών στην απεργία συνεπειών του. Η υιοθέτηση της θέσης αυτής εναρμονίζεται άλλωστε πλήρως με την κορυφαία ερμηνευτική αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του δικαιώματος».

⁶⁹³ Βλ. Παπαδή, Ο νόμος για τις απεργίες «ενταφιάζει» το αριστερό προφίλ, άρθρο δημοσιευμένο στο Βήμα <http://www.tovima.gr/2018/01/13/finance/o-nomos-gia-tis-apergies-entafiazei-to-aristero-profil/>, 13.1.2018.

Ωστόσο, ήδη από μέρος της θεωρίας έχει αρχίσει να υιοθετείται η άποψη ότι με τη διάταξη του άρθρου 211 δεν διασφαλίζεται η εξαίρεση των πρωτοβάθμιων σωματείων πανελλήνιας εμβέλειας, αλλά αντίθετα η διαδικασία της αυξημένης απαρτίας ισχύει και γι' αυτά. Υποστηρίζεται, έτσι, ότι εάν τα συγκεκριμένα σωματεία εξαιρούνταν, θα έπρεπε να αναφέρονται ρητώς στη διάταξη του νομοσχεδίου. Σύμφωνα πάντα με την εν λόγω άποψη, για την κήρυξη απεργίας στο νομοσχέδιο δεν γίνεται καμία απολύτως αναφορά αν το ειδικό αυξημένο ποσοστό απαρτίας των 50% των οικονομικά τακτοποιημένων μελών θα ισχύει μόνο για τις πρωτοβάθμιες οργανώσεις, ενώ και στην αιτιολογική έκθεση δεν υπάρχει καμία εξαίρεση των πρωτοβάθμιων σωματείων πανελλαδικής εμβέλειας⁶⁹⁴. Αν η Κυβέρνηση ήθελε να διατηρήσει τη διάταξη του άρθρου 20 § 1 ν. 1264/1982 για τις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις πανελλαδικής ή περιφερειακής εμβέλειας, όφειλε στη διάταξη του άρθρου 211 ν. 4512/2018 να συμπεριλάβει τη φράση «με την επιφύλαξη της διάταξης του άρθρου 20 του ν. 1264/1982, που αφορά την προκήρυξη απεργίας από πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης» κι αυτό επειδή είναι γνωστό ότι νεότερη διάταξη νόμου καταργεί υφιστάμενη όταν ρυθμίζει το ίδιο θέμα⁶⁹⁵.

Τέλος, η ρύθμιση του άρθρου 211, όπως γίνεται δεκτό και από την Κυβέρνηση⁶⁹⁶, αφορά αποκλειστικά και μόνο στο ζήτημα της απαρτίας, χωρίς να αλλάζει σε τίποτα η υφιστάμενη ρύθμιση του άρθρου 8 § 3 εδ. γ' περί πλειοψηφίας, τόσο γενικώς όσο και ως προς τη λήψη της απόφασης για κήρυξη απεργίας⁶⁹⁷. Αυτό σημαίνει ότι, εάν το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, η απόφαση για την κήρυξη απεργίας συνεχίζει να λαμβάνεται από τη σχετική πλειοψηφία των παρόντων στη γενική συνέλευση της πρωτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης⁶⁹⁸. Χαρακτηριστική είναι η πρόσφατη απόφαση 370/2018 ΜονΠρΡόδου⁶⁹⁹, η οποία υλοποιώντας την παραπάνω θέση, δέχεται ότι είναι νόμιμη η κήρυξη της επίδικης απεργίας «... αφού επί συνόλου 224 εγγεγραμμένων μελών του σωματείου ήταν παρόντα 59 μέλη από τα

⁶⁹⁴ Βλ. άποψη Καρούζου σε: Παπαδή, Ο νόμος για τις απεργίες «ενταφιάζει» το αριστερό προφίλ, άρθρο δημοσιευμένο στο Βήμα <http://www.tovima.gr/2018/01/13/finance/o-nomos-gia-tis-apergies-entafiazei-to-aristero-profil/>, 13.1.2018.

⁶⁹⁵ Βλ. άποψη Καρούζου, ό.π..

⁶⁹⁶ Η Υπ. Εργασίας επικαλέστηκε το εξής παράδειγμα: «αν σε μία επιχείρηση υπάρχουν 150 εργαζόμενοι και στο Σωματείο είναι εγγεγραμμένοι 100 και από αυτούς οι 80 είναι οικονομικά τακτοποιημένοι, η διάταξη λέει ότι όταν θα γίνει γενική συνέλευση για να λάβουν απόφαση για απεργία, θα πρέπει τουλάχιστον οι 40 να βρίσκονται εκεί. Αν υπάρξει πρόταση για απεργία διαρκείας που την ψηφίζουν 20, 10 ψηφίζουν κατά και 10 ψηφίζουν λευκό, θα γίνει απεργία διαρκείας. Δηλαδή με την ψήφο των 20 θα γίνει απεργία διαρκείας στην επιχείρηση του παραδείγματος των 150 εργαζομένων», σε: <http://www.enikonomia.gr/timeliness/177252.achtsioglou-pos-tha-lamvanontai-oi-apofaseis-gia-apergia-video.html>.

⁶⁹⁷ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 10.

⁶⁹⁸ Βλ. Ληξουριώτη, ό.π., σελ. 10, Μετζητάκο, Μεταβολές στο «Δίκαιο της Απεργίας» (Προβληματικός ο σχηματισμός «απαρτίας» και της λήψης απόφασης της «πλειοψηφίας» των μελών συνδικαλιστικής οργάνωσης που κηρύσσει την απεργία – Ν. 4512/2018 άρθρο 211 ΦΕΚ 5/Α/17.1.2018), ΕπιθΙΚΑ 2018, σελ. 109, ο οποίος υποστηρίζει, μάλιστα, ότι προς αποφυγή παρερμηνειών θα έπρεπε η νεοεισαχθείσα, περί ποσοστιαίας απαρτίας, διάταξη του άρθρου 211 να συμπληρωθεί προσδιορίζοντας σαφέστερα τη διατήρηση σε ισχύ της «σχετικής πλειοψηφίας» των παριστάμενων μελών για τη λήψη της απόφασης για κήρυξη απεργίας.

⁶⁹⁹ Δημοσίευση σε Τ.Ν.Π. ΝΟΜΟΣ.

οποία ύστερα από μυστική, με ψηφοδέλτια, ψηφοφορία 59 (ταμειακώς εντάζει τα 62 μέλη) ψήφισαν υπέρ και 0 κατά της απεργίας...».

2. Η διαλεκτική απορρύθμιση των δικαιωμάτων της συλλογικής αυτονομίας και της απεργίας κατά τη μνημονιακή και μεταμνημονιακή εποχή

Έπειτα από την προηγούμενη εκτενή, θεωρούμε, παρουσίαση των απορρυθμιστικών ενεργειών με ευθύ και άμεσο τρόπο του Έλληνα δικαστή και νομοθέτη εις βάρος του απεργιακού δικαιώματος, σκόπιμο κρίνουμε να αναφερθούμε συνοπτικά και στις κυριότερες απορρυθμιστικές νομοθετικές παρεμβάσεις στο δικαίωμα της συλλογικής αυτονομίας. Στόχος μας είναι να καταδείξουμε τις επιπτώσεις αυτών και στο δικαίωμα της απεργίας καθώς και το έμμεσο, αλλά σοβαρότατο, πλήγμα που το τελευταίο υφίσταται. Έτσι ενδεικτικά, η κατά τη διάρκεια και υπό την επιτήρηση των μνημονίων πραγματοποιηθείσα απορρύθμιση του δικαίου της συλλογικής αυτονομίας συνοψίζεται στα εξής μέτρα⁷⁰⁰:

α) Η σύναψη της επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης εργασίας καθίσταται δυνατή ανεξαρτήτως πλέον του αριθμού των απασχολούμενων στην επιχείρηση εργαζομένων (άρθρο 37 ν. 4024/2011), ενώ με βάση το προηγούμενο καθεστώς απαιτούνταν τουλάχιστον 50 εργαζόμενοι⁷⁰¹.

β) Απονέμεται ικανότητα σύναψης επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης, εφόσον δεν υπάρχει συνδικαλιστική οργάνωση στην επιχείρηση, στην ένωση προσώπων (άρθρο 37 § 1 ν. 4024/2011). Σημειωτέον ότι για την ίδρυση της τελευταίας απαιτείται απλώς η πλειοψηφία των 3/5 του προσωπικού, με αποτέλεσμα, αν μια επιχείρηση έχει πέντε εργαζομένους, η συμφωνία των τριών να αρκεί για την ίδρυση ένωσης προσώπων⁷⁰².

γ) Σε περίπτωση συρροής επιχειρησιακής συλλογικής σύμβασης με κλαδική, υπερισχύει όχι η ευνοϊκότερη, αλλά η επιχειρησιακή ως ειδικότερη, η οποία πάντως δεσμεύεται από τα κατώτατα όρια της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης εργασίας (άρθρο 37 § 5 ν. 4024/2011)⁷⁰³. Η ρύθμιση αυτή, με δεδομένο ότι ίσχυε για όσο χρόνο βρισκόταν σε εφαρμογή το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, μετά την 21^η Αυγούστου θα πρέπει να δώσει τη θέση της και πάλι στον κανόνα της συρροής των συλλογικών συμβάσεων με βάση την αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης.

⁷⁰⁰ Βλ. αναλυτικότερα Τραυλό-Τζανετάτο, Εργατικό Δίκαιο: από την κρίση στη μετάλλαξη – Προβολή ενός δυστοπικού μέλλοντος, ΕΕργΔ 2017, σελ. 56 επ., Καζάκο, Η συλλογική αυτονομία στη μέγγενη της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, ΕΕργΔ 2017, σελ. 199 επ., Καζάκο, Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις του δικαίου των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ΕΕργΔ 2015, 992 επ., Λεβέντη, Παράρτημα – Συμπλήρωμα στο Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2015.

⁷⁰¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 56.

⁷⁰² Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

⁷⁰³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

δ) Αναστέλλεται η κήρυξη μιας κλαδικής ή ομοιοεπαγγελματικής συλλογικής σύμβασης ως γενικά υποχρεωτικής για όσο χρόνο διαρκεί το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής (άρθρο 37 § 6 ν. 4024/2011)⁷⁰⁴. Και αυτή διάταξη από την 21^η Αυγούστου θεωρείται καταργημένη και ήδη ως την 31^η Αυγούστου η Ολομέλεια του Ανωτάτου Συμβουλίου Εργασίας είχε προχωρήσει σε επικύρωση της επέκτασης τεσσάρων κλαδικών συλλογικών συμβάσεων⁷⁰⁵.

ε) Επιβάλλονται μειώσεις των κατώτατων μισθών και ημερομισθίων για τους εργαζομένους όλης της χώρας της τότε ισχύουσας εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης εργασίας κατά 22% και κατά 32% για τους νέους μέχρι 25 ετών μέχρι επίσης την ολοκλήρωση του προγράμματος Δημοσιονομικής Στρατηγικής (άρθρο 1 § 1 Π.Υ.Σ. 6/28.2.2012)⁷⁰⁶.

στ) Νομοθετείται η αναγκαστική λήξη (ex lege) όλων των τότε ισχυουσών συλλογικών συμβάσεων και διαιτητικών αποφάσεων (άρθρο 2 § 2, 3 Π.Υ.Σ. 6/2012)⁷⁰⁷.

ζ) Εισάγεται νέο σύστημα διαμόρφωσης του νομίμου κατώτατου μισθού με νομοθετική παρέμβαση, στο πλαίσιο μιας πολύπλοκης και άνευ ουσιαστικής σημασίας διαβούλευσης με τους κοινωνικούς εταίρους, με βάση την κατάσταση της οικονομίας και τις προοπτικές ανάπτυξής της (Υποπαράγραφος ΙΑ.11 της Παραγράφου ΙΑ του άρθρου 1 ν. 4093/2012)⁷⁰⁸. Μετά την εισαγωγή του νέου συστήματος καθορισμού του κατώτατου μισθού/ημερομισθίου, οι εθνικές γενικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας καθορίζουν πλέον μόνο τους ελάχιστους μη μισθολογικούς όρους για όλους τους εργαζομένους της χώρας και δεν θεσπίζουν κατώτατα όρια προστασίας ως προς την αμοιβή της εργασίας για το σύνολο των μισθωτών, αλλά μόνο για εκείνους που απασχολούνται από εργοδότες – μέλη των συμβαλλόμενων στην εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργοδοτικών οργανώσεων⁷⁰⁹.

η) Από 14.2.2012 και μέχρι το ποσοστό της ανεργίας να διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω του 10%, αναστέλλεται η ισχύς διατάξεων νόμων, κανονιστικών πράξεων, Συλλογικών Συμβάσεων ή Διαιτητικών Αποφάσεων, οι οποίες προβλέπουν αυξήσεις μισθών ή ημερομισθίων, περιλαμβανομένων και εκείνων περί υπηρεσιακών ωριμάνσεων, με μόνη προϋπόθεση την πάροδο συγκεκριμένου χρόνου εργασίας, όπως ενδεικτικά το επίδομα πολυετίας, το επίδομα χρόνου εργασίας, το επίδομα τριετίας και το επίδομα πενταετίας (άρθρο 4 Π.Υ.Σ. 6/2012). Οι

⁷⁰⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

⁷⁰⁵ Γιαννόπουλος, Συλλογικές Συμβάσεις: Τα πρώτα βήματα και οι προκλήσεις της επόμενης ημέρας, άρθρο δημοσιευμένο σε <https://left.gr/news/sylogikes-symvaseis-ta-prota-vimata-kai-oi-prokliseis-gia-tin-epomeni-imera>.

⁷⁰⁶ Βλ. Καζάκο, Η συλλογική αυτονομία στη μέγγενη της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, ΕΕργΔ 2017, σελ. 199.

⁷⁰⁷ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 199.

⁷⁰⁸ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

⁷⁰⁹ Βλ. Λεβέντη, Παράρτημα – Συμπλήρωμα στο Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, 2015, σελ. 16-17.

διαφορετικά συμφωνηθείσες ωριμάνσεις με ατομικές συμβάσεις εργασίας, για παράδειγμα, δεν θίγονται⁷¹⁰.

θ) Καταργούνται οι συλλογικές συμβάσεις αορίστου χρόνου λόγω υποχρεωτικής μέγιστης τριετούς διάρκειας (άρθρο 2 § 1 Π.Υ.Σ. 6/2012)⁷¹¹.

ι) Καταργούνται διατάξεις νόμων ή κανονιστικών αποφάσεων, καθώς και όροι Συλλογικών Συμβάσεων και Διαιτητικών Αποφάσεων, Κανονισμών Εργασίας, Οργανισμών Προσωπικού και αποφάσεων Διοίκησης επιχειρήσεων, που θεσπίζουν όρους που υποκρύπτουν μονιμότητα ή ρήτρες μονιμότητας, ενώ συμβάσεις εργασίας που προβλέπεται να λήγουν με τη συμπλήρωση ορίου ηλικίας ή με τη συμπλήρωση των προϋποθέσεων συνταξιοδότησης, νοούνται ως συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου και σε περίπτωση λύσης αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις του ν. 2112/1920 (άρθρο 5 Π.Υ.Σ. 6/2012)⁷¹².

κ) Επαναρρυθμίζεται η μετενέργεια των συλλογικών συμβάσεων επί το αυστηρότερο, καθώς η μεν διάρκειά της από έξι μήνες μειώνεται σε τρεις, η δε εμβέλειά της περιορίζεται στο βασικό μισθό και τέσσερα επιδόματα, αυτά της ωρίμανσης, των τέκνων, των σπουδών και της επικίνδυνης εργασίας (άρθρο 2 § 4 Π.Υ.Σ. 6/2012)⁷¹³.

λ) Επαναρρυθμίζεται, «απορρυθμιστικά» και πάλι κατά τη γνώμη μας, με το ν. 4303/2014 το σύστημα Διαιτησίας του ν. 1876/1990, κατόπιν της ΟλΣτΕ 2307/2014 η οποία έκρινε το σύστημα προσφυγής στη Διαιτησία της Π.Υ.Σ. 6/2012 μόνο με κοινή συμφωνία των μερών ως αντίθετο με το άρθρο 22 § 2 Σ⁷¹⁴. Τα κύρια χαρακτηριστικά των ρυθμίσεων του ν. 4303/2014 (άρθρο τέταρτο § 3) για τη Διαιτησία είναι η απόλυτη μονομέρεια των στοιχείων – κριτηρίων του νόμου υπέρ της εργοδοτικής πλευράς και η δέσμευση της κρίσης των διαιτητικών οργάνων με τον ενδεικτικό αλλά αποφασιστικό κατάλογο στοιχείων – κριτηρίων που επιβάλλει ο νέος νόμος σε συνδυασμό και με την υποχρέωση αιτιολόγησης των διαιτητικών αποφάσεων, η πληρότητα της οποίας ελέγχεται πλέον δικαστικά⁷¹⁵.

Οι προαναφερθείσες νομοθετικές μεταβολές πλήττουν καίρια, εκτός από τη συλλογική αυτονομία, και το δικαίωμα της απεργίας. Πρόκειται για μία διαλεκτική απορρύθμιση των δύο αυτών δικαιωμάτων, καθώς και τα δύο μαζί, η μεν προβλεπόμενη συλλογική αυτονομία στο άρθρο 22 § 2 Σ η δε απεργία στο άρθρο 23 § 2 Σ, συνθέτουν, όπως έχει καταστεί σαφές, το ευρύτερο δικαίωμα της συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρθρο 23 § 1 Σ), οπότε είναι φυσικό η απορρύθμιση του ενός να συνεπάγεται και την απορρύθμιση του άλλου και εν τέλει τη

⁷¹⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

⁷¹¹ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 57.

⁷¹² Καζάκο, ό.π., σελ. 199.

⁷¹³ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 58.

⁷¹⁴ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, ό.π., σελ. 58.

⁷¹⁵ Βλ. Καζάκο, Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις του δικαίου των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ΕΕργΔ 2015, σελ. 1004.

συνολική υπονόμευση του συλλογικού εργατικού δικαίου. Επίσης, με δεδομένο ότι επιχειρείται νομοθετικά μία πλήρης αντιστροφή της σχέσης κρατικής και συλλογικής – αυτόνομης ρύθμισης, με αποτέλεσμα η πρώτη από επικουρικό να μετατρέπεται σε κύριο και αποκλειστικό ρυθμιστικό παράγοντα⁷¹⁶ ενώ το αντικείμενο της δεύτερης να περιορίζεται ουσιωδώς και να τραυματίζεται στον πυρήνα του, κάθε απεργία θα συναντά έναν τοίχο απαγορεύσεων όταν θα έχει ως αιτήματα τη ρύθμιση ζητημάτων που αποτελούν κλασικό αντικείμενο της συλλογικής αυτονομίας (άρθρο 23 § 2 σε συνδυασμό με το άρθρο 22 § 2 Σ)⁷¹⁷. Τέτοια είναι, για παράδειγμα, τα αιτήματα α) για την τήρηση των ανειλημμένων με συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή διαιτητικές αποφάσεις μισθολογικών και μη μισθολογικών υποχρεώσεων του εργοδότη (λ.χ. ύψος μισθών, αυτόματες ωριμάνσεις, ρήτρες μονιμότητας), καθώς και β) για την αύξηση των αποδοχών για τη διατήρηση της αγοραστικής τους δύναμης, έτσι ώστε ο μισθός να μπορεί να επιτελέσει τη βιοποριστική του λειτουργία⁷¹⁸. Με άλλα λόγια, για όλα τα ουσιώδη ζητήματα που αποτελούν συνηθισμένα απεργιακά αιτήματα τα παραπάνω νομοθετικά μέτρα ορθώνουν ολόκληρη σειρά απαγορεύσεων και καθιστούν παράνομη κάθε σχετική απεργιακή κινητοποίηση⁷¹⁹, καθώς πλέον αποτελούν την κύρια πηγή ρύθμισης των εν λόγω ζητημάτων περιορίζοντας τις δυνατότητες συμφωνίας τους με συλλογικές διαπραγματεύσεις και κατ' επέκταση αποδυναμώνοντας τη δυνατότητα επιδίωξης βελτίωσης των ρυθμίσεων που προβλέπουν με απεργιακές κινητοποιήσεις.

⁷¹⁶ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας στη μνημονιοκρατούμενη Ελλάδα, σε: Οικονομική Κρίση και Εργατικό Δίκαιο, 2013, σελ. 338.

⁷¹⁷ Βλ. Καζάκο, Συλλογικές συμβάσεις εργασίας και διαιτησία μετά την Π.Υ.Σ. 6/28.2.2012 – Η καταστροφή του συστήματος παραγωγής συλλογικών ρυθμίσεων και η βίαιη επιστροφή στην ατομική σύμβαση εργασίας, ΕΕργΔ 2012, σελ. 627.

⁷¹⁸ Βλ. Καζάκο, ό.π., σελ. 627.

⁷¹⁹ Βλ. Καζάκο, Η συλλογική αυτονομία στη μέγγενη της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, ΕΕργΔ 2017, σελ. 202, Καζάκο, Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις του δικαίου των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ΕΕργΔ 2015, σελ. 996.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στις προηγούμενες ενότητες αυτό που επιχειρήσαμε ήταν να καταδείξουμε την πραγματικότητα υλοποίησης της προστασίας του απεργιακού δικαιώματος στη χώρα μας. Ένα απεργιακό δικαίωμα που τυπικά μεν είναι κατοχυρωμένο, αναγνωρισμένο και προστατευόμενο όχι μόνο από τον κοινό νόμο αλλά και από το ίδιο το Σύνταγμα, η πράξη όμως το θέλει να βάλλεται διαρκώς τόσο από τη νομοθετική όσο και από τη δικαστική εξουσία. Οι αυστηρές προϋποθέσεις νόμιμης κήρυξής του, για τις οποίες ανέκαθεν διατυπώνονταν επιφυλάξεις συνταγματικότητας, με αποκορύφωμα την πρόσφατη πρόβλεψη από το ν. 4512/2018 αυξημένης απαρτίας για τη σύγκληση των γενικών συνελεύσεων των πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων όταν αυτή αφορά τη λήψη απόφασης για κήρυξη απεργίας, αλλά και ο τρόπος ερμηνείας αυτών από τον εφαρμοστή του δικαίου, τα μνημονιακά, περιοριστικά όχι μόνο της συλλογικής αυτονομίας αλλά εν τέλει και του εύρους των νόμιμων απεργιακών αιτημάτων μέτρα, η ανεξέλεγκτη αξιοποίηση της ρήτρας περί απαγόρευσης καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος του άρθρου ΑΚ 281, η καταστρατήγηση της απαγόρευσης της ανταπεργίας μέσω της εφαρμογής από τα δικαστήρια του άρθρου ΑΚ 656, η ουσιαστική επαναφορά των ασφαλιστικών μέτρων με τις καταψηφιστικές διατάξεις των δικαστικών αποφάσεων περί διακοπής της παράνομης απεργίας αλλά και η διεύρυνση των υποκειμένων της απεργιακής δίκης με την αποδοχή της ενεργητικής νομιμοποίησης τρίτων, δεν μπορούν παρά να αποκαλύπτουν το διάτρητο και ρευστό χαρακτήρα της απεργιακής θεσμικής προστασίας, η οποία είναι δεκτική πολλαπλών και, τις περισσότερες φορές, συγκεκριμένου προσανατολισμού ερμηνειών⁷²⁰· αυτού της συρρίκνωσης του δικαιώματος στον εργασιακό αγώνα και της εν γένει αποδυνάμωσης του εργατικού κινήματος. Ο προσανατολισμός αυτός δεν είναι φυσικά τυχαίος, αν αναλογιστεί κανείς ότι το δικαίωμα της απεργίας αποτελεί το βασικό εργαλείο πίεσης και διεκδίκησης από πλευράς των εργαζομένων σε ένα καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης όπου οι κανόνες προστασίας της εργατικής νομοθεσίας, με αφορμή – πρόσχημα το ιδεολόγημα μιας «διαρκούς κατάστασης ανάγκης» την οποία το ίδιο το οικονομικό σύστημα δημιουργεί και αναπαράγει⁷²⁰, αντιμετωπίζουν τη μομφή ότι αποτελούν εμπόδιο για τη λειτουργία της αγοράς και του ανταγωνισμού⁷²¹. Τυχαία, όμως, δεν είναι και η παρουσία του απεργιακού δικαιώματος στο

⁷²⁰ Βλ. Τραυλό-Τζανετάτο, Ανώτατα Δικαστήρια και εργασιακές σχέσεις στην εποχή των Μνημονίων, 2015, σελ. 28-29, του ιδίου, Το Εργατικό Δίκαιο σε κρίσιμη καμπή, 1990, σελ. 14, όπου και επισημαίνεται ότι «οι οικονομικές κρίσεις χωρίς να είναι καθόλου στιγμές αποδιάθρωσης (εκρυθμίας), με δυο λόγια νεκρός χρόνος για το οικονομικό σύστημα, είναι αντίθετα, κατά κάποιο τρόπο και από μια οπτική γωνία, αναγκαίες για την ίδια την επιβίωση και αναπαραγωγή του καπιταλισμού».

⁷²¹ Βλ. Καζάκο, Η κατάσταση και οι λειτουργίες του δικαίου σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, σε: Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης, 2002, σελ. 45, Preis, Το εργατικό δίκαιο σε μία κοινωνική οικονομία της αγοράς, ΔΕΕ 2016, σελ. 745 επ., όπου αναφέρεται συναφώς ότι «... Στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία ιδιαίτερη σημασία έχουν τα ζητήματα της οικονομικής ανάπτυξης και του ανταγωνισμού, η μείωση του

σύγχρονο νομικό κόσμο. Απαγορευμένο και κυνηγημένο αρχικά, κατάφερε να κερδίσει τη νομιμοποίησή του χάρη στους αγώνες χιλιάδων εργαζομένων, γεγονός που αποδεικνύει ότι, όσο υπάρχουν κοινωνίες με ταξικές αντιθέσεις, η απεργία ως το κυριότερο μέσο εκτόνωσης της λαϊκής δυσαρέσκειας, είτε νόμιμη είτε παράνομη, δεν πρόκειται να εκλείψει⁷²².

εργατικού κόστους και η υψηλή παραγωγικότητα. Στον αγώνα αυτό δεν θυσιάζονται μόνο θέσεις εργασίας, αλλά συμπίεζονται το εργατικό δίκαιο και τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.».

⁷²² Βλ. Σεβαστίδη, Το δικαίωμα απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος της άσκησής του, 2015, σελ. 14-15, του ιδίου, Δικαίωμα στην απεργία: Από τη διεθνή αναγνώριση στη συντονισμένη προσπάθεια στραγγαλισμού, ΕΕργΔ 2015, σελ. 167-168.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ewing K. / Hendy J. / Jones C., Ένα Μανιφέστο για το Εργατικό Δίκαιο – Προς μια συνολική αναθεώρηση των εργασιακών δικαιωμάτων, εκδ. Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου, 2018.
2. Δαβερώνας Π., Το δικαίωμα της απεργίας σε κρίσιμη καμπή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2009.
3. Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2012.
4. Ζερδελής Δ., Αναλογικότητα και Απεργία, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013.
5. Ζερδελής Δ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016.
6. Καζάκος Α., Η Διαιτησία συλλογικών διαφορών συμφερόντων κατά το ν. 1876/1990, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1998.
7. Καζάκος Α., Η κατάσταση και οι λειτουργίες του δικαίου σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, σε: Το δίκαιο μπροστά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002.
8. Καζάκος Α., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013.
9. Καρακατσάνης Α., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992.
10. Κουκιάδης Ι., Εργατικό Δίκαιο – Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013.
11. Λαδάς Δ., Μποϋκοτάζ – Μορφές συλλογικής δράσης συνδικαλιστικών οργανώσεων και ενώσεων καταναλωτών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
12. Λεβέντης Γ., Εργατική νομοθεσία: ερμηνεία κατ' άρθρο του νόμου 1264/1982 με τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις του, τ. Α', εκδ. Δελτίου Εργατικής Νομοθεσίας, 1986.
13. Λεβέντης Γ., Η καταδίκη της συνδικαλιστικής οργάνωσης να διακόψει την παράνομη απεργία και να παραλείψει αυτή στο μέλλον, σε: Τιμ. Τομ. Κουκιάδη, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014.
14. Λεβέντης Γ., Παράρτημα – Συμπλήρωμα στο Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Δελτίου Εργατικής Νομοθεσίας, 2015.
15. Λεβέντης Γ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Δελτίου Εργατικής Νομοθεσίας, 2007.
16. Ληξουριώτης Ι., Διεθνές Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.
17. Ληξουριώτης Ι., Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987.
18. Ληξουριώτης Ι., Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.
19. Μπακόπουλος Κ., Απεργία πολιτική, απεργία εργασιακή – πολιτική, απεργία διαμαρτυρίας, σε: Συμβολές στο Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2017.
20. Μπακόπουλος Κ., Η νομιμότητα της απεργίας από την άποψη των αιτημάτων, σε: Συμβολές στο Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2017.

21. Νίκας Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2018.
22. Ντάσιος Λ., Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο, τ. Β/Π, Απεργία και δικαστική επίλυση διαφορών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1984.
23. Παπαδημητρίου Κ., Συλλογικές εργασιακές σχέσεις και επίλυση διαφορών εργασίας, τ. Α΄, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992.
24. Παπασταύρου Δ., Απεργία – Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλας, 2002.
25. Σεβαστίδης Χ., Το δικαίωμα της απεργίας & ο δικαστικός έλεγχος της άσκησής του, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2015.
26. Σπυρόπουλος Φ., Η απεργία των δικηγόρων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993.
27. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Ανταπεργία και εργατικός αγώνας στο φως του νέου Συντάγματος, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2018.
28. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Ανώτατα Δικαστήρια και εργασιακές σχέσεις στην εποχή των Μνημονίων, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2015.
29. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Απαγόρευση του lock – out και Σύνταγμα, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2018.
30. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Απεργία και Ασφαλιστικά μέτρα, ανάτυπο από την έκδοση της σειράς Συλλογικές Εργασίες -B- 1981 της ΕΔΕΚΑ, Αθήνα 1981.
31. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Απεργία και κίνδυνος λειτουργίας της εκμετάλλευσης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1980.
32. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Απεργία, ανταπεργία και «ισότητα των όπλων», σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2018.
33. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Εργατικό Δίκαιο και Πολιτική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1986.
34. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995.
35. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Η απεργία ως ultima ratio – Η πείσμων εμμονή ενός νομικού μύθου στο ελληνικό εργατικό δίκαιο, σε: Τιμ. Τόμο Κώστα Μπέη II, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003.
36. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Η μετασυμβατική απαγόρευση του ανταγωνισμού στο εργατικό δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.
37. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Ο κίνδυνος μισθού κατά το άρθρο 656 ΑΚ σε περίπτωση απεργίας και η ανταπεργία, σε: Η ανταπεργία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης – Η αναγνώριση, η

- απαγόρευση, η καταστρατήγηση και οι μνημονιακές υπαγορεύσεις, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2018.
38. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας στη μνημονιοκρατούμενη Ελλάδα, σε: Οικονομική Κρίση και Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013.
39. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Το Εργατικό Δίκαιο σε κρίσιμη καμπή, εκδ. Οδυσσέας, 1990.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

1. Preis U., Το εργατικό δίκαιο σε μία κοινωνική οικονομία της αγοράς (Διάλεξη του κ. Ulrich Preis στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών την 21.5.2013 με αφορμή την αναγόρευσή του σε επίτιμο διδάκτορα της Νομικής Σχολής Αθηνών – Η απόδοση στην ελληνική από τη γερμανική γλώσσα έγινε από τον κ. Δημήτρη Λαδά, Λέκτορα της Νομικής Σχολής), ΔΕΕ 2016 (τευχ. 6), 745.
2. Αλιπράντης Ν., Απεργία και αντιδράσεις του εργοδότη σ' αυτήν, ΔκΠ 8/1984, 209.
3. Βάγιας Α., Η νομική προπαρασκευή της απεργίας, ΕΕργΔ 1982, 706.
4. Βάγιας Α., Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, ΕΕργΔ 2016 (τευχ. 6), 625.
5. Βενιζέλος Ε., Η καταχρηστική άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρθρ. 23 και 25 § 3 Σ)· ένα πρόβλημα που αφήνει ανοιχτό ο ν. 1264/82, ΔκΠ 3/1982, 225.
6. Βλαστός Σ., Η δικαστική απαγόρευση της απεργίας – Με αφορμή τις ΜΠρΛαμ 60/1986 και ΜΠρΒολ 69/1986, ΕΕργΔ 1987, 93.
7. Γαβαλάς Ν., Τι αλλάζει στο εργατικό δίκαιο μετά την κύρωση του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ΕΕργΔ 2016 (τευχ. 2), 129.
8. Γαμβρούδης Β., Οι ρυθμίσεις του Ν. 4512/2018: Απαρτία λήψης απόφασης Απεργίας – Οικογενειακά επιδόματα – Πτώχευση Επιχείρησης και Εργαζόμενοι – Ωράριο Φαρμακείων – Πλειστηριασμοί – Επιδόματα Ανθυγιεινής Εργασίας – ΚΤΕΛ κ.λπ., ΕπιθΙΚΑ Ασφαλιστικού & Εργατικού Δικαίου 2018, 113.
9. Γιαννακούρου Μ., Δικαίωμα απεργίας, διευθυντικό δικαίωμα και επιχειρηματική ελευθερία – Σχόλιο στην Α.Π. 857/2015, ΕΕργΔ 2016 (τευχ. 4), 420.
10. Γιαννακούρου Μ., Ο περιορισμός της επιχειρηματικής ελευθερίας ως απεργιακό αίτημα – Σκέψεις με αφορμή τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, ΕΕργΔ 2017 (τευχ. 2), 179.
11. Γιαννόπουλος Τ., Συλλογικές Συμβάσεις: Τα πρώτα βήματα και οι προκλήσεις της επόμενης ημέρας, άρθρο δημοσιευμένο σε <https://left.gr/news/sylogikes-symvaseis-ta-prota-vimata-kai-oi-prokliseis-gia-tin-epomeni-imera>.

12. Δαβερώνας Π., Ενεργητική νομιμοποίηση και έννομο συμφέρον σε δίκη απεργίας, ΕΕργΔ 2007 (τευχ. 5), 257.
13. Ζερδελής Δ., Αγωγή για παράλειψη παράνομης απεργίας, ΕΕργΔ 2012 (τευχ. 11), 769.
14. Θέσεις της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων επί του Σχεδίου Νόμου «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις», ΕΕργΔ 2017 (τευχ. 6), 858.
15. Καζάκος Α., Η συλλογική αυτονομία στη μέγγενη της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, ΕΕργΔ 2017 (τευχ. 2), 191.
16. Καζάκος Α., Νομικές διαφορές και άσκηση του δικαιώματος απεργίας (Γνωμοδότηση), ΕΕργΔ 2011 (τευχ. 10), 625.
17. Καζάκος Α., Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις του δικαίου των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ΕΕργΔ 2015 (τευχ. 8), 989.
18. Καζάκος Α., Σε τι χρησιμεύει ένας καλός δικαστής, ΕΕργΔ 2015 (τευχ. 5), 521.
19. Καζάκος Α., Συλλογικές συμβάσεις εργασίας και διαιτησία μετά την Π.Υ.Σ. 6/28.2.2012 – Η καταστροφή του συστήματος παραγωγής συλλογικών ρυθμίσεων και η βίαιη επιστροφή στην ατομική σύμβαση εργασίας, ΕΕργΔ 2012, 593.
20. Καλομοίρης Δ., Σχόλια σε αποφάσεις ΜΠρΑθ 919 και 920/83, ΔΕΝ 1983, 350.
21. Καποδίστριας Ι., Θεωρία της Ομελέττας, ΕΕργΔ 1972, 1.
22. Κουκιάδης Ι., Απεργία και αναδιάρθρωση επιχειρήσεων – Ζητήματα νομιμότητας αιτημάτων απεργίας, ΔΕΝ 1993 (τευχ. 1190), 1217.
23. Κυνηγοπούλου Σ., Άτυπα μέσα εργασιακού αγώνα, ΔΕΕ 2016 (τευχ. 12), 1502.
24. Λαδάς Δ., Σχόλιο επί ΠολΠρΑθηνών 217/17: Μποϊκοτάζ, σε: https://edeka.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=373:sxolio-d-lada-lektoros-nomikis-sxolis-athinon-epi-pol-pr-athinon-217-17-peri-boykotaz&catid=71:efimerida&lang=el.
25. Λεβέντη Α., Απεργία κατά αποφάσεων επιχειρηματικής πολιτικής, ΔΕΝ 2017 (τευχ. 1715), 785.
26. Λεβέντης Γ., Απεργία εκπαιδευτικών – Διάδικοι στη σχετική δίκη – Έννομο συμφέρον προς έγερση της αγωγής, ΔΕΝ 1997 (τευχ. 1265), 372.
27. Λεβέντης Γ., Απεργία και προσωπικό ασφαλείας, ΔΕΝ 1984 (τευχ. 979 & 980), 657.
28. Λεβέντης Γ., Αρμοδιότητα για κήρυξη απεργίας, ΔΕΝ 1984 (τευχ. 968), 129.
29. Λεβέντης Γ., Εισαγωγή εκ περιτροπής εργασίας με απόφαση του εργοδότη και απεργία με αίτημα την ανάκλησή της (Γνωμοδότηση), ΕΕργΔ 2011, 633.

30. Λεβέντης Γ., Ζητήματα Απεργίας – Ανταπεργίας (Κριτική επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας), ΔΕΝ 1985 (τευχ. 997), 369.
31. Λεβέντης Γ., Η απαγόρευση της ανταπεργίας από συνταγματική σκοπιά, ΔΕΝ 1982 (τευχ. 927), 409.
32. Λεβέντης Γ., Η απεργία ως έσχατο μέσο και ο Ν. 1876/90, ΔΕΝ 1992 (τευχ. 1161), 785.
33. Λεβέντης Γ., Προειδοποίηση για την πραγματοποίηση απεργίας, ΔΕΝ 1984 (τευχ. 987), 1057.
34. Λεβέντης Γ./Ζερδελής Δ., Απεργία νόμιμη και παράνομη και συνέπειες – Δικαίωμα αδείας και δικαίωμα λήψεως αποδοχών και επιδόματος αδείας, ΔΕΝ 2004 (τευχ. 1433), 1185.
35. Λεβέντης Γ./Τσικρικάς Δ., Απεργία (έννοια – αποκλεισμός της επιχειρήσεως χωρίς να συνοδεύεται από ομαδική παύση της εργασίας – προσωρινή ρύθμιση καταστάσεως), ΔΕΝ 2014 (τευχ. 1639), 1.
36. Ληξουριώτης Ι., Δικαίωμα απεργίας και προσωπικό ασφαλείας, ΕΕργΔ 1988, 201.
37. Ληξουριώτης Ι., Η ασημαντότητα των νέων διατάξεων για την κήρυξη απεργίας, ΔΕΕ 2018 (τευχ. 2), 145.
38. Ληξουριώτης Ι., Η προειδοποίηση της απεργίας και το Σύνταγμα, ΕΕργΔ 1985, 317.
39. Λινός Δ., Εισήγηση στην Ολομ. του ΑΠ, ΕΕργΔ 2004, 637.
40. Μετζητάκος Α., Μεταβολές στο «Δίκαιο της Απεργίας» (Προβληματικός ο σχηματισμός «απαρτίας» και της λήψης απόφασης της «πλειοψηφίας» των μελών συνδικαλιστικής οργάνωσης που κηρύσσει την απεργία – Ν. 4512/2018 άρθρο 211 ΦΕΚ 5/Α/17.1.2018), ΕπιΘΙΚΑ Ασφαλιστικού & Εργατικού Δικαίου 2018 (τευχ. 611), 97.
41. Μπουμπουχερόπουλος Π., Εναλλακτικές μορφές εργατικού αγώνα – Μια εισαγωγή στην προβληματική των εναλλακτικών ή ατυπικών αγωνιστικών μέσων, ΕΕργΔ 2016 (τευχ. 9), 1059.
42. Ντάσιος Λ., Απεργία με κατάληψη των χώρων εργασίας, ΕΕργΔ 1986 (τευχ. 13), 513.
43. Ντάσιος Λ., Η αντισυνταγματικότητα του ανταπεργιακού νόμου και οι αντικοινωνικές συνέπειές του, ΕΕργΔ 50, 241.
44. Ντάσιος Λ., Νόμιμα και παράνομα απεργιακά αιτήματα – Η θεωρία της «Ομελέττας», ΕΕργΔ 1994, 106.
45. Παπαδημητρίου Κ., Οι προϋποθέσεις κήρυξης απεργίας και ανταπεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, ΔΕΝ 2015, 465.
46. Παπαδής Κ., Ο νόμος για τις απεργίες «ενταφιάζει» το αριστερό προφίλ, άρθρο δημοσιευμένο στο Βήμα <http://www.tovima.gr/2018/01/13/finance/o-nomos-gia-tis-apergies-entafiazei-to-aristero-profil/>, 13.1.2018.

47. Παπάς Ι., Το μποϋκοτάζ ως μορφή εργασιακού αγώνα – Σχόλιο στη ΜονΠρΑθ 8839/2014, ΕΕργΔ 2014, 1062.
48. Πηνιώτης Κ., Έννομο συμφέρον τρίτων προσώπων (πέραν του εργοδότη) να ζητήσουν δικαστικώς την αναγνώριση του παρανόμου χαρακτήρος απεργιακής κινητοποιήσεως, ΔΕΝ 2016 (τευχ. 1695), 952.
49. Ριζοσπάστης, Με πρόσχημα τη «δημοκρατία» επιτίθενται στο δικαίωμα στην απεργία, άρθρο δημοσιευμένο σε <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=9658073>, 6/7.1.2018.
50. Σεβαστίδης Χ., Ανταπεργία (lock out): ένα νομικό απολίθωμα ξαναζωντανεύει, ΕΕργΔ 2016 (τευχ. 7), 773.
51. Σεβαστίδης Χ., Δικαίωμα στην απεργία: Από τη διεθνή αναγνώριση στη συντονισμένη προσπάθεια στραγγαλισμού, ΕΕργΔ 2015 (τευχ. 2), 163.
52. Σεβαστίδης Χ., Η αύξηση του ποσοστού απαρτίας ισοδυναμεί με ουσιαστική κατάργηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας, άρθρο δημοσιευμένο σε Ημεροδρόμο <http://www.imerodromos.gr/proedros-enosis-dikaston-ke-isangeleon-katargoun-to-dikeoma-stin-apergia/>, 6.12.2017.
53. Σκανδάλης Ι., Το δικαίωμα της απεργίας, ΕΕργΔ 2017 (τευχ. 2), 169.
54. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Εισήγηση σε ημερίδα του ΔΣΑ στις 4.12.2003 με θέμα: «Η απεργία σε κρίσιμη καμπή», αναρτημένη στην ιστοσελίδα http://enelerg.gr/wp-content/uploads/2008/06/isisgisi%20travloy_tzanetatou.pdf.
55. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Εργατικό Δίκαιο: από την κρίση στη μετάλλαξη – Προβολή ενός δυστοπικού μέλλοντος, ΕΕργΔ 2017 (τευχ. 1), 17.
56. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Ζητήματα από την κήρυξη διαδοχικών στάσεων εργασίας, ΝοΒ 1982 (τομ. 30), 1433.
57. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Η έννοια των απεργοσπαστών κατά το άρθρο 22 παρ. 1 του ν. 1264/1982, ΕΕργΔ 1983, 157.
58. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Η συνταγματική προστασία της συνδικαλιστικής δράσης στην επιχείρηση, ΔκΠ 8/1984, 31.
59. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Μνημονιακών προσταγμάτων συνέχεια – Η απεργία και η «ψυχή» της κυβερνώσας αριστεράς, άρθρο δημοσιευμένο στο «Δρόμο της Αριστεράς» σε: <https://www.e-dromos.gr/mnimoniakon-prostagmaton-synecheia/>, 3.2.2018.
60. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Πολιτική απεργία και Δημοκρατική Αρχή, ΕΕργΔ 1976, 459.
61. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Προβληματισμοί για τις συνέπειες της απεργίας στην έννομη θέση των απεργών, ΕΕργΔ 1994, 132.
62. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Το τεκμήριο νομιμότητας της απεργίας – Με αφορμή την 27/2004 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕΕργΔ 2004 (τευχ. 18), 1073.

63. Τραυλός-Τζανετάτος Δ., Υπολογισμός επιδομάτων εορτών και χρόνος απεργίας, ΔΕΝ 1993 (τευχ. 1182), 705.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ (INTRASOFT INTERNATIONAL)
https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/nomos_frame.html.
2. Ηλεκτρονική Νομική Πληροφόρηση ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ <http://www.nomotelia.gr/>.
3. Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη <http://www.nbonline.gr/>.
4. Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ <http://www.dsanet.gr/1024x768.htm>.